

MUHASEBE VE DENETİME

BAKİŞ

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year : 13 • Sayı/Issue : 39 • Mart/March 2013 • 10.00 TL • ISSN:1307-6639

- **Toplam Kalite Yönetiminin İşletme Maliyetleri Üzerine Etkisi: Kalite Belgesi Öncesi ve Sonrası Dönem Karşılaştırması**
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU-Yrd. Doç. Dr. Enis Baha BİÇER
- **Altın Piyasasında Ay ve Mevsim Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Uygulaması**
Prof. Dr. Hilmi KIRLIOĞLU - Yrd. Doç. Dr. Gülfer TUNA
- **Risk Odaklı İç Denetim Uygulamalarında Yabancı Ortaklığın Etkisi : İMKB Uygulaması**
Doç. Dr. Ayşe N. YERELİ - Öğr. Gör. Dr. Suat KARA
- **Tarımsal Faaliyetlerin Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41)'e Göre Muhasebeleştirilmesi : Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi**
Yrd. Doç. Dr. Semra AKSOYLU
- **Bankaların Mali Bünyeleri İle Yasal Düzenlemelerin İlişkisi -5411 Sayılı Bankacılık Kanunu Çerçevesinde Bir Analiz-**
Dr. Şenol BABUŞCU - Dr. Adalet HAZAR
- **Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Yabancı Para Cinsinden Yapılan Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi**
Dr. A. Taylan ALTINTAŞ
- **Satıcı Hileleri**
Dr. Banu TARHAN MENGİ

MUHASEBE VE DENETİME BAKIS

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year:13 Sayı/Issue: 39 Mart/March 2013

TÜRMOB ADINA SAHİBİ
Owner on behalf of TURMOB
Nail SANLI

Genel Yayın Yönetmeni
Executive Editor
Yücel AKDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Responsible For Desk Editor
Ali E. DOĞANOĞLU

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı
Editor and Head of the Editorial Board
Prof. Dr. Yüksel Koç YALKIN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN
Erdoğan ARSLAN

Hakan AY
Garip AYAZ
Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI
Doç. Dr. Kadir GÜRDAL
Yrd. Doç. Dr. C. Yiğit ÖZBEK

Hakemli Dergi / Refereed Journal
Yayın Türü : Süreli Yaygın
Publication Type : Periodical issue

TÜRMOB MU-DEN A.Ş. tarafından yayınlanmaktadır
İdari Merkez / Administrative Office
Gençlik Cad. No:107 Anıttepe/ANKARA
Tel: (0.312) 232 50 60
E-mail : alid@turmob.or.tr

Basım Yeri / Published In : ANKARA
Basım Tarihi / Published date : 20.02.2013
Üç ayda bir yayımlanır
Published four times a year

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler
Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.
EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences
Database. Indexed by Ebscohost Academic Search
Complete

Dizgi Düzenleme
Tuncay TEKYILDIZ

Baskı / Print

Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.
İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık/ANKARA
Tel : (312) 384 73 44

ISSN: 1307-6639

BİLİM HAKEM KURULU ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahman Akdoğan

Prof. Dr. Nalan Akdoğan

Doç. Dr. Tamer Aksoy

Prof. Dr. Doğan Argun

Osman Arıoğlu

Erdoğan Arslan

Doç. Dr. Sinan Aslan

Hakan Ay

Garip Ayaz

Prof. Dr. Mustafa A. Aysan

Doç. Dr. Kerim Banar

Cansen Başaran

Prof. Dr. Ercan Bayazıtlı

Prof. Dr. Selim Bekçioğlu

Recep Bıyık

Kadir Boy

Prof. Dr. Kamil Büyükmirza

Prof. Dr. Mehmet Ali Canoğlu

Prof. Dr. Yurdakul Çaldağ

Doç. Dr. Orhan Çelik

Prof. Dr. Ferruh Çömlekci

Doç. Dr. Volkan Demir

Prof. Dr. N. Cömert Doyrangöl

Prof. Dr. A. Hayri Durmuş

Dr. Fatih Kemal Ebiçlioğlu

Prof. Dr. Selman Aziz Erden

Prof. Dr. Halim Ergen

Prof. Dr. Fatih Coşkun Ertaş

M. Nazmi Esen

Prof. Dr. A. Ümit Gökdeniz

Prof. Dr. Recep Güneş

Doç. Dr. Kadir Gürdal

Prof. Dr. Ali Ersin Güredin

Prof. Dr. Rüstem

Hacırüstemoğlu

Prof. Dr. Cemal İbiş

Prof. Dr. Mustafa İpçi

Prof. Dr. Mevlüt Karakaya

Prof. Dr. Aydın Karapınar

Prof. Dr. Reşat Karcıoğlu

Prof. Dr. Sait Yüksel Kaygusuz

Sami Kazıcı

Prof. Dr. Sadık Kırbay

Prof. Dr. Şükrü Kızılot

Özcal Korkmaz

Doç. Dr. Güray Küçükkoçaoğlu

Doç. Dr. Ganite Kurt

Prof. Dr. Nihat Küçüksavaş

Prof. Dr. Ömer Lalik

Prof. Dr. Beyhan Marşap

Prof. Dr. Can Şıngır Mugan

Prof. Dr. Rifat Ortaç

Mehmet Ferudun Ökten

Doç. Dr. Semih Öz

Derya Özalp

Mustafa Özdil

Prof. Dr. Salih Özel

Prof. Dr. Yıldız Özerhan

Prof. Dr. Bülent Pamukçu

Prof. Dr. Recep Pekdemir

Prof. Dr. Alparslan Peker

Prof. Dr. Necdet Sağlam

Prof. Dr. Cevat Sarıkamış

Doç. Dr. Zafer Sayar

Prof. Dr. Mehmet Sayarı

Prof. Dr. Nevzat Saygılıoğlu

Doç. Dr. Güven Sayılğan

Prof. Dr. Seval Kardeş Selimoğlu

Dr. Veysi Seviğ

Prof. Dr. Orhan Sevilengül

Prof. Dr. Fevzi Sürmeli

Prof. Dr. Münir Şakrak

Doç. Dr. Macide Şoğur

Prof. Dr. Hülya Talu

Prof. Dr. Selahattin Tuncer

Prof. Dr. Tuğrul Tüfekçioğlu

Dr. Masum Türker

Prof. Dr. Selçuk Uslu

Doç. Dr. Özgür Özmen Uysal

Prof. Dr. Şaban Uzun

Bülent Üstünel

Mahmut Vural

Doç. Dr. Serap Yanık

Prof. Dr. Yüksel Koç Yalkın

Prof. Dr. F. Münevver Yılcancı

Prof. Dr. Göksele Yücel

Prof. Dr. Süleyman Yükcü

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Doç. Dr. Figen Zaif

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr.
Reşat KARCIOĞLU
Yrd. Doç. Dr.
Enis Baha BİÇER

Toplam Kalite Yönetiminin İşletme Maliyetleri Üzerine Etkisi : Kalite Belgesi Öncesi ve Sonrası Dönem Karşılaştırması

1

Prof. Dr.
Hilmi KIRLIOĞLU
Yrd. Doç. Dr.
Gülferen TUNA

Altın Piyasasında Ay ve Mevsim Etkisinin İncelenmesi : Türkiye Uygulaması

27

Doç. Dr.
Ayşe N. YERELİ
Öğr. Gör. Dr.
Suat KARA

Risk Odaklı İç Denetim Uygulamalarında Yabancı Ortaklığın Etkisi : İMKB Uygulaması

41

Yrd. Doç. Dr.
Semra AKSOYLU

Tarımsal Faaliyetlerin Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41)'e Göre Muhasebeleştirilmesi : Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi

65

Dr. Şenol BABUŞCU
Dr. Adalet HAZAR

Bankaların Mali Bünyeleri İle Yasal Düzenlemelerin İlişkisi -5411 Sayılı Bankacılık Kanunu Çerçevesinde Bir Analiz-

79

Dr. A. Taylan
ALTINTAŞ

Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Yabancı Para Cinsinden Yapılan Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

103

Dr. Banu
TARHAN MENGİ

Satıcı Hileleri

125

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİN İŞLETME MALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: KALİTE BELGESİ ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEM KARŞILAŞTIRMASI

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU*

Yrd. Doç. Dr. Enis Baha BİÇER**

ÖZET

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği yoğun rekabet ortamı karşısında işletmeler varlıklarını sürdürebilmek ve varoluş amaçlarını gerçekleştirebilmek için modern üretim ve yönetim metotlarını uygulamak adına adeta birbirleriyle yarışmaktadır. Bu metotlar içerisinde özellikle son çeyrek asırda Toplam Kalite Yönetimi (TKY)'nin popüleritesi her sektörü etkisi altına almıştır. Yapılan bilimsel çalışmaların çoğu TKY'nin olumlu yönlerinden bahsederken, bazıları ise olumsuz yönlerini vurgulanmıştır.

Bu çalışmada, işletme maliyetlerinin, modern üretim ve yönetim metotlarına olan aşırı duyarlılığının TKY karşısında nasıl bir seyir izlediği problemi temel alınarak, TKY'yi benimsemiş ve kalite yönetim sistemi belgesine sahip bir üretim işletmesinin, kalite belgesi öncesi ve belgelendirme sonrası dönemde işletme maliyetlerinin ne yönde ve ne büyüklükte değişiklik gösterdiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Elde edilen bulgular, TKY'nin uygulama konusu işletmenin üretim maliyetleri ve faaliyet giderleri üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, çoğu işletme tarafından popüler bir kavram olduğu için ilgi duyulan TKY'nin, konuyla ilgilenen işletmelerin türleri hatta faaliyet alanlarındaki uygulama sonuçlarını dik-kate almaları ve TKY'yi sadece bir moda ya da bir formalite olarak değerlendirmemeleri tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, İşletme Maliyetleri, ISO 9001:2008.

ABSTRACT

(THE EFFECT OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT ON OPERATING COSTS, COMPARISON BEFORE AND AFTER THE QUALITY CERTIFICATION)

The firms almost compete with each other for the sake of applying modern production and management methods in order to continue their existences and accomplish their purposes of existence against globalization and accompanying intense competition environment. Among these methods, the popularity of Total Quality Management has penetrated all sectors especially in the last quarter-century. Most of the scientific studies that have been carried out up to date have specialized in the benefits of TQM, but on the other hand, some of them, at the least; have emphasized negative aspects of it.

In this study, the problem of how the over sensitivity of operating costs on the modern production and management methods follows a course against TQM has been based on and it has been intended to display in which direction and in what size the operating costs of a firm adopting TQM and having a certificate of quality management system have varied prior to the quality certificate and following the certification period.

The findings have showed that TQM has different effects on the production costs and operating expenses of the firm in question. Accordingly, it has been suggested that the firm should take into consideration the application results of TQM on the types and even the activity areas of the firms dealing with the subject and should not evaluate TQM only as a fashion or a formality.

Key Words: Total Quality Management, Operational Costs, ISO 9001:2008.

* Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, rkarcio@atauni.edu.tr

** Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ebbicer@cumhuriyet.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde giderek daha da acımasız bir hal alan rekabet koşullarında var olmanın reçetesi artık herkes tarafından çok iyi bilinmektedir. “Kalite”, “Hız” ve “Maliyet” üçlüsü işletmelere her zeminde yüksek rekabet gücü sağlamaktadır. Bunların arasında maliyet veya hız kavramından hareketle diğer iki faktörü geliştirmek mümkün değildir. Oysa, kalite kavramından hareket edildiğinde, diğer iki faktör için çaba harcamaya bile gerek kalmayacaktır. Çünkü kalite, işletmelerde net üretim artışı, gecikmeleri önleme ve aşırı stokları ortadan kaldırma gibi hususlarda avantaj sağlamaktadır. Kaliteyi sağlamanın yolunun ise TKY yaklaşımından geçtiği bilinmektedir.

TKY, artık işletmelerin olmazsa olmazlarından biri haline gelmiştir. Kalite için kolları sıvayan işletmeler, verimliliği artırarak kâra ulaşmanın hevesiyle, esasında büyük de bir yükümlülüğün altına girmektedirler. Kalite, müşteriye güvenle satınalabileceği ve uzun süre memnuniyetle kullanabileceği ürün sunma imkânı sağlar. Bunun yanı sıra kalite iyiyi garanti ettiği gibi, sonraki üretilen her benzer mamul için de asgari aynı düzeyde memnuniyeti de taahhüt eder.

Günümüzde, TKY’yi sadece maliyeti azaltacak bir enstrüman olarak gören işletmeler ya da kalitenin sadece hammadenin doğru işlenip, müşteriye kusursuz mal teslimiyle bittiğini düşünenler için, Honda’nın müşteri şikayeti üzerine 2010 yazında 1 milyon 350 bin aracını geri çağırması ve bunun Honda’ya 42,8 milyon \$’lık maliyeti hatırlatılmalıdır. Zira, kalite bir sorumluluktur ve mamul satışıyla bu sorumluluk sona ermez.

Bu çalışmanın konusu, kalite ile ilgili maliyetlerini ayrıca ya da serbest hesaplarda izlemeden, mevcut Tekdüzen Hesap Planına (THP) uygun olarak muhasebeleştiren bir üretim işletmesinin

üretim ve faaliyetle ilgili maliyet ile giderlerinin detaylı incelenmesi temeline dayanmaktadır. Amaç, TKY’yi benimsemiş ve kalite yönetim sistemi belgesine sahip bir üretim işletmesinin, kalite belgesi öncesi ve belgelendirme sonrası dönemde işletme maliyetlerinin ne yönde ve ne büyüklükte değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktır.

1. KALİTE KAVRAMI

“Kalite” kavramı, Latincedeki “qualitas” kelimesinden türetilmiştir. Latince’de “nasıl oluştuğu” anlamına gelmektedir. Bu kavramı Çiçero ve Yunanlı yazarların birçoğu “mahiyet veya nitelik” anlamlarında kullandıkları görülmektedir (Halis, 2000: 42). Ancak, kalite konusunda gerek konunun duayenlerince, gerekse kalite kurumlarınca yapılan farklı farklı tanımlamalar bulunmaktadır (Yükçü, 2007: 535). Çünkü, kalite subjektif bir kavramdır ve bireysel algılama sonuçlarıyla anlam kazanır. Bu algılama insandan insana değişkenlik gösterir. Dolayısıyla, kalitenin net bir tanımını yapmak mümkün değildir ve bu kavram farklı kesimler tarafından farklı farklı algılanmaktadır (Mandal, 2007: 429).

Kalite hakkında tarihteki yazılı ilk kayıt, M.Ö. 2150 yılında Babil’de yayınlanan Hammurabi Kanunlarınının 229. maddesi olan “Eğer bir inşaat ustası bir kişiye ev yapar ve yapılan ev sağlam olmayıp, ev sahibinin üzerine çökerde ölümüne neden olursa, o da öldürülmelidir” şeklindeki ifadedir (Ross, 1999: 15).

O günden günümüze, kalitenin kendi içerisinde yaşamış olduğu ilerleme ve gelişme evrelerini; muayene, kalite kontrol, kalite güvencesi ve toplam kalite şeklinde dört aşamada toplamak mümkündür (Kıngır, 2006: 7);

- **Muayene:** Hammurabi kanunlarından anımsanacağı üzere, kalite ile ilgili çalışmalar en ilkel biçimiyle de olsa M.Ö. zamanlarda başlamış ve günümüze kadar gelişerek devam etmiştir. Taş

devrine gelindiğinde ise, insanoğlu bilinmeyi bir standart parçayla kontrol ederek, kalite kontrolün en ilkel biçimlerinden birini gerçekleştirmiştir. Kalite kontrolüne ilişkin ilk uygulamalar ziraatle uğraşan toplumlarda ürünün gözle muayene edilerek uygun olanların alınması şeklinde bizzat tüketici tarafından yapılmıştır. (Şimşek, 2007: 15-16)

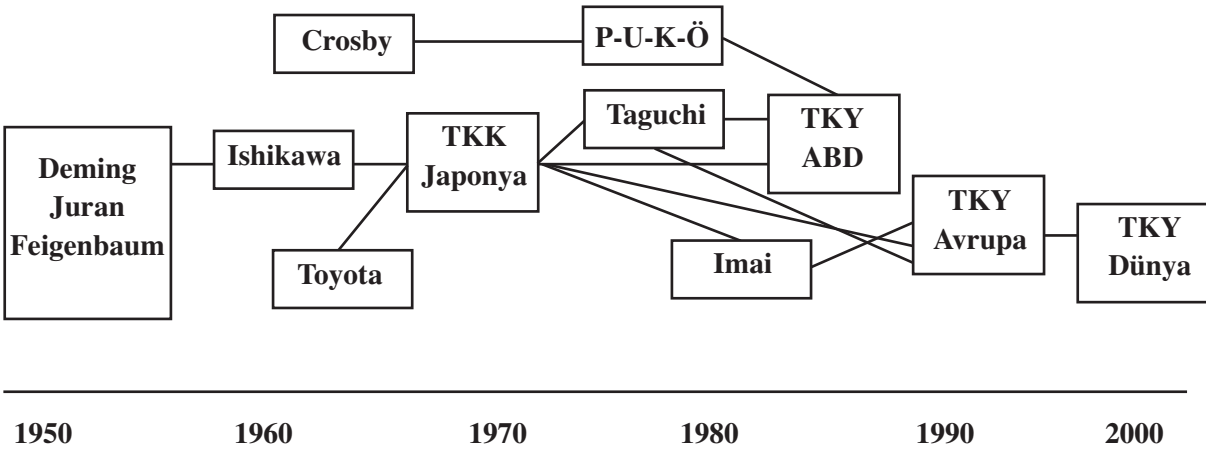
- **İstatistik Kalite Kontrol:** İlk olarak kalite kontrol işlemi, bir veya birkaç işçi tarafından gerçekleştirilen bir görev olmuştur. 19. yüzyılın başlarında modern sanayi sisteminin ortaya çıkmasıyla, bu dönemde iş planlaması işçilerin ve nezaretçilerin elinden alınmış, bu görev mühendisler verilmiştir. Bununla birlikte, bilimsel yönetimin de ön plana çıkması sağlanmıştır. 20. yüzyılda Henry Ford, imalat ortamında hareketli montaj hattını kullanmaya başlamış, bu sayede üretime ilişkin faaliyetler karmaşıklığından sadeleştirilmiş ve düşük maliyetle kaliteli mamullerin üretimi gerçekleşmiştir (Bircan ve Özcan, 2003: 10).

- **Kalite Güvencesi:** Kalite güvencesi, müşteriler tarafından tanımlanmış olan ihtiyaçlara göre gerçekleştirilmiş ürünlerin, üretim aşamasında üretim süreci ile bütünleşerek kalite kontrollerini yapma ve kalite sorumluluğunu taşıma esasına dayanmaktadır (Parlak, 2004: 15).

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında “Kalite Güvence” kavramı en çok askeri alanda gündeme gelmiştir. Askeri alanda yüksek performans talebi bazı standartların oluşturulması zorunluluğunu getirmiş, bu zorunluluk NATO’nun bir araya gelip bir “Kalite Güvence Sistemi” oluşturmasına sebep olmuştur (Yatkın, 2004: 7).

- **Toplam Kalite Yönetimi:** TKY, Amerika’da ortaya çıkmış, Japonya’da geliştirilmiş ve günümüzde de birçok ülkedeki işletmeler tarafından kullanılan bir yönetim felsefesi haline dönüşmüştür (Kaya ve Daştan, 2005: 387).

1.2. Toplam Kalite Yönetimi

Şekil-1: TKY'nin Kronolojik Gelişimi

Kaynak: Efil, 2003: 27.

Şekil 1.2’de, TKY’nin önemli kilometre taşları kronolojik sırasıyla verilmiştir. Özellikle, Amerika ve Japonya’nın bu sürece önemli katkı sağladıkları görülmektedir.

2. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİN İLKELERİ

TKY, bir organizasyonun daha verimli çalışması ve rakiplerinden daha etkin olması açısından tüm işletmeler için ideal bir araçtır (Rodrigues, 1996: 499). TKY yaklaşımında istenilen sonuçları elde etmek için vazgeçilmemesi gereken, literatürde genel kabul görmüş ilke ve ilkeler dizisi aşağıda sıralanmıştır.

- Önce İnsan,
- Müşteri Odaklılık,
- Eğitim,
- Ekip Çalışması,
- Üst Yönetimin Liderliği,
- İstatistiksel Verilere Bağlılık: Ölçüm ve İstatistik ile
- Sürekli Gelişme ve İyileştirme.

Kalite güvencesi; bir mal veya hizmetin müşteri ihtiyaclarını karşılamak için gerekli olan güveni sağlamak adına birçok taahhüdü kapsar. Kalite sisteminin algılanması, kontrol sürecinin geliştirilmesi, kalite maliyetinin kullanımı ve diğer etkinlikler, TKY'nin, kalite kontrolünden kalite güvencesine doğru bir ilerleme elde etmek için geliştirilmiştir (Dahlgaard, 2007: 7-8).

ISO'nun tüm dünya ülkelerinde uygulanmak üzere geliştirdiği standartlar 9000 serisi (Kalite Yönetimi Sistemi) ve 14000 serisi (Çevre Yönetimi Sistemi) olmak üzere iki grupta toplanmış bulunmaktadır. ISO 9000 serisi işletmenin içinde yürütülen faaliyetlerde yapılması gereken tanım ve spesifikasyonları kademeler itibarıyla düzenlenmektedir. Buna göre (Şimşek, 2005: 383-384);

- ISO 9000 Serisi: Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi Standartları Seçim ve Kullanım Kılavuzu;

- ISO 9001: Tasarım, geliştirme, üretim, tesis ve hizmette kalite standartları,
- ISO 9002: Üretim ve tesislerde kalite standartları,
- ISO 9003: Son denetleme ve deneylerde kalite standartları,
- ISO 9004: Kalite yönetimi ve kalite sistemleri elemanları ile ilgili standartlar,
- ISO 9005: Kalite Sözlüğü şeklinde yapılandırılmıştır.

Aşağıda, ISO 9000 sertifikasının fayda ve maliyetini etkileyen faktörler üç boyutta incelemiştir (Leung ve Chan, 1999: 687):

Belge almak için geçen süre: Daha fazla zaman harcaması, ISO belgesi almak için daha fazla çaba ve maliyet gerektiğini gösterir. Dolayısıyla belge almak için ne kadar uzun zaman geçerse, yararların görülme ihtimalinin de o kadar azaldığı savunulmaktadır.

Belge aldıktan sonra geçen süre: Sonuçlar göstermektedir ki, kalite yönetim sisteminin uygulandıktan ancak birkaç yıl sonra net yararları gözlenebilmektedir. ISO 9000 belgesini yeni almış olan işletmeler, faydaları hemen göremeyebilirler. Burada belge aldıktan sonra ne kadar uzun zaman geçerse, yararların görülme ihtimalinin o kadar arttığı savunulmaktadır.

Belge alma nedeni: Kalite yönetim sistemi kurmak ve belge almak için gösterilen motivasyonla bu işletmelerin, kalite sistemine ayrılan kaynak ve özveri başarıyı etkiler. Yüksek motivasyon sahibi işletmelerin daha fazla fayda sağladığı savunulmaktadır.

3. MOBİLYA SEKTÖRÜ VE KALİTE

Çalışma mobilya sektöründe yer alan bir işletmede yapıldığından, mobilya sektörü ve kalite ilişkisi hakkında kısa bir bilgi vermek yararlı olacaktır.

Mobilya sektöründe üretim faktörleriyle ilgili bir inceleme yapıldığında en önemli girdilerden birisinin hammadde olduğu görülecektir. Dolayısıyla, mobilya üretim işletmelerinin ürünlerini oluştururken, en fazla doğrudan ilkmadde ve malzemelere ihtiyaç duyacaktır (Civelek, 2002: 81).

Mobilya sektöründeki işletmelerde hammadde girdileri mobilyanın türüne göre değişmekte ve işletmeler bunları ihtiyaçlarına göre temin etmektedirler. Mobilya ürünlerinin büyük hacim kaplaması, gerek yurt içi satışlarda, gerekse ihracatta nakliye bedelleri büyük bir maliyet ögesi olarak ortaya çıkarmaktadır (Cındık vd., 2003: 24).

Ülkemizde Türk mobilya sektörü, çoğu geleneksel yöntemlerle çalışan atölye tipi küçük işletmelerin ağırlıkta bulunduğu bir yapıya sahiptir. Buna karşın, özellikle son 15-20 yıllık periyotta küçük ölçekli işletmelerin yanı sıra orta ve büyük ölçekli işletmelerin de sayısı artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, büyük ölçekli işletmelerle birlikte, en azından ulusal çapta markalar da pazarda varlık göstermeye başlamıştır (İnal ve Toksarı, 2006: 106).

2001 yılından itibaren sürekli gelişen Türk Mobilya Sektörü'nün dünya genelinde ilk 25 ülke içerisinde yer alması, Avrupa'da ise altıncı sırada olması, sektörün büyüme potansiyelini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki mobilya işletmeleri büyük oranda KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu nedenle, işletmelerin yaşadıkları sorunların çoğu tipik genel KOBİ sorunlarıdır. Ülkemizde mobilya sektöründe yaşanan sorunlar içerisinde kalite ve standartlaşma sorunu dikkat çekmektedir (www.oaib.gov.tr):

Mobilya ürünlerinin gerek iç, gerekse dış piyasada alıcı bulması öncelikle tasarım, üretim ve performansları ile gerekse de biçim ve esnek kullanım açısından belirli bir kalite düzeyine ge-

tirilmesi ile mümkündür. Kalite düzeyi yükseldikçe, maliyetler önce yavaş sonra büyük bir hızla artar. Maliyette görülen bu hızlı artışın nedeni, teknolojik imkânların yetersiz kalması sonucu belli bir kalite düzeyinden sonra kaliteyi artırmanın daha da zorlaşmasıdır (Şenel vd., 2005: 22-23).

4. İŞLETMELERDE MALİYETLER VE GİDERLER

Maliyet ve gider kavramları birbirleriyle sıkı sıklığa bağlı ve sıklıkla karıştırılan iki kavramdır. Bu iki kavram arasındaki ayrım noktası “fayda tükenmesi”dir. Bu sebeple THP'de (Tekdüzen Hesap Planı) yer alan bazı hesap kalemleri için gider yerine, maliyet denilmesi daha uygundur. Bu çalışmada da direkt ilkmadde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim hesapları için “gider” yerine “maliyet” takısı eklenerek kullanılacaktır.

İşletmelerde maliyetler üç grupta incelenmektedir.

- Üretim maliyetleri,
- Faaliyet giderleri ve
- Finansman giderleridir.

4.1. ÜRETİM MALİYETLERİ

Üretim işletmelerinde üretilmesi amaçlanan mamulün elde edilebilmesi için kullanılan veya tüketilen mal ve hizmetlerin parasal olarak ifadesidir. Üretim maliyetinin en önemli özelliği, üretim için mal ve hizmet tüketimidir. Sözü edilen tüketim biçiminde mal ve hizmetler tümü ile tüketilip, yok edilmemekte aksine, şekil değiştirerek yepyeni bir mamule dönüşmektedir. Yani, üretim maliyeti kavramıyla kastedilen “üretim için tüketim”dir. Bu maliyetler üretilen malların satışı esnasında işletmeye tekrar gelir olarak geri dönmektedir. Mamuller satılmadıkları sürece işletmenin aktifleri içerisinde yer almaya de-

vam ederler. Bu maliyetler, bazı kaynaklarda maliyet gideri olarak da ifade edilmektedir (Yükçü, 1999a: 66).

4.2. FAALİYET GİDERLERİ

İşletmenin esas faaliyeti ile ilgili bulunan ve üretim maliyetlerine yüklenmeyen araştırma ve geliştirme, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderlerinden oluşur (Gücenme, 2005: 329). İşletmede ortaya çıkan gider fonksiyon itibarıyla hangi hesabı ilgilendiriyorsa, ilgili grupta değerlendirilerek, o hesabın borcuna kaydedilir (Küçükşavaş, 2000: 285).

4.3. FİNANSMAN GİDERLERİ

İşletmenin borçlandığı tutarlarla ilgili olarak katlanılan ve varlıkların maliyetine eklenmiş bulunan faiz, kur farkları, kredi komisyonları ve benzeri diğer giderler bu başlık altında toplanır. Faizlerin tahakkuku için nakden veya hesaben ödenmiş olması şart değildir. Faiz yükünün doğruya yakın olarak belirlenmesi söz konusu olduğunda tahakkuk ettirilir. Faizin tahakkukunda yabancı kaynağın o dönemdeki kullanma süresi esas alınır (Sevilengül, 2008: 711).

5. KALİTE MALİYETLERİ

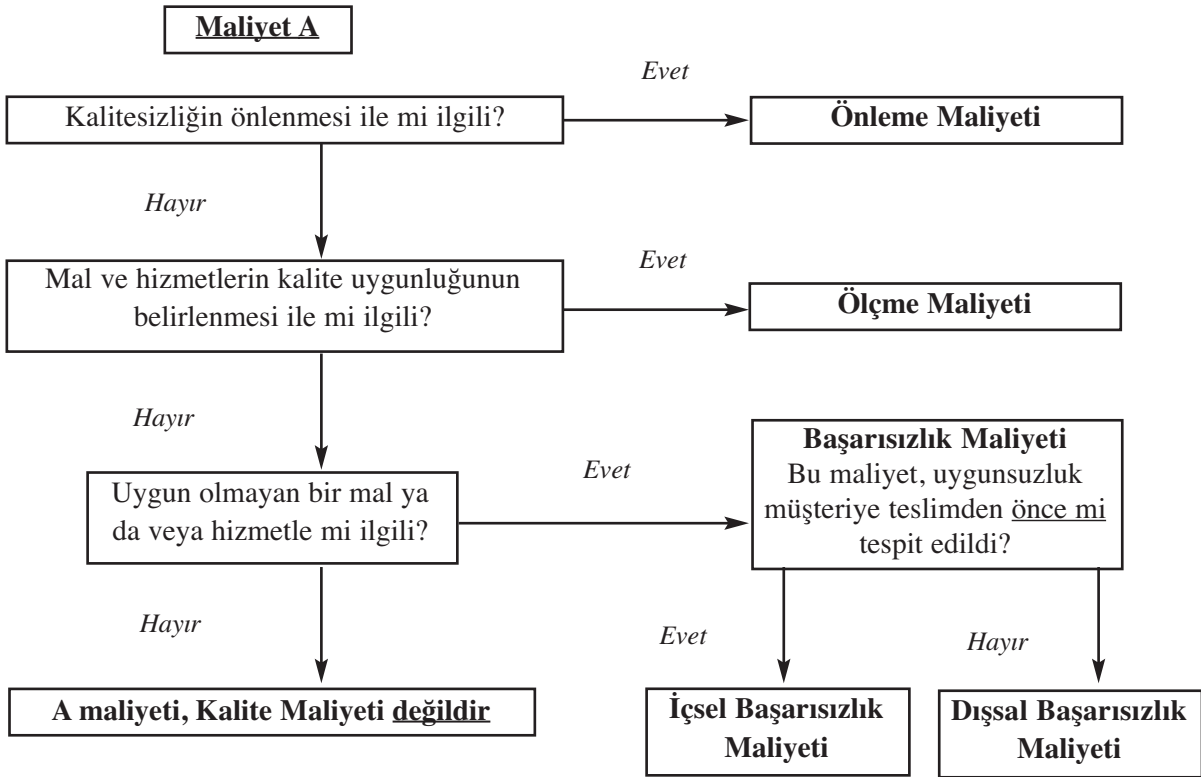
TKY'nin başarı değerlendirmesinde, kalite maliyeti kavramının çok büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. TKY felsefesinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, kalite gelişmelerinin ölçülmesi ve raporlanması gerekmektedir. Raporlamaya yardım için gerçekleştirilen gelişmenin

ölçümündeki kriterlerden en önemlisi ise, kalite maliyetleridir (Alkan, 2001: 185-186). Kalite maliyeti daha çok TKY'nin işletme üzerindeki finansal etkilerini ölçmek ve izlemek için kullanılmaktadır. (Laszlo, 1997: 413).

Kalite maliyetiyle ilgili ilk kitap olarak da kabul edilen 1951 yılında yayımlanan Juran'ın "Kalite Kontrol El Kitabı" kalite maliyetlerinin ekonomik iskeletini oluşturarak kalite maliyetlemesi için öncülük etmiştir. Yine, Feigenbaum, 1956 yılında yayınladığı "Toplam Kalite Kontrolü" kitabında ise kalite maliyetlerini günümüzde kısaca PAF Modeli olarak bilinen 3 başlıkta toplamıştır. Bunlar (Yıldırım ve Saylık, 2009: 241):

- Önleme (Prevention) Maliyetleri,
- Değerlendirme (Appraisal) Maliyetleri,
- Başarısızlık (Failure) Maliyetleridir.

Bir de kalitesizlik maliyeti vardır. Kalitesizlik maliyetlerini, kalite maliyetlerinden ayıran en önemli fark; müşteri ihtiyaç, istek ve beklentilerini temel almasıdır. Kalitesizlik maliyetlerinin en iyi tanımlarından biri: "Çalışanların işlerini her zaman doğru şekilde yapmasını sağlayan bütün maliyetler ve çıktıların kabul edilebilir olup olmadığına karar verme maliyetleri ile çıktıların beklenen niteliklerde olmadığı ve müşteri beklentilerini karşılamadığı durumlarda hem firmanın hem de müşterilerin karşı karşıya kaldığı maliyetlerin toplamına eşittir" şeklindeki tanımdır (Yıldırım ve Saylık, 2009: 241).

Şekil-2: Kalite Maliyetleri Akış Diyagramı

Kaynak: Üstün, 1996: 359.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, işletmenin katlandığı örneğin bir A maliyeti önce önleme maliyeti açısından değerlendirilir. Söz konusu maliyet önleme ile ilgili değilse, ölçme maliyeti açısından değerlendirilir. Ölçme maliyeti kapsamına da girmediği takdirde son olarak bu maliyetin başarısızlık maliyeti olup olmadığına bakılır. Bu kapsama da girmediği takdirde, A maliyetinin, kalite maliyeti olmadığı söylenebilir.

6. UYGULAMA

6.1. UYGULAMANIN AMACI

80'li yıllarda ortaya çıkan ve hızla yayılmaya devam eden TKY, işletmelerin hem müşteri odaklı, hem de maliyet avantajlı olarak üretim yap-

masını sağlayan, aynı zamanda sürekli iyileştirme vurgusu ile de değişime ayak uydurma imkânı veren bir yaklaşımdır. Her üretim ve yönetim sisteminin olduğu gibi, TKY'nin de işletme maliyetleri üzerine olumlu ya da olumsuz etkileri olabilmektedir. Kalitesiz üretimin işletmeye maliyeti oldukça fazla olmakla beraber, yüksek kalitede üretim yapmanın da belli bir maliyeti söz konusudur. TKY uygulamalarında, kalite maliyetleri önemli bir yere sahiptir ve TKY uygulamasının etkinliğinin değerlendirilmesi için önemli bir ölçüt olarak görülmektedir.

Bu çalışmada amaç, TKY yaklaşımını benimsemiş ve kalite yönetim sistemi belgesine sahip bir mobilya üretim işletmesinin, belgelendirme

öncesi ve belgelendirme sonrası maliyetlerinin ne yönde ve ne büyüklükte değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktır.

6.2. UYGULAMANIN VARSAYIMLARI

- İşletmenin maliyet ve giderlerine ilişkin tüm kayıtları elde etmek mümkün olmasa da, elde edilen veriler işletmenin mali durumu hakkında kabaca bir fikir vermek için yeterlidir.

- Elde edilen maliyet bilgileri ile, bahse konu işletmenin, TKY'ye geçtiği tarihten 18 ay öncesi ve 18 ay sonrasına ilişkin verilere bakılarak, TKY ve ISO belgesinin işletme maliyetleri üzerine olan kısa ve orta dönemdeki etkisi belirlenebilir.

- Araştırma kapsamına alınan 2004-2009 yıllarında incelenen değişkenler dışında işletmede yaşanan ve mali açıdan sonucu önemli ölçüde etkileyebilecek bir değişiklik yaşanmamıştır.

- İşletme farklı ürünler ve her ürün için farklı seçenekler sunan bir anlayışla çalıştığından maliyetler için ortak bir iş hacmi belirlenmiştir. Hesaplamalarda kullanılan ortak iş hacmi, maliyetler üzerinde önemli bir yanılığa neden olmaz.

6.3. UYGULAMANIN KISITLARI

- Araştırma konusu işletmenin maliyet ve giderlerine ilişkin kayıtlar, işletmenin mali durumu hakkında bilgi verebilir. Ancak, işletmenin mali durumu hakkında tam bir maliyet analizi yapmaya yeterli değildir.

- İşletmenin TKY'ye geçtiği ve ISO 9001 belgesi aldığı 2005 yılı Haziran ayından 18 ay öncesi ve 18 ay sonrasına ilişkin veriler TKY ve ISO 9001 belgesi almanın işletme maliyetleri üzerine olan etkileri hakkında uzun vadeli görüş ileri sürmeye yeterli değildir.

- İşletmelerin kendilerine özgü sektörel özelliklerinin ve farklı üretim tekniklerinin sonuç üzer-

inde önemli etkisi bulunduğundan, sadece bir üretim işletmesi için elde edilen bu sonuçların genellenmesi doğru değildir.

6.4. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Uygulama için işletmenin gözlem, görüşme ve belgelendirme yoluyla üretim, kalite ve finansal işleyişine ait veriler ile personel sayısı, üretim miktarı gibi parametrelere ilişkin bilgiler ilgili birimlerden tedarik edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın ana amacına hizmet edecek olan işletmenin 2005 yılına ait aylık, 2004 ve 2006 yıllarına ait de yıllık mizanları işletmece düzenlenen izin belgesi ekinde araştırmacıya iletilmiştir. İşletmece, söz konusu verilerin işletme ismi kullanmadan, bilimsel ve etik ilkelere riayet etmek kaydıyla kullanımına müsaade edilmiştir. Etik ilkeler gereği, bu rakamlar araştırmada belirli bir katsayı ile değiştirilerek kullanılmıştır.

İşletmede kalite muhasebesi tutulmamakta olup, kalite ile ilgili kayıtlar THP çerçevesinde yapılmaktadır. İşletmenin 2004-2006 yılları arasında ürün gamında bir genişleme olmamıştır.

İşletmenin gerek ISO belgesi almadan önceki durumu ile sonraki durumunun mukayesesinin, gerekse ISO belgesi aldıktan sonra çeşitli göstergelerin seyri bilgisayar programı aracılığıyla tablo ve grafiklere aktarılmıştır.

6.5. İŞLETME HAKKINDA BİLGİLER

Araştırma konusu işletme, kalkınmada birinci derecede öncelikli bir ilde faaliyet göstermektedir. İşletmenin amacı, kuruluşundan bu yana günün koşullarına göre şekillenen tasarımları ve özgünlüğüyle kendisine has bir çizgi yakalamaktır. Sürekli gelişerek, ürün zenginliğinin sağlanması ve en önemlisi de kaliteli ürün anlayışından ödün vermeden yoluna devam etmektedir. Sektörün yeni markalarından biri olmasına rağmen sektörde kendisine yer edinmek, markalaşmak, yurtiçinde bayileşme sürecini gerçek-

leştirmek ve bunu da sürekli kılmak arzusunda-
dır.

İşletme modüler tasarım doğrultusunda oturma ve yemek odası grupları, çocuk, genç ve ebeveyn yatak odaları, ofis mobilyası, yaylı yataktan masaj koltuğuna kadar geniş ürün gamıyla yurtiçine ve yurtdışına hitap eden üretim yapmaktadır.

6.5.1. Genel Bilgiler

1996 yılında üretime başlayan işletme, bugün yıllık 36.000 adet yaylı kanepeler, 30.000 adet yaylı yatak, 30.000 adet sandıklı baza, 4.500 adet yatak odası takımı, 4.500 adet yemek odası takımı, 4.500 adet koltuk takımı ve 360 adet çok fonksiyonlu masaj koltuğu üretme kapasitesine sahiptir. İşletme üretiminin neredeyse yarısından fazlasını 10 ülkeye ihraç etmektedir. Bu ülkeler; Hollanda, Belçika, Almanya, Danimarka, Avusturya, Fransa, İtalya, Cezayir, İran ve İsrail'dir.

İşletme, 33.700 m² açık ve 16.830 m² kapalı alan üzerinde faaliyet göstermektedir. Aynı alan içerisinde bir de satış mağazası bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, birçok ilde bayii ve Fransa ile İtalya'da distribütör mağazaları bulunmaktadır. İşletmede halen 20 beyaz yakalı, 117 mavi yakalı toplam 137 personel görev yapmaktadır.

İşletme, kalite konusuna yaklaşımını ve ürünlerin kalitesini almış olduğu ISO 9001:2000 Kalite Güvence Belgesi ile kanıtlamıştır. Teknolojik gelişmeleri yakından izleyen ve kalitesini koruyarak; gerek satış gerekse satış sonrası hizmetlerde kaliteye önem veren işletme, müşterilerinin güvenini kazanmak için aralıksız çalışmaktadır.

6.5.2. İşletmede TKY Faaliyetleri

İşletme kalite yolculuğuna, daha çok ihracatını artırmak düşüncesiyle 2004 yılının ilk günlerinde başlamıştır. Bu amaçla özel bir danışmanlık firmasıyla anlaşma sağlamış; yıl boyunca işletme içinde oluşturulan gruplara (yönetim, üretim, personel vb.) konuya ilişkin bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir. İyileştirme çalışmaları ve gerekli testlerin ardından işletme 30 Haziran 2005 tarihinde ISO 9001:2000 belgesi sahibi olmuştur. İşletme gerekli ara ve 2008 yılındaki ana denetimi başarıyla atlatmıştır. İşletme, halen aktif ISO 9001:2008 belgesi sahibidir.

Bu süreçte, işletmenin aşağıda sıralanan süreçlerine ilişkin faaliyetler yapılmıştır.

- Satış ve planlama,
- Tasarım ve geliştirme,
- Satınalma,
- Ürün gerçekleştirme,
- Ürün son kontrol,
- Depolama,
- Bakım onarım,
- İnsan kaynakları ve
- Yönetim faaliyetleridir.

Sayılan bu 9 sürecin her biri için ayrı ayrı performans kriteri belirlenip, bununla ilgili kalite hedefi belirlenmiş ve aksiyon planları hazırlanmıştır.

Tablo-1: İşletmenin Süreçlerarası Etkileşim Çizelgesi

NO.	ANA PROSESİN ADI	ALT PROSESLER	ETKİLEŞTİĞİ PROSESLER
1	Satış ve Planlama	- Satış - Planlama - Müşteri şikayeti - Sevkiyat	3, 4 ve 6
2	Tasarım ve Geliştirme	- Tasarım ve geliştirme planı - Tasarım ve geliştirmenin gözden geçirilmesi	1 ve 4
3	Satınalma	- Girdi kontrol - Tedarikçi değerlendirme	1, 6 ve 7
4	Ürün Gerçekleştirme	- Hammadde işleme	1, 5, 6 ve 7
5	Ürün Kontrol	- Ara kontrol - Son kontrol - Uygunsuzluk yönetimi	4 ve 6
6	Depolama	- Depolama	1, 3 ve 5
7	Bakım-Onarım	- Periyodik bakım - Arıza bakım - Kalibrasyon	3 ve 4
8	İnsan Kaynakları	- Personel - Eğitim	Tüm süreçler
9	Yönetim Faaliyetleri	- Yönetim faaliyetleri	Tüm süreçler

6.5.3. İşletmede Üretim Akışı

İşletmede üretilen ürünler; koltuk, kanepeler, yataklar, baza, masaj koltuğu ve modüler mobilyadan ibarettir. 2010 yılı itibariyle işletme ürün gamına ofis mobilya ürün grubunu da eklemiştir.

İşletmede, siparişe dayalı üretim yapılmaktadır. Bu doğrultuda siparişler, öncelikle tasnif edilmekte; daha sonra ilgili formlara aktarılarak üretim birimine iş emirleri vasıtasıyla iletilmektedir. İşletmede girdi denetimiyle başlayan kalite kontrol faaliyeti, kısmi olarak üretim boyunca da sürmekte ve çıktı kontrolüyle tamamlan-

maktadır. İşletme üretiminin neredeyse tamamına yakını kanepeler, koltuk ve yatak ürünlerinden oluşmaktadır.

6.5.4. İşletmede Kalite Kontrol Faaliyetleri

İşletmenin hammaddeleri içerisinde oransal olarak en yüksek paya sahip olan üç önemli malzeme olan ahşap, profil ve sünger için 3 farklı girdi kalite kontrol noktaları; üretim sürecinde ara kalite kontroller ve sevkiyat öncesi tüm mamuller için tek bir çıktı kontrol noktası oluşturulmuştur.

Girdi kontrol noktaları istenilen standardı yakalamayan hammaddenin, henüz işletme tarafından kabulü gerçekleşmeden reddedilmesi esasına dayanır. İşletme gerek direkt ilk madde malzeme gerekse yardımcı malzemelerin temini için “onaylı tedarikçi firma listesi”nden yararlanmaktadır. Burada da yine ihtiyaç duyulan malzemelerin tedarikçilerinin kalite belgesine sahip olması arzulanmaktadır.

Ara kontrol mekanizmasıyla hedeflenen, üretim esnasında istenilen standardı yakalayamayan yarı mamulün, üretim sürecine yeniden dâhil edilmesiyle gerek yeniden işçilik gerekse yenileme malzeme giderlerini azaltmaktır.

Çıktı kontrol noktaları ise mamullerin uygunluğuna karar verdikten sonra, ürünün ambalajlanmasını sağlayıp, “Ürün Tanıtım ve Kalite Kontrol Kartı” düzenleyip ürünleri sevk eder.

7. İŞLETMENİN TKY ÖNCESİ VE SONRASI DURUMUNUN ANALİZİ

Çalışma için milat olarak belirlenen tarih, işletmenin ISO belgesi alış tarihi olan 30 Haziran 2005 günüdür. Gerek verilerin temini, gerekse analizlerin yorumunda bu tarihten hareketle işletmenin TKY öncesi ve TKY sonrası durumuna ilişkin çıkarımlarda bulunulacaktır.

İşletmenin 2003-2009 dönemlerine ait yıllık mizanlarından yararlanarak, enflasyon endeksleri eşliğinde işletmenin maliyet gelişim sürecine ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Yani, uzun vadede işletme maliyet ve giderlerinin ne yönde ve ne büyüklükte değişkenlik gösterdiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

7.1. İşletmenin Dönüştürülmüş Üretim Miktarının Tespiti

Uygulama konusu X mobilya üretim işletmesinde yatak, koltuk takımı, kanepeler, baza vb. farklı türde mobilyalar üretilmektedir. Bir koltuk takımı ile bir yatağın gerek üretim maliyeti ve gerekse üretim süresi elbette birbirinden farklı olacaktır. İşletme, maliyet dağıtımları yapıldıktan sonra hesapladığı birim maliyetlerin yardımıyla belirlediği katsayılar sayesinde farklı türden malları ortak bir dille ifade edebilmektedir. Buna göre;

- 1 adet yaylı yatağın ortalama birim maliyeti **y**,
- 1 adet kanepenin ortalama birim maliyeti **2y**,
- 1 adet koltuk takımının ortalama birim maliyeti **5y**,
- 1 adet bazanın ortalama birim maliyeti **y**,
- 1 adet masaj koltuğunun ortalama birim maliyeti **15y**,
- 1 adet modüler takımın (yemek odası, yatak odası vb.) ortalama birim maliyeti **10y** olarak değerlendirilmektedir.

Tablo-2’de işletmenin 2004-2009 yılları arasında hangi tür üründen ne kadar miktarda ürettiği tablo halinde verilmiştir. Görüldüğü gibi, üretimin büyük bir çoğunluğunu koltuk takımı, kanepeler ve yatak oluşturmaktadır.

Tablo-2: İşletmenin Üretim Miktarlarının Dağılımı

Ürün	Yıllar					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Koltuk Takımı	2040	2021	2855	3851	4006	4203
Kanepe	2609	1805	2586	3345	4847	5360
Yatak	1963	2249	1850	3250	3864	4162
Baza	1134	1051	991	1261	922	1296
Modüler (Takım)	325	239	317	280	230	304
Masaj koltuğu	58	8	15	11	10	7
Toplam	8129	7373	8614	11998	13879	15332

Tablo-2’de verilen işletmenin farklı türlerdeki ürünlerine ilişkin üretim miktarları, işletmeden alınan katsayılar yardımıyla aşağıdaki tabloda

(Tablo-3), ortak bir dille ifade edebilmek için dönüştürülmüştür. Tablolar arasında önemli farklar ortaya çıkmıştır.

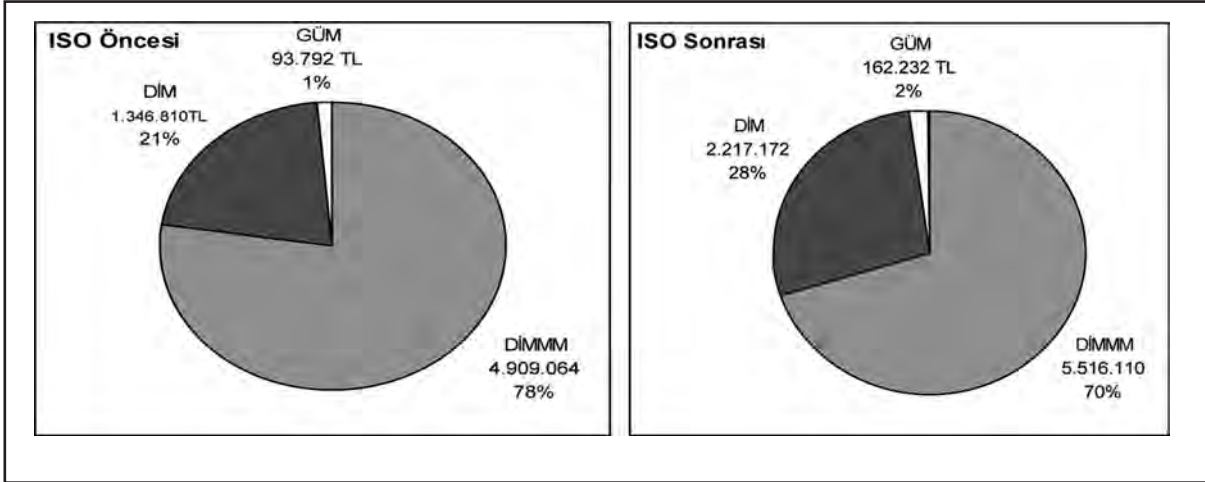
Tablo-3: İşletmenin Dönüştürülmüş Üretim Miktarlarının Dağılımı

Ürünler	Katsayı	Yıllar					
		2004	2005	2006	2007	2008	2009
Koltuk Takımı	5	10200	10105	14275	19255	20030	21015
Kanepe	2	5218	3610	5172	6690	9694	10720
Yatak	1	1963	2249	1850	3250	3864	4162
Baza	1	1134	1051	991	1261	922	1296
Modüler (Tk)	10	3250	2390	3170	2800	2300	3040
Masaj Koltuğu	15	870	120	225	165	150	105
TOPLAM (Yatak)		22635	19525	25683	33421	36960	40338

Buradan hareketle, çalışmada buradan sonra üretim miktarı yatak sayısı olarak ifade edilecektir.

7.2. İşletmenin Üretim Maliyetleri ve Faaliyet Giderlerinin Analizi

ISO belgesinin, işletme maliyetleri üzerine etkisi, üretim maliyetleri boyutu ve faaliyet giderleri boyutu olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmıştır.

Şekil-3: Üretim Maliyetlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-3'de işletmenin ISO belgesi almadan önceki ve sonraki 18 aylık dilimde üretim maliyetlerinin dağılımı pasta grafiğiyle verilmiştir. ISO öncesi dönem için yapılan üretim maliyetlerinin toplamı 6.349.666.-TL'dir. Sonrası dönem için bu tutar 7.895.514.-TL olduğu yine şekilden anlaşılmaktadır. Buradan oransal olarak üretim maliyetlerinin % 24,35 artış gösterdiği görülmektedir.

Aynı dönem için ortalama üretici fiyat endeksinin (ÜFE) % 10,83 artış göstermesi, işletmenin üretim maliyetlerindeki artışın ancak bir kısmını açıklamaktadır.

Üretim miktarı ise, ilk 18 aylık dilimde 31.035 adet, sonraki dönemde ise 36.808 adet olarak gerçekleşmiş; dolayısıyla anılan dönem için üre-

timde % 18,60 düzeyinde artış sağlanmıştır. Buradan hareketle, TKY'nin üretim maliyetlerinin geneli üzerine artırıcı etkisi olduğu savunulabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, TKY sistemini uygulayan işletmeler birkaç yıl sonra olumlu etkilerle karşılaşacaktır (Leung ve Chan, 1999; Dimara vd., 2004). İlk yıllarda sistemin oturması ve kalitenin önemsenmesinden maliyet unsurlarının genelinde bir artış gözlenmesi normal karşılanmaktadır (Şenel vd., 2005).

7.2.1. Üretim Maliyetleri Üzerine Etkileri

Tam maliyet yöntemi gereği ve yürürlükteki mevzuata göre; üretim maliyetleri direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri, direkt işçilik maliyetleri ile genel üretim maliyetlerinden oluşur.

Tablo-4: ISO Öncesi ve Sonrası Üretim Maliyetleri Ortalamasının Karşılaştırması

Parametreler	ISO Belgesi Öncesi (18 Ay)	ISO Belgesi Sonrası (18 Ay)
	<i>Aylık Ortalama (TL)</i>	<i>Aylık Ortalama (TL)</i>
Dir.İlk Md ve Malz.Mal.	272.725,78	306.450,56
Direkt İşç. Maliyetleri	74.822,78	123.176,22
Genel Üre. Maliyetleri	5.210,67	9.012,89

7.2.1.1. Direkt İlk Madde Malzeme Maliyetleri Üzerine Etkileri

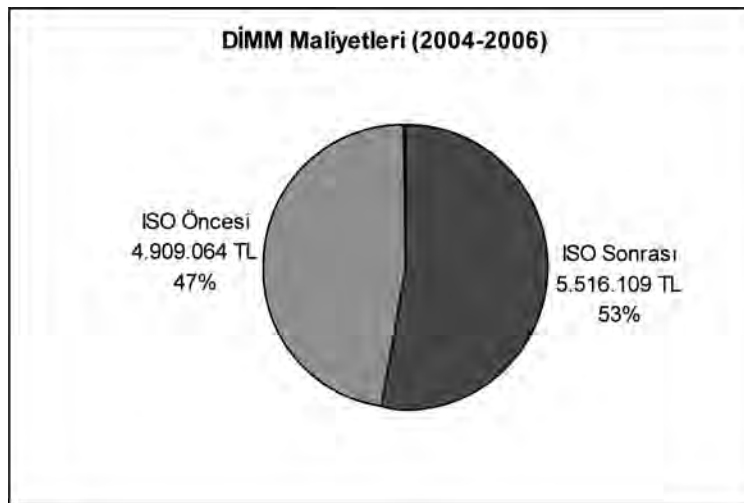
İşletmenin “Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyetleri”nin analizi için işletme muhasebe kayıtlarının 710 no.lu hesabı kullanılmıştır.

Hatırlanacağı üzere, direkt ilk madde malzeme maliyetleri üretilen mamulün bünyesine ana madde olarak katılan ve hangi mamulden ne kadar tüketildiği, ekonomik bakımdan ayrı olarak izlenebilen ilk madde ve malzemelerle ilgili maliyetlerdir.

Direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri üzeri-

ne etki eden kalite ile ilgili maliyetler ise şunlardır (Karabınar, 1998: 92):

- Girdi muayenesi maliyetleri (rutin kontroller, satıcının işyerinde yapılan kontroller ve özel muayeneler gibi.),
- Kusurlu üretimlerin ek işlem görmesinde kullanılan madde ve malzemeler,
- Tekrar işleminde kullanılan madde ve malzeme fiyatları,
- Bozuk ve kusurlu ürünlerin bünyesinde yer alan direkt ilk madde ve malzeme maliyetleridir.

Şekil-4: DİMM Maliyetlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-4’de işletmenin 2004-2006 yıllarına ait toplam DİMM maliyetlerinin ISO öncesi ve sonrasına göre dağılımı verilmiştir. Buradan bu maliyetlerin önceki döneme nazaran oransal olarak % 12,4 arttığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde üretim artışı da göz önüne alındığında, bu maliyet kalemindeki artışın önemsiz olduğu görülecektir. Üretim artış hızı karşısında, direkt ilk madde malzemenin daha yavaş bir hızda artması bozuk, kusurlu ürünlerde azalma ve buna ilişkin tekrar ve ek işlemlerin sağladığı verimliliği akla getirmektedir.

TKY esasında ilk defasında en iyiyi üretme çabasıdır. Bunu sağlayan işletmelerin fire, ıskarta, bozuk ürün ve kusurlu ürünlerin ciddi oranda azalması beklenmektedir. Bu durum, uzun vadede tüm maliyetler üzerine de olumlu etkide bulunacaktır. Dolayısıyla, 36 aylık periyotta işletmenin ISO öncesi ve sonrası direkt ilk madde malzeme maliyetleri incelendiğinde, TKY’nin bu maliyetler üzerine azaltıcı etkisi olduğu söylenebilir.

7.2.1.2. Direkt İşçilik Maliyetleri Üzerine Etkileri

İşletmenin “Direkt İşçilik Maliyetleri” analizi için işletme muhasebe kayıtlarının 720 no.lu hesabı kullanılmıştır.

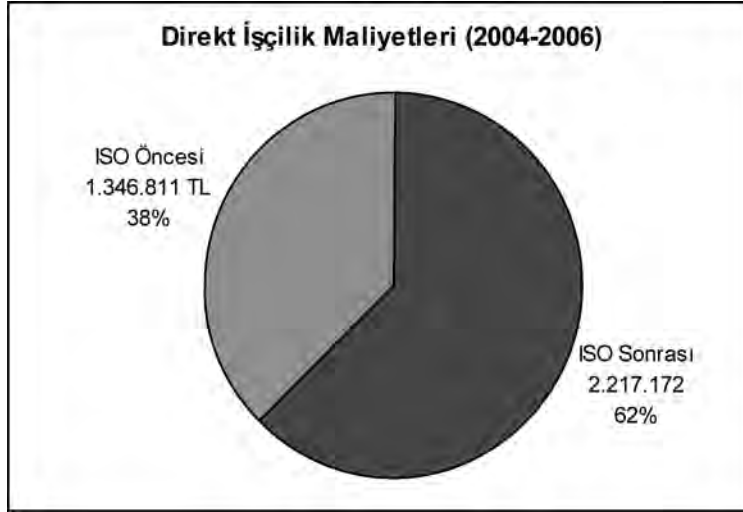
Direkt işçilik maliyetleri, ürünle doğrudan alakalı işçiliklerde kullanıldığından, kalite için katılan işçilik giderleri endirekt işçilik olarak kabul edilir. Ancak, kusurlu ürünler için yapılan işlemlerde kullanılan ve doğrudan mamulle ilişkilendirilen işçilikler yine direkt işçilik maliyeti olarak kabul edilir. Direkt İşçilik Maliyetleri üzerine etki eden kalite ile ilgili maliyetler şunlardır (Karabınar, 1998:95).

- Kusurlu üretimlerin ek işlem görmesinde kullanılan direkt işçilik maliyetleri,
- Tekrar işleminde kullanılan direkt işçilik maliyetleri,
- Bozuk ve kusurlu ürünlerin bünyesinde yer alan direkt işçilik maliyetleridir.

Şekil-5’de görüldüğü üzere, direkt işçilik maliyetleri, ISO öncesi 18 aylık dönemde toplam 1.346.811.-TL olarak gerçekleşmiştir. Sonrası dönem için ise bu rakamın 2.217.172.-TL olduğu görülmektedir. Buradan direkt işçilik maliyetlerinde % 64,5 düzeyinde bir artış olduğu sonucuna varılmaktadır. Üretim miktarının üzerinde seyreden bu artış, farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır.

TKY’nin direkt işçilik maliyetleri üzerine azaltıcı bir etkisi olması beklenmektedir. Uygulama konusu işletmede direkt işçilik maliyetleri için ciddi bir azalma sağlanamamıştır. Bunun bir sebebi, işletmede geleneksel üretim sisteminden otomasyona tam olarak geçilmemiş olmasıdır. Diğer bir sebebi ise, 29.01.2004 tarih 5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” hükümlerince işveren sigorta primine ilişkin teşvik sağlanması neticesinde istihdamda artış olmasıdır.

Direkt işçilikteki bu artış özellikle üretimde kalifiye eleman çalıştırmanın maliyetinin yanı sıra, birim başı (bir işçinin, bir ürünün tamamını üretmesi) üretime geçilmesiyle artan işgücü ihtiyacına ve artan üretim miktarına paralel olarak yeni işe alımlar ile azalan oranda seyrettiği düşünülse de kalite kaynaklı bozuk-kusurlu ürünlerin bünyesindeki ek işlem ve işlem tekrarlarından kaynaklanmaktadır.

Şekil-5: Direkt İşçilik Maliyetlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

7.2.1.3. Genel Üretim Maliyetleri Üzerine Etkileri

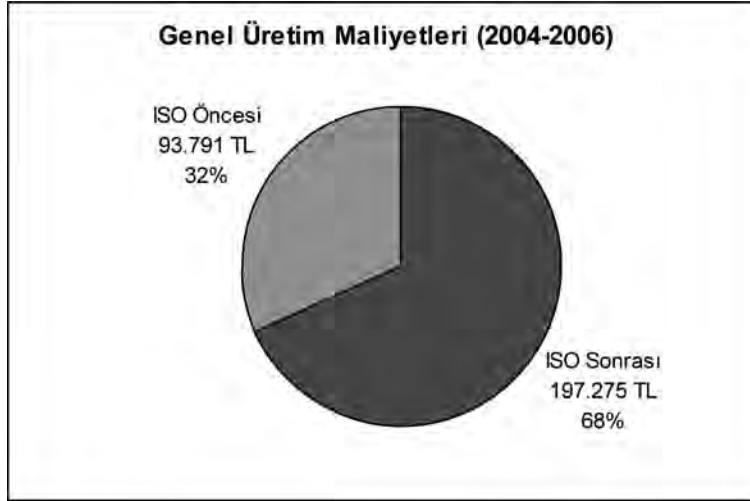
İşletmenin “Genel Üretim Maliyetleri”nin analizi için işletme muhasebe kayıtlarının 730 no.lu hesabı kullanılmıştır.

Genel üretim maliyetleri üzerine etki eden kalite ile ilgili maliyetler şunlardır. (Karabınar, 1998:95-96)

- Üretimiçi ve bitmiş ürün üzerinde yapılan muayenelerin maliyetleri (planlamış muayeneler, ayarlama maliyetleri, özel mali-

yetler, üretim süreci muayene ve laboratuvar destek maliyetleri),

- Satıcı malının reddinden doğan maliyetler (düzenleme, yenileme, tamir ve düzeltme planı maliyetleri),
- Kusurlu üretim maliyetleri (araştırma ve düzeltme maliyetleri),
- Tekrar işlemden kullanılan genel üretim maliyetleri,
- Bozuk ve kusurlu ürünlerin bünyesinde yer alan genel üretim maliyetleridir.

Şekil-6: Genel Üretim Maliyetlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-6'da işletmenin 2004-2006 yılları arasında katlandığı toplam genel üretim maliyetlerine ilişkin tutarın ISO öncesi ve sonrası durumu verilmiştir. Genel üretim maliyetleri, ISO öncesi 18 aylık dönemde toplam 93.791.-TL olarak gerçekleşmiştir. Sonrası dönem için ise bu rakamın 197.275.-TL olduğu görülmektedir. Buradan genel üretim maliyetlerinde yaklaşık 2 kat artış olduğu görülmektedir.

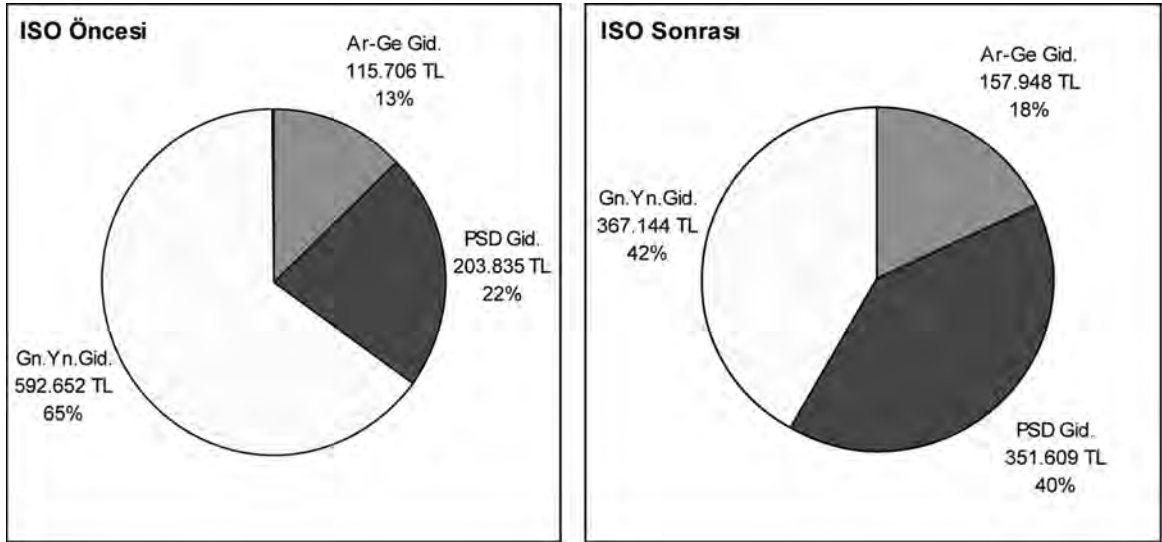
Burada, işletme içinde kurulan yeni birimlerin, özellikle de girdi-çıktı ile üretim sürecinde kalite kontrolü için istihdam edilen yeni personelin maaşları dikkat çekmektedir.

Genel üretim maliyetleri, sabit ve değişken nitelikli maliyet kalemlerinden oluşmaktadır. De-

ğişken maliyetlerin, faaliyet hacmi ile aralarında doğrusal bir ilişki fonksiyonu ($y=x$) olduğu varsayılsa da kalitenin beraberinde sağlayacağı verimlilik, maliyet artış hızı ve faaliyet hacmi artış hızı karşısında bir noktadan sonra yavaşlayacağı düşünülmektedir.

7.2.2. İşletmenin Faaliyet Giderleri Üzerine Etkileri

İşletmenin mal ve hizmet hareketleri dışında kalan işletmenin amacını gerçekleştirmek için yaptığı harcamalar faaliyet gideri olarak değerlendirilir (Yalkın, 2010: 418). Faaliyet giderleri araştırma geliştirme giderleri, pazarlama satış dağıtım giderleri ve genel yönetim giderlerinden oluşur.

Şekil-7: Faaliyet Giderlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-7’de işletmenin ISO belgesi almadan önceki ve sonraki 18 aylık dilimde faaliyet giderlerinin dağılımı pasta grafikte verilmiştir. ISO öncesi dönem için yapılan faaliyet giderlerinin toplamı 912.193.-TL’dir. Sonrası dönem için bu tutar 876.701.-TL’dir. Dolayısıyla, oransal olarak faaliyet giderleri % 3,89 azalış göstermiştir. Bunun en önemli sebebi, genel yönetim giderlerinin kalite ile ilgili olan kısmının ISO öncesinde katlanılmış olmasıdır.

İşletmenin faaliyet giderleri pastasında genel yönetim giderlerinin payı % 65’ten % 42’ye düşmüştür. Araştırma-geliştirme giderlerinin payı % 13’ten % 18’e yükselmiştir. Buna karşın pazarlama-satış ve dağıtım giderlerinin pastadaki payı ise % 22’den % 40’lara varmış ve neredeyse iki katı artış göstermiştir.

Tablo-5: ISO Öncesi ve Sonrası Faaliyet Giderleri Ortalamasının Karşılaştırması

Parametreler	ISO Belgesi Öncesi (18 Ay)	ISO Belgesi Sonrası (18 Ay)
	Aylık Ortalama (TL)	Aylık Ortalama (TL)
Ar-Ge Giderleri	6.428,11	8.774,89
Paz-Sat. Dağ. Gid.	11.324,17	19.533,83
Genel Yön. Gid.	32.925,11	20.396,89

Yine, Tablo-5’de işletmenin ISO belgesi öncesi ve sonrası faaliyet giderlerinin aylık ortalama değerleri verilmiştir. Görüldüğü üzere, araştırma geliştirme giderleri 6.428,11 TL’den, 8.774,89 TL’ye, pazarlama-satış ve dağıtım giderleri 11.324,17 TL’den, 19.533,83 TL’ye artarken; genel yönetim giderleri 32.925,11 TL’den, 20.396,89 TL’ye düşmüştür.

7.2.2.1. Araştırma ve Geliştirme Giderleri Üzerine Etkileri

TKY’nin araştırma ve geliştirme giderleri üzerine etkisini değerlendirmek için işletmenin muhasebe kayıtlarının 750 no.lu hesabı kullanılmıştır.

Bir işletme için araştırma geliştirme giderleri aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir (Hacırüstemoğlu, 1997: 209).

- Temel araştırma giderleri,

- Yeni ürün geliştirme adına yapılan giderler,

- Mevcut ürünlerin iyileştirilmesi, maliyet düşürme ve kapasite iyileştirme adına yapılan giderler,

- Güvenlik, sağlık ve kolaylık geliştirme giderleri,

Araştırma geliştirme giderleri üzerine etki eden kalite ile ilgili maliyetler şunlardır (Karabınar, 1998:100):

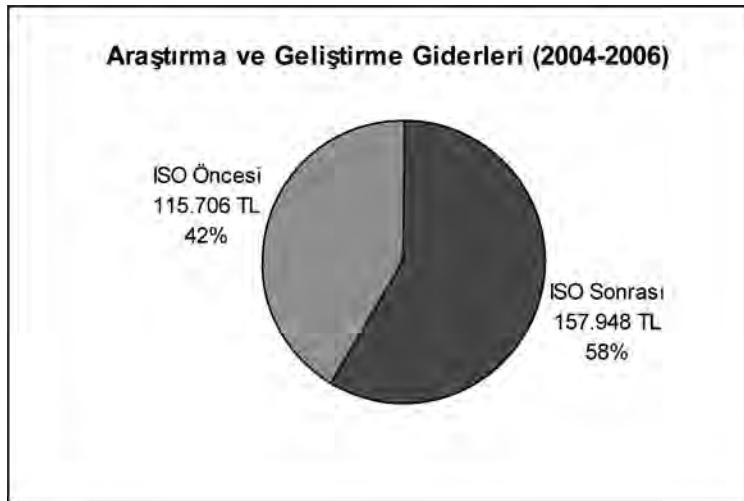
- Ürün tasarım maliyetleri (tasarım inceleme, destek ve test maliyetleri),

- Pazar araştırması maliyetleri,

-Satınalma maliyetleri (Satıcıların denetlenmesi ve derecelendirilmesi maliyetleri),

- Ürün tasarım ve kalifikasyon maliyetleri,

- Tasarım başarısızlıkları maliyetleridir.

Şekil-8: Araştırma ve Geliştirme Giderlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-8’de işletmenin 2004-2006 yılları arasında yapmış olduğu araştırma geliştirme giderlerinin ISO öncesi ve sonrası dağılımı verilmiştir. Şekilden görüldüğü üzere, araştırma geliştirme giderleri ISO öncesi dönem 115.706.-TL iken, sonrasında 157.948.-TL olmuştur. Bu da araştırma geliştirme giderlerinin % 36,5 arttığı anlamına gelmektedir.

Toplam kalite felsefesinde, müşteri beklentilerinin belirlenmesi, ölçülmesi ve karşılanması önem arz etmektedir. Bu amaçla, işletme öncelikle dışarıdan bir danışman temin etmiş ve danışman nezaretinde, müşterilere yönelik bazı alan çalışmaları yapılmıştır. Bunun paralelinde mobilya sektörü için de oldukça önemli olan “moda” kavramı gereği, sektördeki gelişmeleri yakından takip etmek; modüler ve pratik çözümler sunan mobilyaların tasarımını transfer etmek için yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen mobilya fuarlarına katılmak bir zorunluluk olmuştur. Bu husus, işletmenin kalite kitabında da yapılması gerekenler içerisinde sıralanmıştır.

TKY’nin ilkelerinden olan sürekli geliştirme ve iyileştirme ancak ölçmeye dayalı olarak geliştirilir ki bu açıdan işletmenin sürekli alan araştırmaları, memnuniyet ölçümleri ve elbette tasarım geliştirme faaliyetlerini artırması beklenmekte-

dir. Buradan hareketle, TKY uygulamayan işletmelerde var olmayan birçok maliyet kalemini TKY’nin ek olarak işletmeye yükleyeceği ayrı bir gerçekliktir. Dolayısıyla, sürekli iyileşme ve gelişme temelli olan toplam kalite felsefesinin, işletmenin araştırma ve geliştirme giderleri üzerinde artırıcı bir rol oynayacağı savunulabilir.

7.2.2.2. Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri Üzerine Etkileri

Burada, “Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri” ile ilgili yapılacak olan değerlendirmeler için işletmenin muhasebe kayıtlarının 760 no.lu hesabı kullanılmıştır.

Herhangi bir kalite maliyet bileşeninin pazarlama satış dağıtım gideri sayılabilmesi için, öncelikle işlemin üretimi bitmiş ürünler için yapılmış olması ve bu ürünlerin pazarlanmasına yönelik olması gerekmektedir. Pazarlama satış ve dağıtım gideri olarak kabul edilen kalite maliyet bileşenleri aşağıda sıralanmıştır (Karabınar, 1998:100):

- Şikayet araştırması,
- Satış sonrası hizmet maliyetleri,
- Garanti yükümlülükleridir.

Şekil-9: Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-9'da işletmenin 2004-2006 yılları arasında yapmış olduğu pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin ISO öncesi ve sonrası olarak dağılımı verilmiştir. Şekilden de görüldüğü üzere pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ISO öncesi dönem 203.835.-TL iken, sonrasında 351.610.-TL olmuştur. Bu da pazarlama ve satış dağıtım giderlerinin % 72,5 arttığı anlamına gelmektedir.

Bu önemli artışın kaynağının; artan satışlar - özellikle de yurtdışı satışlar- olduğu düşünülmektedir. Yurtdışı satışlar için katlanılan nakliye ve iletişim giderlerinin fazla olması bu harcama kalemini oldukça etkilemiştir. Bunun yanı sıra, satış sonrası hizmetlerin yurtdışına sunumu yine ciddi bir maliyet kalemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, toplam kalite anlayışının pazarlama, satış ve dağıtım giderleri üzerinde artırıcı bir rol oynadığı savunulabilir.

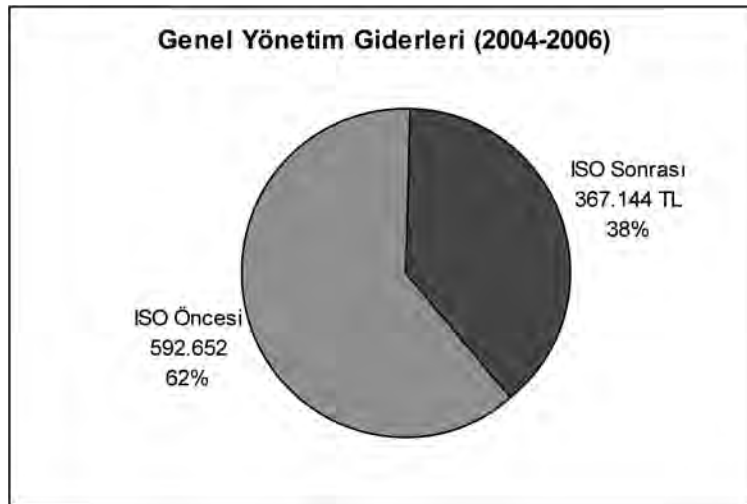
7.2.2.3. Genel Yönetim Giderleri Üzerine Etkileri

İşletmenin “Genel Yönetim Giderleri”nin anali-

zi için işletme muhasebe kayıtlarının 770 no.lu hesabı kullanılmıştır.

Kalite ile ilgili genel yönetim giderleri, kalite biriminin görevini yerine getirirken ortaya çıkan giderlerdir. Buna göre bir işletmede genel yönetim gideri olarak kabul edilen kalite maliyet bileşenleri şunlardır. (Karabınar, 1998:102)

- Kalite planlama maliyetleri,
- Kalite yönetim maliyetleri,
- Kalite eğitim maliyetleri,
- Kalite denetim maliyetleri,
- Tazminatlar,
- Tatminsizlik,
- Cezalar,
- Kalite biriminin teşkilatlandırılması ve ilave personel istihdamı ISO belgesiyle ortaya çıkan giderlerdir.

Şekil-10: Genel Yönetim Giderlerinin ISO Öncesi ve Sonrası Dağılımı

Şekil-10'da işletmenin 2004-2006 yılları arasında yapmış olduğu genel yönetim giderlerinin ISO öncesi ve sonrası olarak dağılımı verilmiştir. Görüldüğü üzere, genel yönetim giderleri ISO öncesi dönem 592.652.-TL iken, sonrasında 367.144.-TL olmuştur. Bu da genel yönetim giderlerinin % 37,8 azaldığı anlamına gelmektedir. Ancak burada ISO öncesinde genel yönetim giderlerinin, kaliteye ilişkin katlanılan başvuru ve yoğun hazırlık maliyetleri kendisini ciddi oranda hissettirmektedir.

Bu ciddi düşüşün en önemli kaynağı, işletmenin TKY amacıyla katlandığı TKY danışmanlığı hizmet alımı, kalite ile ilgili planlama, eğitim, yönetim, denetim ile belge başvurusu ve tasdiki için yapılan giderlerdir. Uzun vadede, toplam kalite uygulamalarının genel yönetim giderlerinin zorunlu kısmı dışında kalan kısmı için verimlilik sağlayacağı düşünülmektedir. Genel yönetim giderlerinin büyük bir kısmı rutin gider niteliğinde olduğu için bu gider kalemi üzerinde kontrol de söz konusu olamadığından tazmin ve tatmin boyutu dışında, maliyetler üzerine olumlu katkı sağlaması beklenmemektedir.

7.2.3. Finansman Giderleri Üzerine Etkileri

Bu kısımda, işletmenin "Finansman Giderleri"nin analizi için tekdüzen hesap planının 780 no.lu hesabı kullanılmıştır. Kalite ile ilgili finansman giderinin, işletmenin sadece kalite amacıyla borçlanmasıyla ortaya çıkacağı kesindir. Varsa böylesi bir borçlanma, buna ait faiz, komisyon vs. kalite maliyeti olarak değerlendirilebilir. ISO belgesinin, finansman giderleri üzerinde doğrudan etkisi olmadığından kısa dönem analizi için bu gider türü ihmal edilmiştir.

8. SONUÇ

Muhasebe kayıtları, işletmelerin stratejik hedeflerine ulaşmaları için karar mekanizmasının yapmış olduğu planlarla elde edilen sonuçları karşılaştırma imkânı sunan yönetim sürecinin

uygulama aşamasının rakamsal dökümü, bir nevi ölçeridir. Bilindiği üzere, ölçülemeyen şey yönetilemez. Yönetimin kısa, orta ya da uzun vadeli alacağı her karar, geçmiş ya da cari dönem muhasebe verilerine göre şekillenecektir. İşletmenin dili olarak da ifade edilen muhasebe, bu çalışmada son yarım yüzyılın efsane kavramı TKY uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi için kullanılmıştır.

Bu çalışma, TKY uygulayan ISO 9001:2008 belgeli bir "X" işletmesinin kalite maliyetlerinin yıllar içindeki seyrini incelemek ve TKY felsefesinin maliyetler üzerindeki etkisini tespit etmek amacı ile hazırlanmıştır. Öncelikle uygulama konusu işletmede kalite ile ilgili maliyetler sistemli ve ayrıntılı olarak tutulmadığı tespit edilmiş ve bundan ötürü uygulama için seçilmiştir.

Çalışmada, işletmenin 2004-2006 dönemine ait 36 aylık verileri, TKY öncesi ve sonrası olmak üzere 18'er aylık iki dönem olarak araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, verileri incelenen X firması ile ilgili uygulama bölümünde değinilen hususlar özetlenerek, bulunan sonuçlar ifade edilecektir. Yapılan inceleme neticesinde;

-Direkt ilk madde ve malzeme maliyetlerinin TKY öncesi döneme nazaran %12 düzeyinde artış göstermiş olduğu ve yine aynı dönemde gerçekleştirilen üretim miktarındaki artışın ise % 18'in üzerinde olduğu görülmüştür. Bu farka göre, endeksteeki artış da göz önüne alındığında, TKY uygulamalarının DİMM maliyetleri üzerinde azaltıcı, daha doğru bir ifadeyle tasarruf sağlayıcı etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

- İşletmenin direkt işçilik maliyetleri iki dönem itibarı ile mukayese edildiğinde, bu maliyet kalemindeki artışın, üretim miktarı ve ÜFE endeksinin üzerinde bir artış olduğu görülmektedir. Oysa, kalite uygulamalarıyla bu maliyetlerin

azaltılması beklenmektedir. Bu çelişkinin nedeni irdelendiğinde, mobilya sektörünün daha çok emek yoğun üretim yapılan bir sektör olduğu ve işletmenin henüz geleneksel üretim sisteminden otomasyona geçemediği tespit edilmiştir. Hatta, 2004 yılında çıkarılan 5084 sayılı yasayla işveren sigorta primine ilişkin yürürlüğe giren teşvik neticesinde istihdam edilen personel sayısında önemli bir artış olduğu öğrenilmiştir.

- Dönemler arası karşılaştırma sonucunda genel üretim maliyetlerinde de % 70'in üzerinde artış kaydedilmiştir ki, bu artış yine üretim miktarındaki ve endeksteki artışın üzerinde seyretmektedir. Bu durumun sebebinin işletmede yeni bir maliyet kalemi olarak ortaya çıkan kalite ile ilgili işçiliklerin indirekt olarak değerlendirilmesinin önemli payının olduğu sonucuna varılmıştır.

- İşletmenin araştırma geliştirme giderleri incelendiğinde ise, ikinci 18 aylık dönemde % 35'in üzerinde bir artış olduğu görülmüştür. Bu kalemde TKY'nin müşteri odaklılık ilkesi gereği müşteri beklentisini karşılamak üzere gerçekleştirilen tasarımla ilgili maliyetler ve önemi artan müşteri memnuniyeti ölçüm çalışmalarının geniş yer tuttuğu görülmüştür.

- Pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde belgelendirme sonrası dönemde önceki döneme nazaran % 72.5'lik bir artış gözlemlenmiştir. Sipariş usulü çalışan bu işletmede artan üretim miktarına paralel olarak satış ve dağıtımla ilgili giderlerin artması doğal karşılanmaktadır. Artışın bu denli yüksek olmasının sebebinin ise, ISO belgesi sonrası artan üretim ve satışın yanı sıra ihra-

catın da önemli oranda artış göstermesi ve buna ilişkin yurtdışı iletişim vb. hizmet giderlerinin yükselmesi olduğu düşünülmektedir.

- Genel yönetim giderleri, TKY öncesi döneme nispetle % 37.8 oranında azalma göstermiştir. Bu önemli düşüşün sebebinin ise, kalite ve belgelendirmeye ilişkin katlanılan planlama, eğitim, başvuru, denetim vb. giderlerin ilk 18 aylık periyotta muhasebeleştirilmiş olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

X işletmesinden elde edilen verilerin değerlendirilmesi ışığında ortaya çıkan bulgular, TKY ile ilgili yapılan gerek ulusal gerekse uluslararası sayısız çalışmada bu yönetim felsefesinin işletmelere birçok katkı sağladığına dair elde edilen bulgular ile paralellik göstermiştir. Ancak her faydanın belli bir külfeti olacağı gerçeğinden hareketle, bazı araştırmalarda ise kalite yönetim uygulamalarının işletme açısından negatif çıktılarından bahsedilmektedir.

Sonuçta, TKY'nin üretim maliyetlerinin geneli üzerine artırıcı etkisi olduğu savunulabilir. Nedeni, enflasyon ve diğer (teşvik, istihdam gibi) etkenler dikkate alınabilir. Bunun yanı sıra, kalite uygulamalarının ilk yıllarda sistemin oturması ve kalitenin önemsenmesinden kaynaklanan, maliyet unsurlarının genelinde bir artış gözlenmesi normal karşılanmaktadır. Daha önce de literatürde belirtildiği gibi, TKY sistemini uygulayan işletmeler ancak birkaç yıl sonra olumlu etkilerle karşılaşabilmektedir. Özellikle, girdi maliyetlerindeki artış daha sonraki çalışmalarda incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2001). "İşletme Başarısında Maliyet Yönetiminin Rolü ve Maliyet Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar". **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 177-192.
- Bircan, H. ve Özcan, S. (2003). **Kalite Kontrol**. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Civelek, M. (2002). **Maliyet Muhasebesi**. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Cındık, H., Akyüz, K.C., Serin H., ve Akyüz, İ. (2003). "Mobilya Sanayisinin 1995-2000 Yılları Arasındaki İthalat-İhracat Miktar ve Değerlerinin Ülkelere Bağlı olarak Dağılımının Analizi". **Pazarlama Dünyası**, 17 (2), 16-24.
- Dahlgaard, J.J., Kristensen, K. ve Kanji, G.K. (2007). **Fundamentals of Total Quality Management**. London: Taylor&Francis E-Library.
- Dimara, E., Skuras, D., Tsekouras, K. ve Goutsos, S. (2004). "Strategic Orientation And Financial Performance Of Firms Implementing ISO 9000". **International Journal of Quality and Reliability Management**, 21 (1), 72-89.
- Efil, İ. (2003). **Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç: ISO 9000 Kalite Yönetim Sistemi**. (5. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Gücenme, Ü. (2005). **Genel Muhasebe**. Bursa: Alfa-Akademi Basım Yayın.
- Hacırüstemoğlu, R. (2000). **Maliyet Muhasebesi**. (3.Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Halis, M. (2000). **Paradigmadan Uygulamaya Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Kalite Güvence Sistemleri-ISO 9002 Kalite Belgesi Çalışmaları**. İstanbul: Beta Basım Yayın,
- İnal, M.E. ve Toksarı, M. (2006). "Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları Ve Bu Sorunlara Çözüm Üretmeye Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Örneği". **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2 (4), 105-121.
- Karabınar, S. (1998). **Kalite Maliyetlerinin Maliyet Muhasebesindeki Yeri ve Bir Öneri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, U. ve Daştan,A.(2005). "Toplam Kalite Yönetiminin Muhasebe Mesleğinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma". **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1(2), 385-400.
- Kıngır, S. (2006). **Toplam Kalite Yönetimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçükşavaş, N. (2000). **Genel Muhasebe İlkeler ve Uygulaması**. (8.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Laszlo, G.P (1997). "The Role of Quality Cost in TQM". **The TQM Magazine**, 9 (6), 410-413.
- Leung, H.K.N., Chan, K.C. ve Lee, T.Y. (1999). "Cost and Benefits of ISO 9000 Series: A Practical Study". **International Journal of Quality and Reliability Management**, 16 (7), 675-690.
- Mandal, A. (2007). "Quality and Cost-Effectiveness". **Burns: An International Journal**, Sayı: 33, 414-417.
- Parlak, S. (2004). **İşletmelerde Toplam Kalite Yönetimi**. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Rodrigues, C.A. (1996). **International Management**. USA: West Publishing Company.

- Ross, J.R. (1999). **Total Quality Management: Text, Cases and Readings**. (Third Edition). USA: CRC Press.
- Sevilengül, O. (2008). **Genel Muhasebe**. (14. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şenel, A., Toker, H., Çolak, M. ve Baysal, E. (2005). “Mobilya Üretiminde Kaliteyi Etkileyen Faktörler”. **Pazarlama Dünyası Dergisi**, Sayı: 4, 22-26.
- Şimşek, M.Şerif (2005). **Yönetim ve Organizasyon**. (6.Baskı). Konya: Günay Ofset.
- Şimşek, Muhittin (2007). **Toplam Kalite Yönetimi**. (5.Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağ.
- Üstün, R. (1996). **Maliyet Muhasebesi**. (5.Baskı). Eskişehir: Bilim-Teknik Yayınevi.
- Yatkın, A. (2004). **Toplam Kalite Yönetimi**. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, H. ve Saylık, B. (2009). “Kalitesizlik Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme”. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 26 (1), 239-267.
- Yükçü, S. (1999). **Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi**, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Yükçü, S. (2007). **Yöneticiler İçin Muhasebe; Yönetim Muhasebesi**. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri: Mobilya Sektörü Değerlendirme Raporu 2008 (www.oaib.gov.tr)

ALTIN PİYASASINDA AY VE MEVSİM ETKİSİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

Prof. Dr. Hilmi KIRLIOĞLU*

Yrd. Doç. Dr. Gülfen TUNA**

ÖZET

Altın; finansal ve ekonomik krizlere karşı yatırımcının güvenli limanı olurken, portföy tercihlerinde toplam riski dağıtmak amacıyla tercih edilebilen önemli bir finansal araçtır. Aynı zamanda altın, mücevher amacıyla da kullanılan kıymetli bir madendir. Bu çalışmada Türkiye'deki altın fiyatlarında meydana gelen değişimler ay ve mevsimlerin dikkate alınması ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda altın fiyatlarında ay ve mevsimlere bağlı herhangi bir anomalinin söz konusu olup - olmadığı incelenmiştir. Çalışmada, 1977:12-2012:06 dönemi arasındaki 414 aylık altın getiri verisinden faydalanılarak, regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular altının dönem olarak ay alındığında, Ocak ve Eylül aylarında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı getiri sunduğunu göstermiştir. Dönem olarak mevsim alındığında ise, Sonbahar ve Kış mevsimlerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı altın getirisinin söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altın, Anomali, Ay Etkisi, Mevsim Etkisi, Yatırım Araçları.

THE ANALYSIS OF MONTH AND SEASON EFFECTS ON THE GOLD MARKET: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

While gold is investors' safe haven for financial and economic crises, it is an important financial tool that can be chosen in order to distribute the total risk of portfolio preferences. At the same time, gold is a precious metal which is used as jewelry. In this study, the changes in gold prices in Turkey is examined according to the months and the seasons. According to findings, it is examined if there is any anomaly which is depended on months and seasons. In the study, regression analysis was applied with 414 monthly gold returns data between 1977:12-2012:06 periods. The findings show that gold returns on the January and September months are positive and statistically significant. At the same time, the gold returns on the autumn and winter seasons are positive and statistically significant.

Keywords: Gold, Anomaly, Month Effect, Season Effect, Investment Tools.

* Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, hilmik@sakarya.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finansal Ekonometri Bölümü, geksi@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Altın, mücevher amacıyla kullanılan kıymetli bir maden olmasının yanı sıra, finansal piyasalar içinde güvenli bir yatırım aracıdır. Toplam riskini dağıtmak amacıyla çeşitlendirmeye yönelik yatırımcı, riskli finansal araçların yanı sıra, sabit getirili finansal araçlara ya da altın gibi uzun yıllardır yatırımcısı tarafından güvenli liman olarak tercih edilen kıymetli madenleri portföyüne dahil etmek isteyebilir. Özellikle kriz dönemlerinde altın, toplam portföy riskinin daha kolay yönetilebilir olmasına katkı sağlamasının yanı sıra kolay nakde dönüştürülebilirliği özelliği açısından dikkat çekici bir yatırım aracıdır. 2007 ve 2008 yıllarında yaşanan küresel finansal kriz dönemlerinde bu kıymetli madene olan talebin artmasına bağlı olarak; altın fiyatlarında önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Aynı şekilde krizlere karşı korunmak isteyen yatırımcılar, artan altın talepleri ile 2011 yılında ortaya çıkan aşırı yüksek altın fiyatlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu duruma bağlantılı bir sonuç olarak ise hisse senedi ve para piyasalarında da çeşitli dalgalanmalar söz konusu olmuştur.

Dünyada yaşanan Ekim 1987 Borsa Krizi, Ekim 1997 Asya Finansal Krizi, Eylül ve Ekim 2008 dönemlerindeki Küresel Finansal Kriz gibi ekonomik ve finansal krizlerin genel olarak Sonbahar ve Kış dönemlerinde ortaya çıkmaları dikkat çekici bir konudur. Riske karşı tutumları her ne olursa olsun tüm yatırımcılar, ortaya çıkması muhtemel olan olumsuz kriz ortamından kurtulmak ve portföy getirilerini arttırabilme psikolojisi içerisinde toplam risklerini azaltabilmek için belli oranlarda güvenli yatırım araçlarına tahsis yapma eğilimine girecektir. Dolayısıyla böyle bir durumda yatırımcıların güvenli olması nedeniyle altını, geçmişteki krizlerin ortaya çıkış dönemlerinde negatif yatırımcı hassasiyeti ile daha çok talep edecekleri düşünülebilir. Bu durum altın fiyatlarının daha da artmasına neden

olabilir. Şayet yatırımcılar Eylül ve Ekim aylarında ortaya çıkan finansal kargaşanın dönemlerini bilirse, böyle durumlara karşı korunmak için bu aylarda altın satın alınması eğilimine girerler (Baur, 2012:2).

Bu çalışma Türkiye'deki altın yatırımcısının finansal krizlerin ortaya çıkabilme olasılığının yüksek olarak kabul edildiği Sonbahar ve Kış dönemlerindeki hassasiyetinin; altın fiyatlarında meydana gelen değişimlere yansımaları açısından önemlidir. Bu doğrultuda altın fiyatlarında meydana gelen değişimlerin mevsimler ya da aylar ile ilişkili olup - olmadığının incelenmesi çalışmanın öncelikli amaçları arasındadır. Ayrıca Türk gelenek ve göreneklerine bağlı olarak gerçekleştirilen düğün törenlerinin, düğün mevsimi olarak adlandırılan ilkbahar-yaz dönemlerinde altın fiyatlarında pozitif ve anlamlı bir getirinin oluşup - oluşmamasına nasıl bir etki sağladığı sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmanın literatürdeki üç önemli noktada oluşan boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. Öncelikli olarak; Türkiye'deki yatırımcıların gerçekleşmesi olasılık dahilinde olan ya da olmayan kriz dönemlerinde altını tercih etmeleri durumunda; gerçekten risklerini azaltıp azaltamayacakları yönündedir. İkinci olarak ise; özellikle 2011 yılından sonra çok belirgin olarak ortaya çıkan altın fiyatlarının yükselişinde Türkiye'deki yatırımcı için, mevsimlerin ya da ayların etkili olup - olmadığının incelenmesi yönündedir. Böylece çeşitli hisse senedi piyasaları için çeşitli dönemlerde yapılan anomali incelemeleri, Türkiye'deki altın piyasasında uygulanmış olacaktır. Bu şekilde altın fiyatlarında söz konusu olabilecek anomalilerin ortaya çıkarılması hedeflenmiş ve Türkiye'deki literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Son olarak ise, düğün mevsimi etkisinin Türkiye için gerçekten söz konusu olup - olmadığı incelenmiştir.

Çalışma, Baur (2012) çalışmasından esinlenile-

rek yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada Eylül, Ekim, Kasım etkisi incelenmiştir. Çalışmada kullanılacak metodoloji Baur (2012) ile benzerlik göstermektedir. Baur günlük verileri kullanarak işlem yaparken, bu çalışmada aylık veriler kullanılmıştır. Ayrıca Baur (2012) altın, gümüş ve bazı endeks verilerini kullanarak araştırmasını yapmıştır. Bu çalışmada ise sadece altın fiyatları üzerindeki ay ve mevsim etkisi incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada sadece altın fiyatlarındaki getiri değişimleri ulusal para birimi ile ifade edilen altın fiyatlarının kullanılması ile gerçekleştirilen analizler ile incelenmiş, volatiliteye bakılmamıştır. Elde edilen bulgular ise Baur (2012) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

Bu doğrultuda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür çalışmalarına yer verilmiş, üçüncü bölümde ise uygulamada kullanılan veri ve yöntem hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde analiz sonuçları değerlendirilerek, ulaşılan bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise Türkiye’de altın fiyatlarının değişimleri ile ilgili olarak bulgular doğrultusunda genel değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Çeşitli hisse senedi piyasalarında farklı dönemler için gerçekleştirilen anomali araştırmaları söz konusudur. Karan ve Akyay (2001), Çinko (2008), Atakan (2008) ve Küçüksille (2012) İMKB’de ay ve haftanın günü etkisini inceleyen araştırmacılarıdır. Benzer şekilde anomali araştırmaları altın piyasaları için de yapılmıştır.

Ball, Torous ve Tschoegl (1982), ortak çalışmalarında Ocak 1975-Haziran 1979 dönemi arasında altın piyasalarında hafta sonu etkisinin varlığını incelemiştir. Araştırma bulgularına göre incelenen piyasalarda anlamlı bir hafta sonu etkisi tespit edilmiştir.

Ma (1986), çalışmasında altın piyasalarını ince-

lemiştir. Araştırma bulgularına göre altın, 1981 öncesine ait dönemde hafta sonlarında pozitif getiri sunarken; 1981-1985 dönemlerinde ise pazartesi günlerinin negatif getiri sunduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde altın piyasasında hafta sonu etkisinin olduğuna dair kanıtlar olduğu ifade edilmiştir.

Coutts ve Sheikh (2002), çalışmalarında Johannesburg Borsası’nda altın endeksinde ocak ayı ve mevsim etkisinin varlığını araştırmışlardır. Bu çalışmada Ocak 1987 ve Mayıs 1997 yılları arasındaki verilerden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular bu endeks üzerinde ocak ayı etkisi olmadığını destekler niteliktedir.

Kamstra, Kramer ve Levi (2003), çalışmalarında ise altına olan talebin, gündüz saati uygulaması ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada kısa kış saati uygulamasının söz konusu olduğu çoğu büyük menkul kıymet piyasasının Kuzey Yarımküre’de yer alması nedeniyle; altının sonbahar aylarında daha çekici bir yatırım aracı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Baur ve McDermott (2010), altının birçok gelişmiş Avrupa ülkesinde son finansal krizde güvenli liman olarak tercih edildiğini göstermişlerdir. Çalışmada 1979-2009 yılları arasındaki aylık fiyat verilerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Baur ve McDermott (2010), piyasada oluşan kötü şoklara altının diğer yatırım araçlarından farklı olarak pozitif tepki verdiğini tespit etmiştir.

Baur (2012), çalışmasında dünyada altın fiyatlarında meydana gelen değişimlerin aylar veya mevsimler ile ilgili olup - olmadığını hem getiri hem de volatilite açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda ise “Sonbahar Etkisi” olarak adlandırılan eylül, ekim, kasım aylarında diğer aylara nazaran pozitif ve anlamlı bir getirinin söz konusu olduğunu belirlemiştir. Ayrıca varyansta da bu durumu tespit etmiş, en yüksek varyans de-

ğlerinin sonbahar mevsiminde gerçekleştiğini tespit etmiştir.

Blose ve Gondhalekar (2012), 1978-2009 yılları arasında altın fiyatlarındaki hafta sonu etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular hafta sonu elde edilen getiri değerinin diğer günlerden anlamlı bir şekilde daha düşük ve tespit edilen bu etkininde yatırımcı açısından anlamlı olduğunu göstermiştir.

Altını tercih eden yatırımcıların önemli hedeflerinden biri riske karşı korunmaktır. Bu nedenle, gerçekleşen finansal ve ekonomik kriz dönemleri incelendiğinde hisse senedi piyasasında meydana gelen dalgalanmalara karşılık altın piyasasında da benzer hareketlilik söz konusu olmaktadır. Altın piyasasında da yaşanan bu dalgalı seyir yatırımcının ilgisini azaltmamış, aksine fiyatının yüksek olduğu dönemlerde dahi daha çok talep edilmesine zemin hazırlamıştır. Yüksek getiriye karşılık, yüksek riske maruz bırakan hisse senedi piyasasına gerçekleştirilen yatırımlara ait portföy riskini belli bir düzeye indirebilmek için de altın önemli bir araçtır. Bu doğrultuda, hisse senedi piyasası ve altın arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da söz konusudur.

Smith (2002), 1991-2001 yılları arasındaki verileri kullanarak altın fiyatları ve borsa arasındaki uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiyi incelemeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 10:30-15:00-gün sonu açıklanan altın fiyatları ile Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, Belçika, Finlandiya, Danimarka, Yunanistan, Norveç, Avusturya, Türkiye, İrlanda ve Portekiz için analizler yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kısa vadede altın fiyatları ve borsalar arasında negatif ve zayıf bir ilişki söz konusu olup; uzun vadede ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Mansor (2011), çalışmasında Malezya'da altın ve borsa getirisi arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Araştırma sonuçlarına göre; borsa ve altın getirileri arasında düşük bir korelasyon olmasına rağmen anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca bu çalışmada borsadaki ani fiyat düşüşlerinin yaşandığı dönemlerde altının potansiyel faydalarına dikkat çekilmektedir.

Güvenli liman olarak tercih edilen altının çeşitli makroekonomik faktörler ve kıymetli madenler arasındaki ilişkisini inceleyen ulusal ve uluslararası çalışmalarda mevcuttur.

Vural (2003), çeşitli değişkenler ile altın fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. USD/Euro kuru, Dow Jones Endeksi, petrol fiyatları, faiz oranı, gümüş, bakır fiyatları değişken olarak kullanılmıştır. 1990-2003 arasındaki aylık verilerin kullanılması ile regresyon analizi yapılmıştır. Altın fiyatları ile gümüş, petrol ve bakır pozitif korelasyona sahip iken, diğerleri ile negatif ilişki içerisinde olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır.

Capie ve diğerleri (2005), Ocak 1971-Şubat 2004 dönemi arasında yen-dolar, sterlin-dolar ve altın fiyatlarının haftalık verilerini kullanarak döviz kuru riskinden korunmayı araştırmıştır. Araştırma sonuçları farklı zaman dilimlerinde altının döviz kuru riskinden korunmak için iyi bir araç olduğunu göstermiştir.

Poyraz ve Didin (2008), Türkiye'deki altın fiyatlarının döviz kuru, döviz rezervi ve petrol fiyatlarındaki değişime ne kadar tepki gösterdiğini incelemiştir. Çalışmada Ocak 1996 - Aralık 2005 dönemleri arasındaki aylık veriler kullanılmıştır. Uygulanan çok değişkenli regresyon analizi sonuçlarına göre altın fiyatlarının; döviz kuru, döviz rezervi ve petrol fiyatlarından etkilenmediği belirlenmiştir.

Topçu (2010), 1995-2009 yılları arasında altın fiyatları, Dow Jones Endeksi, dolar kuru, petrol fiyatları, US enflasyon oranı, Global Para Arzı M^3 arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çok değişkenli regresyon analizi sonuçlarına göre; dolar

kuru ve DJ Endeksi altın fiyatlarını pozitif yönde etkilerken, diğerleri negatif yönde etkilemektedir. Ancak altın fiyatları, petrol fiyatları ve enflasyon arasındaki pozitif ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Toraman ve diğerleri (2011), çalışmalarında Haziran 1992 - Mart 2010 dönemleri arasında aylık verileri kullanarak petrol fiyatları, dolar döviz kuru, Amerikan enflasyon oranı, Amerikan gerçek faiz oranının altın fiyatlarını etkileyip - etkilemediğini incelemiştir. Bulgulara göre altın fiyatları ile dolar döviz kuru arasında negatif yüksek korelasyon tespit edilmiştir. Ayrıca petrol fiyatları ve altın fiyatları arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Le ve Chang (2011), Japonya finansal değişkenleri ile petrol ve altın fiyatları arasındaki ilişkiyi kointegrasyon sınır testini kullanarak analiz etmiştir. Kullanılan finansal değişkenler, faiz oranı, döviz kuru ve hisse senedi piyasasıdır. Araştırmada, Ocak 1986 - Şubat 2011 arasındaki aylık veriler kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Japonya'da altın fiyatlarını etkileyen tek faktör faiz oranlarıdır.

Türkiye'de altın fiyatları ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların çoğunda, makro ekonomik faktörlerin bağımsız değişkenler olarak seçilmesi dikkat çekicidir. Oysaki gelişen ve değişen menkul kıymet piyasalarında hem güvenilir yatırım aracı hem de yüksek kazanç sağlaması nedeniyle altın piyasasında da olduğu düşünülen anomalilerin incelenmesi oldukça önemlidir. Literatür taramasında, Türkiye altın piyasasındaki anomalilerin ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmadığından, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

3. Yöntem ve Veri

Bu çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası EVDS sisteminden elde edilmiş olup, Aralık 1977 ile Haziran 2012

dönemleri arasındaki aylık altın fiyat verileridir. 1978 Ocak ayından başlayıp, Haziran 2012 döneminde son bulan 34 yıl 6 aylık zaman dilimini kapsayan bu veri seti için; 414 adet logaritmik getiri değerleri hesaplanmıştır.

Getiri hesaplamalarında,

$$R_i = \ln (P_t/P_{t-1}) \quad (1)$$

formülünden yararlanılmıştır. Bu formüldeki;

P_t : t ayındaki altın fiyatlarının kapanış değerini,

P_{t-1} : t-1. aydaki altın fiyatlarının kapanış değerini ifade etmektedir.

Çalışmada altın fiyatları üzerindeki anomali varlığını sorgulayabilmek amacıyla regresyon modelinden yararlanılmıştır. Altın fiyatları üzerinde herhangi bir mevsim etkisi bulunup - bulunmadığının incelenmesi amacıyla çalışmada kullanılan veriler; Eylül-Kasım dönemi Sonbahar mevsimini, Aralık-Şubat dönemi Kış mevsimini, Mart-Mayıs dönemi İlkbahar mevsimini, Haziran-Ağustos dönemi Yaz mevsimini temsil edecek şekilde gruplandırılmıştır. Bu işlemin ardından mevsim etkisini inceleyebilmek amacıyla oluşturulan regresyon denklemi ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$R_{G,t} = \beta_1 D_{\text{Sonbahar}} + \beta_2 D_{\text{Kış}} + \beta_3 D_{\text{İlkbahar}} + \beta_4 D_{\text{Yaz}} + \epsilon_i \quad (2)$$

Altın fiyatları üzerindeki ay etkisini inceleyebilmek amacıyla kullanılan regresyon modeli ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$R_{G,t} = \beta_1 D_{\text{Ocak}} + \beta_2 D_{\text{Şubat}} + \dots + \beta_{12} D_{\text{Aralık}} + \epsilon_i \quad (3)$$

Oluşturulan regresyon denklemlerindeki D ile ifade edilen değerler, her ay veya mevsim için tanımlanan kukla değişkenleri ifade etmektedir.

Oluşturulan modeller doğrultusunda, her bir aya veya mevsime ait katsayı değerinin sıfıra eşitliği

sınanmıştır. Böylece ilgili aya veya mevsime ait getiri değerinin sıfırdan farklı olup - olmadığı incelenmiştir. Takip eden dönemlerde ise pozitif ve %5'lik düzeyde istatistiksel olarak anlamlı olan herhangi bir aya ait getiri değerinin diğer aylardan farklılığı ise; oluşturulan regresyon modeline bu ayın sabit olarak ilave edilmesi ve bu aya ait kukla değişkenle birlikte katsayısının denklemden çıkarılması ile gerçekleştirilmiştir. Bu durumda Kış mevsimi için kullanılan regresyon modeli;

$$R_{G,t} = c + \beta_2 D_{\text{Sonbahar}} + \beta_3 D_{\text{İlkbahar}} + \beta_4 D_{\text{Yaz}} + \epsilon_i \quad (4)$$

Ocak ayı için kullanılan regresyon modeli ise;

$$R_{G,t} = c + \beta_2 D_{\text{Şubat}} + \dots + \beta_{12} D_{\text{Aralık}} + \epsilon_i \quad (5)$$

şeklinde tanımlanmıştır.

İhtiyaç duyulan durumlarda bu modellerin esas alınması ile gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu şekilde regresyon modeline sabit olarak ilave edilen ilgili ayın getirisi diğer aylardan büyük ise c ile ifade edilen sabit dışındaki diğer tüm katsayı değerlerinin sıfırdan küçük olması beklenmektedir. Böyle bir durumda da elde edilen bulgular “katsayı sıfıra eşittir” olan sıfır hipotezini reddeder ve sabit ile ifade edilen ayın getirisinin, diğer aylardan büyük ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu şeklinde yorumlanmasına olanak tanır.

4. Bulgular

Mevsimlerin dikkate alınması ile oluşturulan veri setine ait temel istatistik değerleri de Tablo 1'de olduğu gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Mevsimler İçin Temel İstatistiki Değerler

	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz
Ortalama	0,009	0,012	-0,004	0,007
Maksimum	0,088	0,101	0,066	0,066
Minimum	-0,031	-0,052	-0,085	-0,052
Std. Sapma	0,027	0,037	0,027	0,026
Çarpıklık	1,008	0,665	-0,328	0,318
Basıklık	3,886	2,668	4,536	3,023

Elde edilen bulgular, yatırımcılar için en yüksek ortalama getirinin Kış döneminde, en düşük getirinin ise İlkbahar döneminde söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık en yüksek standart sapma Kış, en düşük ise Yaz döneminde gerçekleşmiştir. İlkbahar mevsiminde altın negatif getiriye karşılık, % 2,7 düzeyindeki standart sapmaya sahiptir.

Her bir mevsime ait kukla değişken tanımlamalarının yapıldığı (2) no'lu regresyon modeli sonuçları ise Tablo 2'de olduğu gibidir:

Tablo 2: (2) Nolu Regresyon Modeli İçin Hesaplanan Test İstatistikleri

Mevsim	β	t	p-değeri
Sonbahar	0,009	1,753	0,082
Kış	0,012	2,377	0,019*
İlkbahar	-0,005	-0,891	0,374
Yaz	0,007	1,375	0,172

Not: * % 5 anlamlılık düzeyi.

(2) nolu regresyon modeli sonuçları Kış mevsiminin %5 anlamlılık düzeyinde pozitif getiriye sahip olduğunu ifade etmektedir. Kış mevsiminin regresyon modeline sabit olarak ilave edilmesi ile diğer mevsimlerde elde edilen getiri değerlerinden farklılığının sorgulandığı (4) nolu regresyon modeline ait test istatistikleri ise Tablo 3'de olduğu gibidir:

Tablo 3: Kış Mevsiminin Regresyon Modeline Sabit Olarak Eklenmesi Durumu

Mevsim	β	t	p-değeri
Sabit (Kış)	0,012	2,377	0,0189*
Sonbahar	-0,003	-0,441	0,660
İlkbahar	-0,017	-2,311	0,0224*
Yaz	-0,005	-0,708	0,480

Not: * % 5 anlamlılık düzeyi.

Elde edilen bulgulara göre sabite ait katsayının pozitif ve % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olması; kış mevsiminde altından elde edilen getirinin, diğer mevsimlerden daha fazla olduğunu göstermektedir. İlkbahar mevsiminde elde edilen getiri de diğer mevsimlerin ortalamasına göre istatistiksel olarak anlamlı, ancak daha düşüktür.

Kış mevsiminde ortaya çıkan bu yüksek getirinin hangi ay için söz konusu olduğu incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan aylık veri setine ait tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 4’de olduğu gibidir.

Tablo 4: Aylar İçin Temel İstatistik Değerler

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Agustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama	0,056	0,044	0,030	0,027	0,030	0,021	0,026	0,028	0,044	0,036	0,027	0,032
Maksimum	0,392	0,255	0,298	0,251	0,179	0,157	0,134	0,178	0,168	0,218	0,092	0,210
Minimum	-0,071	-0,132	-0,112	-0,111	-0,069	-0,067	-0,047	-0,126	-0,041	-0,045	-0,092	-0,048
Std. Sapma	0,092	0,070	0,074	0,068	0,052	0,044	0,041	0,053	0,045	0,051	0,035	0,051
Çarpıklık	2,171	0,392	1,558	1,253	0,739	1,041	0,615	0,060	1,072	1,387	-0,842	1,389
Basıklık	8,443	4,569	7,822	5,815	3,456	4,698	3,303	4,957	4,053	6,030	5,135	5,547
Değ. Katsayı.	1,643	1,591	2,467	2,519	1,733	2,095	1,577	1,893	1,023	1,417	1,296	1,594

Araştırma dönemi olarak belirlenen yaklaşık olarak 35 yıllık süreçte altın, her ay için yatırımcısına pozitif getiri sunmaktadır. Yılın 12 ayı için gerçekleştirilecek olan karşılaştırmada ise en yüksek getirinin ocak ayında, onu takiben de şubat ve eylül aylarında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Elde edilen bu bulgularda kış mevsimine ait aylarda, diğer aylara göre daha yüksek getiri elde edildiğini destekler niteliktedir. Standart sapma dereceleri incelendiğinde ise en büyük değer ocak ayında ortaya çıkmaktadır. En düşük standart sapma derecesi ise kasım ayı için söz konusudur. Elde edilen bu verilerden hareket ederek her bir ay için değişim katsayısı hesaplanmıştır. Değişim katsayısının bir birimlik getiri için katlanması gereken risk düzeyini ifade ettiği noktasından hareket ederek, en düşük değişim katsayısını veren ayın en az risk taşıyan olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir durumda hem ortalama getiri hem de risk değerlerinin dikkate alındığı değişim katsayısından hareket ederek, yatırımcı için yüksek getiriye karşılık en az riski sunan ayın eylül olduğunu söylemek mümkündür.

Her ay için ayrı ayrı kukla değişkenin tanımlandığı (3) nolu regresyon modeline ait olan katsayılar ise Tablo 5’teki gibidir:

Tablo 5. (3) Nolu Regresyon Modeli İçin Hesaplanan Test İstatistikleri

Ay	β	t	p-değeri
Ocak	0,031	3,471	0,0006*
Şubat	0,006	0,719	0,473
Mart	-0,017	-1,906	0,0573
Nisan	-0,003	-0,347	0,729
Mayıs	0,004	0,476	0,635
Haziran	0,001	0,057	0,954
Temmuz	0,007	0,730	0,466
Ağustos	0,014	1,552	0,121
Eylül	0,021	2,287	0,0227*
Ekim	0,006	0,720	0,472
Kasım	0,000	-0,002	0,998
Aralık	0,000	-0,002	0,998

Not: * % 5 anlamlılık düzeyi.

(3) no'lu regresyon modeli sonuçlarına göre; % 5 anlamlılık düzeyinde ocak ve eylül ayları pozitif getiriye sahiptir.

Ocak ve eylül aylarına ait olarak ortaya çıkan pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olan bu getiri değerlerinin diğer aylardan farklılığı ise (5) nolu regresyon modelinin esas alınması ile incelenmiştir. Çalışmada sadece kış mevsimine odaklanıldığı için ocak ayına ait analiz sonuçlarına çalışmada yer verilmiştir. Bu durumda elde edilen sonuçlar ise Tablo 6'da olduğu gibidir:

Tablo 6. Ocak Ayının Regresyon Modeline Sabit Olarak Eklenmesi Durumu

Ay	β	t	p-değeri
Sabit(Ocak)	0,031	3,471	0,0006*
Şubat	-0,024	-1,946	0,052
Mart	-0,048	-3,802	0,0002*
Nisan	-0,034	-2,699	0,0072*
Mayıs	-0,027	-2,118	0,0348*
Haziran	-0,030	-2,414	0,0162*
Temmuz	-0,024	-1,916	0,056
Ağustos	-0,017	-1,331	0,184
Eylül	-0,010	-0,808	0,420
Ekim	-0,024	-1,924	0,055
Kasım	-0,031	-2,438	0,0152*
Aralık	-0,031	-2,438	0,0152*

Not: * % 5 anlamlılık düzeyi.

Elde edilen bulgulara göre sabite ait olan katsayının pozitif, diğerlerinin ise negatif olması; sabit ile temsil edilen ilgili aydaki altın getirisinin diğer aylara göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Buna göre ocak ayının regresyon modeline sabit olarak ilave edildiği durumdaki bu ayın getirisi diğer aylardan daha büyük ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yine %5 anlamlılık düzeyine sahip mart, nisan, mayıs, haziran, kasım ve aralık aylarında ise altından elde edilen getiri, diğer ayların ortalama getirisinden daha düşük olarak gerçekleşmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'deki altın fiyatları üzerinde mevsimlere ya da aylara bağlı olarak her-

hangi bir anomalinin söz konusu olup - olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla Aralık 1977 - Haziran 2012 dönemini kapsayan 414 aylık dönem için hesaplanan logaritmik getiri değerlerinden faydalanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre altın mevsim bazında, kış mevsiminde yatırımcısına pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir getiri sunmaktadır. Aynı şekilde ay bazında ise, ocak ayında yatırımcı, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir getiri elde etmektedir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, literatürde üç önemli noktaya katkı sağlamaktadır; **İlk olarak;** Türkiye'deki yatırımcıların, Dünya'da yaşanan küresel finansal krizlerin olum-

suz etkilerinden korunabilmek amacıyla altına yatırım yapmayı tercih ettiklerini desteklemektedir. Tablo 1’de sunulan bulgular, en yüksek pozitif getirilerin sonbahar ve kış mevsimlerinde elde edildiğini ifade etmektedir. Genel olarak yaşanan finansal ve ekonomik krizlerin sonbahar ve kış mevsimlerinde ortaya çıktığı dikkate alındığında, altının bu mevsimlerde yatırımcı tarafından daha fazla tercih edilmesi ve pozitif getiri sağlaması beklenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Tablo 2’de sunulan bulgulara göre ise kış mevsiminde elde edilen getiri, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca Tablo 3’te sunulan istatistik değerler de, kış mevsiminde elde edilen getirinin, diğer mevsimlerde elde edilen getiriden daha fazla ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Tüm bu bulgular Baur (2012)’un çalışmasında ulaşılan sonuçlara benzerlik göstermekte ve Türkiye’deki yatırımcıların da kış mevsiminde, önemli bir yatırım aracı olan altına yöneldiklerini destekler niteliktedir.

İkinci katkı ise; yatırımcı psikolojisi açısından düşünüldüğünde; güvenli liman arayışının yaşanan finansal kriz dönemlerinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Etkisi fazla olan krizlerin yaşandığı ortalama dönemler olan sonbahar ve kış mevsimlerinde, Türkiye’deki yatırımcı da altına yönelmektedir. Normal yatırım periyotlarında sadece toplam portföy riskini dağıtmak amacıyla çeşitlendirme aracı olarak kullanılan altın, bu dalgalanma dönemlerinde önemli bir riskten korunma aracı olarak finansal piyasalara çıkmaktadır. Bu durum ocak ve eylül aylarında elde edilen pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olan getiri değerleri ile desteklenmektedir. Ayrıca Tablo 6’da ifade edildiği gibi ocak ayında, istatistiksel olarak anlamlı olan ve

diğer aylardan daha yüksek pozitif getiri elde edilmesi de bu durumu kış mevsimi için destekleyen bulgulardandır. Ayrıca Tablo 4’de ifade edildiği gibi tüm aylarda pozitif getiri sunan altın, toplam portföy riskini dağıtmak amacıyla kullanılabilir önemli bir yatırım aracıdır. Bu durum da yine Baur (2010) çalışmasını destekler nitelikte olup, Türkiye’deki yatırımcı için de altının, hisse senedi piyasasında oluşabilecek risklere karşı güvenilir bir yatırım aracı olduğunu göstermiştir.

Dolayısıyla hisse senedi piyasalarında olduğu gibi, yatırımcılar tarafından güvenli liman olarak tercih edilen altında belli dönemlerde anomaliler yaşandığı bu çalışmada tespit edilmiştir. Yaşanan anomaliler kış mevsiminde ve özellikle ocak ayında söz konusu olmuştur. Bu durum aynı zamanda kış saati uygulamasında altının yatırımcı tarafından daha da çekici olduğunu savunan Kamstra, Kramer ve Levi (2003)’nin çalışmalarını da destekler niteliktedir.

Sonuncu katkı ise; Türk insanının gelenek ve göreneklerinden hareket ederek, düğün mevsimi olarak bilinen ilkbahar ve yaz mevsimleri ile ilgili beklentiler doğrultusundadır. Bu dönemlerde altına olan talebin normalden daha da fazla artacağı ve fiyatlarının yükseleceği beklentisi içinde yapılan bu çalışmada beklentiler gerçekleşmemiş, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif getiriye ait bulgulara rastlanılmamıştır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda kullanılan veri setinin sıklığı değiştirilebilir ve bu durumun etkileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca meydana gelen anomalilerin altın yatırımlarına ait riskleri, dönemsel olarak nasıl etkilediği araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- ATAKAN, Tülin, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Haftanın Günü Etkisi ve Ocak Ayı Anomalilerinin ARCH-GARCH Modelleri ile Test Edilmesi”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 2, 2008, ss. 98-110.
- BALL, Clifford A., Walter N. Torous ve Adrian E. Tschoegl, “Gold and the Weekend Effect”, **Journal of Futures Markets** 2, 1982, ss.175-182.
- BAUR, Dirk G. ve Thomas K. McDermott, “Is Gold a Safe Haven? International Evidence”, **Journal of Banking and Finance**, 34 (8), 2010, ss.1886–1898.
- BAUR, Dirk, “The Autumn Effect of Gold”, **Research in International Business and Finance**, 27 (1), 2013, ss. 1-11, Kabul tarihi:2012.
- BLOSE, Laurence E. ve Vijay Gondhalekar, “Weekend Gold Returns”, **2012 Midwest Dsi Annual Conference** Grand Rapids, Michigan, Conference Theme: Sustainability, Innovation And Global Supply Chain Management, 2012.
- CAPIE, Forrest, Terence C. Mills ve Geoffrey Wood, “Gold as a Hedge Against The Dollar”, **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, 15 (4), 2005, ss. 343–352.
- COUTTS, J. Andrew, ve Mohamed A. Sheikh, “The Anomalies That Aren’t There: The Weekend, January and Pre-holiday Effects On The All Gold Index On The Johannesburg Stock Exchange 1987–1997”, **Applied Financial Economics**, 12, 2002, ss. 863-871.
- ÇİNKÖ, Murat, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Ocak Ayı Etkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss. 47-54.
- KAMSTRA, Mark J., Lisa A. Kramer ve Maurice D. Levi, “Winter Blues: A SAD Stock Market Cycle”, **American Economic Review**, 93 (1), 2003, ss. 324–343.
- KARAN, Mehmet Baha ve Uygur Akyay, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Haftanın Günleri ve Ocak Ayı Etkilerinin Firma Büyüklüğü Açısından Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 56, 2001, ss.103-116.
- KÜÇÜKSİLLE, Engin, “İMKB Endekslerinde Ocak Ayı Etkisinin Test Edilmesi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ocak 2012, ss. 129-138.
- LE, Thai-Ha ve Youngho Chang, “Dynamic Relationships Between The Price of Oil, Gold and Financial Variables in Japan: A Bounds Testing Approach”, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/33030/.2011>, 04.03.2012.
- MA, Christopher. K., “A Further Investigation of the Day-of-the-Week Effect in the Gold Market”, **Journal of Futures Markets**, 6, 1986, ss.409-419.
- MANSOR, Ibrahim H., “Financial Market Risk And Gold Investment in an Emerging Market: The Case of Malaysia”, **Romanian Journal of Economic Forecasting**, 2011, ss.79-89.
- POYRAZ, Erkan ve Saliha, Didin, “Altın Fiyatlarındaki Değişimin Döviz Kuru, Döviz Rezervi ve Petrol Fiyatlarından Etkilenme Derecelerinin Çoklu Faktör Modeli İle Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13 (2), 2008, ss.93-104.

SMITH, Graham, “London Gold Prices and Stock Price Indices in Europe and Japan”, <http://www.gold.org/download/get/value/stats/research/pdf/GOLDandEUJPStockIndicesFeb2002.pdf>, 25.01.2012 .

TOPÇU, Ayhan, “Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”, **SPK Araştırma Raporu**, Ankara, 2010.

TORAMAN, Cengiz, Çağatay Başarır ve Mehmet F. Bayramoğlu, “Determination of Factors Affecting the Price of Gold: A Study of MGARCH Model”, **Business and Economics Research Journal**, 2 (4), 2011, ss. 37-50.

VURAL, M.Göknül, Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler, **TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Ankara, 2003.

RİSK ODAKLI İÇ DENETİM UYGULAMALARINDA YABANCI ORTAKLIĞIN ETKİSİ: İMKB UYGULAMASI

Doç. Dr. Ayşe N. YERELİ*

Öğr. Gör. Dr. Suat KARA**

ÖZET

İç denetim mesleği, ilk ortaya çıktığı yıllardan bu yana iş dünyasında yaşanan gelişmeler ve organizasyonların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş ve gelişmiştir. İç denetimin içinde barındırdığı potansiyeli mevcut yaklaşımlarla yeteri kadar ortaya koyamaması, iç denetimin katma değerini arttıracak yeni yaklaşımların aranmasına sebep olmuştur. ABD’de 1940’lı yıllarda, Avrupa’da 1980’li yıllarda kurumsal kimlik kazanan iç denetim, ülkemizde 1995’ten sonra tanınmaya başlamıştır. Bu çalışmada iç denetim, risk yönetimi ve risk odaklı iç denetim ile ilgili temel kavramlar açıklanmış, İMKB-İmalat Sanayi Endeksine kayıtlı şirketlerde, risk odaklı iç denetim uygulamalarında yabancı ortaklığın etkisinin, belirlenen hipotezler çerçevesinde, birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek üzere bir anket çalışmasına ve analize yer verilmiştir. Bu çalışma sonucunda, İMKB şirketlerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarında, risk yönetim biriminin olması ve finansal risk düzeyinin düşük olmasında yabancı ortaklık oranının yüksek düzeyde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Risk Yönetimi, Risk Odaklı İç Denetim, Yabancı Ortaklık.

RISK BASED INTERNAL AUDIT IN APPLICATIONS IS THE EFFECT OF FOREIGN PARTNERSHIP AND APPLICATION IN ISE

ABSTRACT

The profession of internal audit has developed and taken form according to the needs of organizations and developments in the business world since the years it first appeared. The failure of the internal audit to prove its inherent potential with the existing approaches adequately gave rise to exploration of new approaches to increase the internal audit’s added value. While internal audit acquired corporate identity in the United States in the 1940s and in Europe in the 1980s, it occurred in our country after the year of 1995. In this study, basic concepts related with internal audit, risk management and risk based internal audit were discussed and for the corporates registered in the Manufacturing Index of ISE (Istanbul Stock Exchange) with or without a foreign partnership, a study of survey and its analyses were given in order to identify if they diversify from each other significantly within the framework of the hypotheses or not. As a result of this study, in the practices of risk-based internal auditing for the Istanbul Stock Exchange companies, it is concluded that high level of foreign partnership ratio has a great impact on the fact that risk management unit presents and the level of financial risk is low.

Keywords: Internal Audit, Risk Management, Risk Based Internal Audit, Foreign Partnership.

* Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. / ayereli@bayar.edu.tr

** Balıkesir Üniversitesi İ.İ.B.F. /suatkara@balikesir.edu.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda şirketlerde yaşanan bilgilerin güvenilirliği ile ilgili sorunlar ve özellikle ABD’de yaşanan Enron, Worldcom, Tyco International skandalları ile birlikte dünyada yönetim ve denetim adına yaklaşım ve prensipler sorgulanır hale gelmiştir. Sarbanes-Oxley kanunu, SEC (U.S. Securities and Exchange Commission) ve benzeri düzenleyici kurumların düzenlemeleri ile benzer sıkıntıların yaşanması önlenmeye çalışılmaktadır. İşletmelerin içinde bulunduğu koşullar, iç denetimin katma değerini arttıracak yeni yaklaşımların aranmasına sebep olmuştur. Bu değişim ve şekillenme sürecinde, klasik iç denetim yaklaşımlarının öncelikli amacı yüksek riskli alanlara yoğunlaşmak olan risk odaklı denetim olmuştur..

Şirketlerin gelecekte karşılaşılabileceği risklerin tespit edilmesi ve bu risklerin yönetilmesi son derece önem arz etmektedir. Geleneksel denetim sürecinde sadece şirketlerin mali tabloları geçmişe dönük olarak denetlenmesi söz konusudur. Elbette sadece mali tablolar yatırımcılara, işletmenin geleceği konusunda yeterli bilgi sunmamaktadır. İşletmenin içinde bulunduğu risk derecesinin tespit edilmesi ve işletmenin bu durumdan en az zararla kurtulmasını sağlayacak politikaların geliştirilmesi risk yönetimi ile mümkündür. Risk odaklı iç denetim faaliyeti de işletmenin başlıca riskleri ve bu risklerin yönetilmesi üzerine odaklanan bir süreçtir. İç denetim bu doğrultuda yönünü değiştirmiş, geçmişle ve sadece kontrollerle ilgilenmeyi bırakarak yüzünü geleceğe dönmüş ve gelecekte organizasyonu bekleyen risklere odaklanmaya başlamıştır.

1941 yılında, A.B.D ‘de İç Denetim Enstitüsü (Institute of Internal Auditors- IIA)’nın kurulması, 1982 yılında Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonu’nun (European Confederation of Institutes of Internal Auditing-ECIIA) ku-

rulması ile başlayan mesleki örgütlenme ile iç denetim sistematik bir şekil almış ve işletmeler için önemli bir boyut kazanarak gelişme dönemine girmiştir. Ülkemizde ise iç denetimde 1995 yılında kurulan Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) ile ulusal mesleki örgütlenme gerçekleşmiştir. Dünyada yaşanan şirket skandallarına paralel olarak, ülkemizde de 1 Kasım 2006’da yayımlanan “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” için üçüncü kısmında finans kesimine iç denetim zorunluluğu getirilmiştir. Kamu kesiminde, Uluslararası Standartlara ve AB mevzuatına uyum çerçevesinde 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” 1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Kanunun 5. kısmı iç kontrol ve iç denetim ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Sermaye Piyasası Kurulu tarafından direkt olarak iç denetimle veya iç kontrole ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Ancak, 2003 yılında yayımlandığı ve 2005 yılında revize ettiği “Kurumsal Yönetim İlkeleri” nin dördüncü bölümünde bir risk yönetim ve iç kontrol mekanizması oluşturulmasından bahsedilmiştir. Ayrıca, 1 Temmuz 2012’de yürürlüğe giren yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile iç denetim, finans sektörünün yanı sıra diğer sermaye şirketleri içinde, gereklilikten doğan bir zorunluluk haline gelmiştir. Kanunun 366. ve 375. maddelerinde iç denetimle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’nin, ABD ve Avrupa’nın uygulama süresi bakımından gerisinde kaldığı görülmektedir.

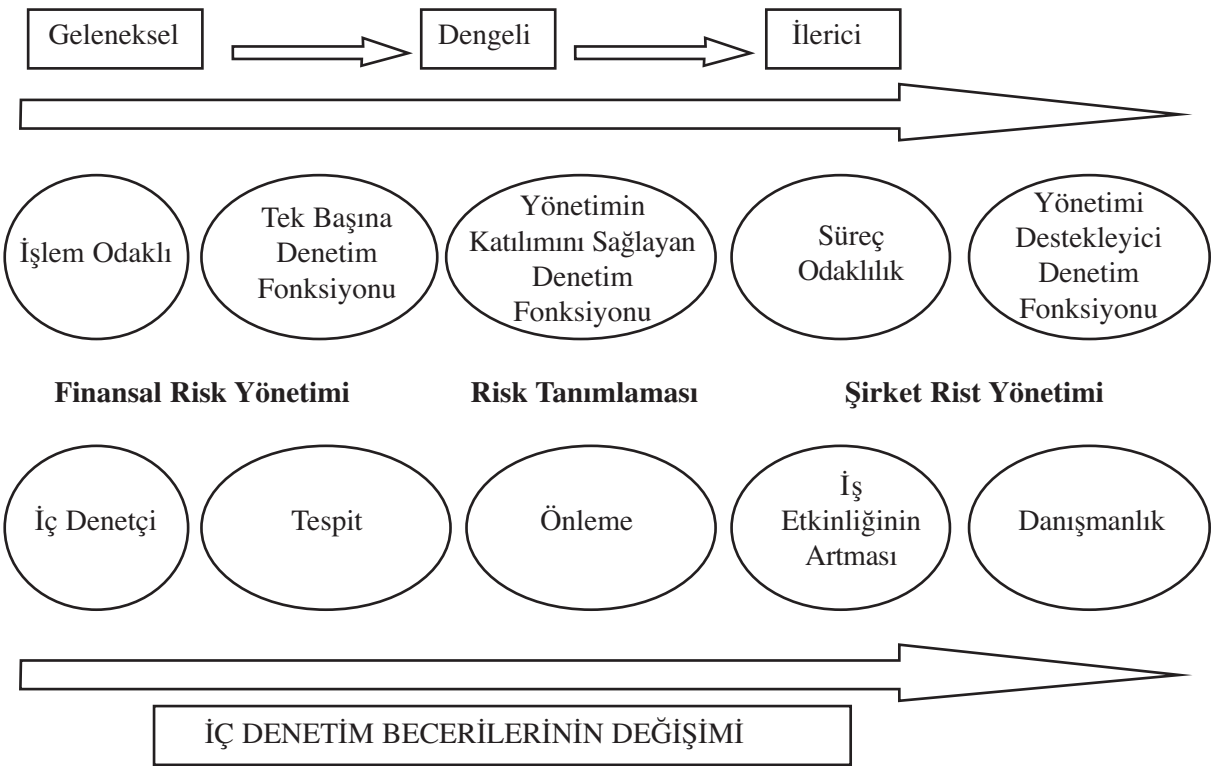
2. İÇ KONTROL UNSURU OLARAK İÇ DENETİM

İç Denetçiler Enstitüsü’nün yeniden düzenlediği Mesleki Uygulamalar yapısı çerçevesinde en son 2002 yılında yapmış olduğu yeni tanıma göre (Pickett ve Pickett, 2005:13, Sarens ve Beelde, 2006:22); “İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden bağımsız ve objektif bir güvence ve

danışmanlık faaliyetidir. İç denetim kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek ama-

cına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasında yardımcı olan denetimdir (Pehlivanlı, 2010:8).

İÇ DENETİM FONKSİYONLARININ ODAK NOKTALARI

Şekil 1: İç Denetim Tanımı ve Değişen Rolü¹

¹ UZUN, A.K., İç Denetimin Etkinliğinde Başarı Faktörleri: Uygulama İçin Yol Haritası, Deloitte, 2008, İstanbul, s. 4., <http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/Haberler/2008%2005%2029KurumsalYonetimVeIcDenetimAKUSu-num2Basar%C4%B1Fak.pdf>, E.T.: 09.10. 2011.

2000’li yılların başlarında yaşanan muhasebe skandalları iç denetimin kapsamına işletme risklerinin alınması gerekliliği yanında, finansal sonuçlara ilişkin sorumluluğun yönetimde olması gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Pehlivanlı, 2010:8).

Dolayısıyla, iç denetimde risk yönetimi ve risk odaklı iç denetim uygulamalarının önemi gittikçe artmış ve böylece denetimin etkinliği artırılmak istenmiştir. Günümüzde artık iç denetimden geriden gelip bir şeyler olduktan sonra tespitte bulunması değil, öne geçip öngörülerde bulunması sadece riskleri değil fırsatları da ortaya koyması beklenmektedir. İç denetimin yeni boyutları: risk yönetimi, kontrol ve kurumsallaşmadır (Kurnaz ve Çetinoğlu, 2010:32). Şekil 1 iç denetimin tanımındaki değişimi ve değişen rolünü özetlemektedir.

3. RİSK YÖNETİMİ VE RİSK ODAKLI İÇ DENETİM

Günümüzün hızlı değişim ortamının yarattığı karmaşa, kurumlar açısından pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Kurumlar, yüksek düzeyde rekabetçi özelliklerini koruyabilmek için farklı sonuçları olan insiyatifler alma durumunda kalmaktadırlar. Bu sonuçların ortaya çıkma olasılıkları da kuruluş faaliyetlerindeki riskleri belirlemektedir (Bolgün ve Akçay, 2009:44).

Bugünün dünyasında kaliteli, sürekli ve güvenilir hizmetlerin sağlanması için amaca yönelik stratejik hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere göre süreçlerin iyi yönetilmesi kaçınılmaz olmuştur. Kurumların temel stratejilerini gerçekleştirebilmesi için hizmetlerini aksatacak ve güvenilirliğini zedeleyecek faktörlerin belirlenerek, yönetilmesi de önemli hale gelmiştir. Bu yaklaşım sonucunda “Risk Yönetimi” kavramı ortaya çıkmıştır. (Yereli, 2007:18). Risk yönetimi, her türlü risklerin tanımlanması, ölçülmesi ve giderilmesini kapsayan sistematik bir yönetim uygulamasıdır (Association of Insurance

and Risk Managers, 2002: 2). Belirsizlikleri ve belirsizliğin yaratacağı olumsuz etkileri daha kabul edilebilir bir düzeye indirgemeyi sağlayan bir disiplindir. Problemlerin oluşmadan önlenmesini sağlayan proaktif bir yaklaşımdır. Problem haline gelmeden, tehlikeye dönüşmeden önce risklerin belirlenmesini ve risklerin oluşma olasılığını ve/veya etkisini en aza indirgeyen faaliyetlerin planlanmasını ve yürütülmesini kapsar (Spira ve Page, 2003:641).

Son 10 yıldır kurumlar farklı risk türlerini de, operasyonel ve stratejik riskler gibi dikkate almaya ve bunları aktif olarak yönetmeye başlamışlardır. Bir kurum mevcut risklerini yönetirken birbirinden tamamen farklı olan iki tür yol izleyebilir. Birincisi mevcut risklerini birer birer ele alıp yönetmek; ikincisi ise tüm risklerini bir spektrumun bir parçası olarak görüp bir risk yönetimi programı çerçevesinde bütün olarak yönetmektir. İkinci yöntem genel olarak *Kurumsal Risk Yönetimi (KRY)* olarak adlandırılmaktadır (Alptürk, 2008:238).

KRY için birçok tanım bulmak mümkündür. Fakat içlerinde en kabul gören COSO (The Committee of Sponsoring Organizations) tarafından “*yönetim kurulu, yönetim ve personelden etkilenen; strateji belirleme ve iç denetimlerde tüm işletme yapısında uygulanan; işletme varlığını etkileyebilecek olası oluşumları belirleyen; yönetim hedeflerine uyumlu kalan, makul güvenceleri sağlamak için tasarlanmış bir süreçtir*” şeklinde tanımlanmıştır (COSO, 2004:8).

İç denetimin, KRY içindeki temel rolü önemli risklerin uygun bir şekilde yönetilmesinin ve ayrıca kurumun iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde işleminin sağlanmasına yardımcı olmak üzere yönetime, KRY faaliyetlerinin etkinliği ile ilgili olarak güvence hizmeti vermektir (Reding vd., 2007:3).

KRY’de iç denetimin rolü organizasyondan or-

ganizasyona değişiklik gösterebilir. Uygulama-
da, iç denetimin görevleri aşağıdaki gibi sırala-
nabilir (Kara ve Yereli, 2012: 67, Ferma,
2003:13, Moeller, 2004:177):

- Yönetim tarafından belirlenen önemli riskle-
re odaklanmak ve organizasyon çapında risk
yönetim sürecini denetlemek,
- Risk yönetiminin yapıldığını doğrulamak,
- Risk yönetim sürecine aktif olarak katılmak
ve bu süreci desteklemek,
- Risk tanımlama/değerlendirme süreçlerini
kolaylaştırmak ve personeli risk yönetimi ve
iç kontrol konularında eğitmek,
- Kurul ve denetim komitesine verilen risk ra-
porlarını koordine etmek.

Tablo 1: Kurumsal Risk Yönetiminde İç Denetimin Rolü

Kurumsal Risk Yönetimi'ne Dair İç Denetimin <i>Temel Görevleri</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Risk yönetim süreçlerine dair güvence verilmesi • Risklerin doğru şekilde değerlendirildiğine dair güvence verilmesi • Risk yönetimi süreçlerinin değerlendirilmesi • Ana risklerin raporlanmasının değerlendirilmesi • Ana risklerin yönetiminin gözden geçirilmesi
Kurumsal Risk Yönetimi'ne Dair İç Denetimin Belli Şartlar Altında <i>Üstlenebildiği Görevleri</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Risklerin belirlenip değerlendirilmesinin kolaylaştırılması • Risklere dair yönetime rehberlik edilmesi • KRY faaliyetlerinin uyumlu hale getirilmesi • Risklerin konsolide olarak raporlanması • KRY yapısının geliştirilmesi ve devam ettirilmesi • KRY kurulmasına sahiplik edilmesi • Yönetim kurulu öncesi risk yönetim stratejisinin geliştirilmesi
Kurumsal Risk Yönetimi'ne Dair İç Denetimin <i>Üstlenmemesi Gereken Görevler</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Risk iştahının belirlenmesi • Risk yönetim süreçlerinin düzenlenmesi • Riskler üzerine yönetim güvencesi verilmesi • Risklere karşılık alınacak aksiyonların belirlenmesi • Risklere yönelik aksiyonların yönetim adına uygulanması • Risk yönetiminin sorumlusu olmak

Kaynak: Institute of Internal Auditors (IIA), 2004, **The Role of Internal Auditing in Enterprise-Wide Risk Management**, Global Headquarters, U.S.A., s. 4.

IIA, “Kurumsal Risk Yönetiminde İç Denetimin Rolü” konulu bir durum değerlendirme raporu yayımlamıştır. Bu raporun amacı; iç denetim yöneticilerine, görev yaptıkları kurumlardaki kurumsal risk yönetimi konuları hakkında yardımcı olmaktadır. IIA, KRY prosesinin her safhasında hangi rollerin iç denetim tarafından kabul edilmesi ve kabullenilmemesini Tablo 1’deki gibi belirtmiştir (IIA, 2004:3).

Bu gelişimlere paralel olarak iç denetimin riske ve kontrollere bakış açısı değişmiş ve iç denetçilere daha fazla değer yaratabilmek için **Risk Odaklı İç Denetim** yaklaşımına doğru geçiş yaşanmıştır. Denetçiler bu yaklaşımın uygulanmaya başlaması ile birlikte yönetimlerin riskle nasıl başa çıktıklarını incelemeye başlamış ve organizasyonun çevresinde ve içinde meydana gelen her türlü değişime karşı daha duyarlı hale gelmişlerdir (Bierstaker ve Wright, 2004:69).

Risk odaklı iç denetim ilk olarak 1995 yılında ABD’de benimsenmiştir. Risk odaklı iç denetimin gelişmesini sağlayan iki önemli değişim şöyle sıralanabilir (Özsoy, 2004:2):

- Finansal teori ve uygulamaları ile birlikte teknolojik alandaki gelişmeler işletme faaliyetlerinin tür ve kapsamını genişletmiştir.
- Türev ürünleri ile diğer karmaşık finansal ürünlerin yaygınlaşması ve türev ürünlerinde görülen çeşitlilik, ticari faaliyetlerdeki çoğalma ve varlığa dayalı menkul kıymetlerle birlikte ikincil piyasalarda görülen gelişmeler finansal sistemi önemli ölçüde değiştirmiştir.

Bu açıklamalar çerçevesinde risk odaklı iç denetim; denetim kaynaklarının sınırsız olmadığı, denetlenecek birim faaliyetlerinin farklı risklerle karşı karşıya olduğu ve denetlenecek birim faaliyetlerinin göreceli olarak farklı önem derecesine sahip olduğu varsayımlarına dayanan denetim türü olarak tanımlanabilir. Bu varsayımların

ışığında iç denetim yöneticisi kurumun hedeflerine uygun olarak, iç denetim faaliyetlerinin önceliklerini belirleyen risk odaklı planlar yapar ve bunları uygular (IIA, 2004: 1).

4. RİSK ODAKLI İÇ DENETİM UYGULAMALARINDA YABANCI ORTAKLIĞIN ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE İMKB UYGULAMASI

Çalışmanın bu kısmında, İMKB-İmalat Sanayi Endeksine kayıtlı şirketlerde, risk odaklı iç denetim uygulamalarında yabancı ortaklığın etkisinin, belirlenen hipotezler çerçevesinde, birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek üzere bir anket çalışmasına ve analize yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Son yıllarda şirketlerde yaşanan bilgilerin güvenilirliği ile ilgili skandalların tekrar yaşanmaması, ekonomik değerlere daha büyük zararlar verilmemesi ve en önemlisi kamu ve yatırımcıların güveninin tekrar kazanılması amacıyla işletmeleri daha şeffaf hale getirmek için, Türkiye’de dâhil olmak üzere bu kapsamda bir dizi kanun, rapor, rehber ve standartlar yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu değişim ve şekillenme sürecinde iç denetimin odak noktası ve yönü değişmiş, klasik iç denetim yaklaşımlarından öncelikli amacı yüksek riskli alanlara yoğunlaşmak olan risk odaklı denetim yaklaşımına geçiş yapılmıştır. Yeni TTK’da da bu durum önemle vurgulanmıştır. Madde 378’de “*Pay senetleri borsada işlem gören şirketlerde, yönetim kurulu, şirketin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşüren sebeplerin erken teşhisi, bunun için gerekli önlemler ile çarelerin uygulanması ve riskin yönetilmesi amacıyla, uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak ve geliştirmekle yükümlüdür*” ifadesiyle, iç denetimde “Riskin Erken Teşhisi Komitesi” kurulması zorunluluğu getirilmiştir.

Açıklanan nedenlerle bu araştırmanın amacı; ABD’de 1995 yılında uygulanmaya başlayan risk odaklı iç denetim uygulaması ile yabancı ortaklığa sahip olma arasında, İMKB- İmalat Sanaayi’ndeki şirketlerde, belirlenen hipotezler çerçevesinde önemli farklılıkların olup olmadığını incelemektir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Analizi

Veri toplama sürecinde online-anket yöntemi kullanılmıştır. İMKB-Ulusal Endeks’te işlem gören imalat sektörü şirketleri üzerinde bir araştırma tasarlanmıştır ve 147 firmanın ilgili kişilerine anket gönderilmiştir. Anket uygulaması sonucunda, 51 şirketten cevap alınmış ve 47 şirket değerlendirmeye alınmıştır ve geri dönüş oranı ise %33 olmuştur. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini yani bütün soruların birbiriyle tutarlılığını ölçmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Cronbach Alfa Katsayısı 0.94 çıkmıştır. Bu değer bir anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2010: 405).

Anketten elde edilen veriler frekans (f), yüzde (%) ve tek yönlü çok değişkenli varyans analizi (one-way MANOVA) kullanılarak, SPSS 11.0 programında analiz edilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri belirlenen hipotezler; bağımlı değişkenleri ise risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi (ROIDUD) ve yabancı ortaklık (YOO) oranıdır. Her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini incelemeden önce, MANOVA’nın varsayımları test edilmiştir. Bağımlı değişkenlere ilişkin puanların tek değişkenli ve çok değişkenli normal dağılım gösterdiği; her bir bağımlı değişken için varyansların homojen olduğu Levene testi, varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği ise Box’in M testi kullanılarak belirlenmiştir. Hipotezleri test etmek için ise Wilk’s Lambda değeri

kullanılmıştır. Verilerin analizi 0.05 önem düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın bağımlı değişkenleri risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranıdır. Bağımsız değişkenleri ise aşağıda belirtilen hipotezlerdir. Bu amaçla çalışmada altı adet hipotez belirlenmiştir.

Hipotez 1: H_1 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirkette risk yönetim birimi olması arasında fark yoktur.

Hipotez 2: H_2 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile risk yönetim sürecinde iç denetim biriminin etkin olması arasında fark yoktur.

Hipotez 3: H_3 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile denetim planının nasıl hazırlandığı arasında fark yoktur.

Hipotez 4: H_4 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile finansal risk düzeyi (FRD) arasında fark yoktur.

Hipotez 5: H_5 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile sertifikalı iç denetçi sayısı arasında fark yoktur.

Hipotez 6: H_6 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile iç denetimde dış kaynak desteği (outsourcing) almak arasında fark yoktur.

4.4. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde, araştırma kapsamında yer alan şirketlerin, genel özellikleri, iç denetime verilen önem, risk yönetimi ve risk odaklı iç denetime verilen önem ve hipotez sonuçları hakkında bilgiler verilmiştir.

4.4.1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerin ve Katılımcıların Özellikleri ve Değerlendirmeler

Aşağıdaki tabloda, araştırmaya katılan şirketle-

rin; katılımcıların eğitimi, katılımcıların şirket içerisindeki konumu, katılımcıların sorumluluk alanları, halka açıklık oranları, faaliyet konuları, İMKB’de işlem görme süreleri, yabancı ortaklık oranları hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerin ve Katılımcıların Özellikleri

	Eğitim Düzeyi		f	%		Faaliyet Alanları		f	%	
Katılımcıların Eğitimi	Yükseköğül		1	4	Şirketlerin Faaliyet Konuları	Gıda, İçki ve Tütün		4	9	
	Lisans		34	73		Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri		4	9	
	Yüksek Lisans		10	21		Orman Ürünleri ve Mobilya		2	4	
	Doktora		2	2		Kağıt Ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın		2	4	
	Toplam		47	100		Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Ürünler		8	17	
Katılımcıların Şirket İçerisindeki Konumu	Şirket İçerisindeki Konumu		f	%		Taş Ve Toprağa Dayalı Sanayi		7	15	
	Yönetim Kurulu Başkanı		2	4		Metal Ana Sanayi		7	15	
	Yönetim Kurulu Üyesi		4	8		Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı		9	19	
	Genel Müdür Yardımcısı		4	8		Elektrik, Gaz ve Su		2	4	
	Birim Müdürü		31	65		İnşaat ve Bayındırlık		2	4	
	Birim Müdürü Yardımcısı		1	2		Toplam		47	100	
	Diğer		5	13		Şirketlerin İMKB’de İşlem Görme Süreleri	İMKB’de İşlem Görme Süreleri		f	%
	Toplam		47	100			7-10 yıl		7	13
Katılımcıların Sorumluluk Alanları	Sorumluluk Alanları		f	%			11-13 yıl		2	4
	Üretim		1	2			14-16 yıl		1	36
	Pazarlama		1	2	17-19 yıl			6	15	
	Muhasebe		21	45	20 yıl ve üzeri			15	32	
	İç Denetim		11	23	Toplam			47	100	
	Finansman		6	13	Şirketlerin Halka Açıklık Oranları		İMKB’de Yabancı Ortaklık Oranları		f	%
	Diğer		7	15		Yok		12	25	
Toplam		47	100	%1-9			5	11		
Şirketlerin Halka Açıklık Oranları	İMKB’de Halka Açık Oranları		f	%		%10-19		4	8	
	%1-9		2	4		%20-29		6	13	
	%10-19		17	36		%30-39		9	19	
	%20-29		13	28		%40-49		5	11	
	%30-39		4	9		%50 ve üzeri		6	13	
	%40-49		1	2	Toplam		47	100		
	%50 ve üzeri		10	21						
	Toplam		47	100						

Tablo 2’de özetle; katılımcı şirketlerin %36’sının %10-19, %28’inin ise %20-29 oranında halka açık olduğu, %19’nun Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı, % 17’sinin Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründe faaliyet gösterdiği, %36’sının 14-16 yıldır, %32’sinin 20 yıl ve üzerinde bir süredir İMKB’de işlem gördüğü görülmektedir. Ayrıca katılımcı şirketlerin, %25’inde yabancı ortaklığın olmadığı, %19’unda %30-39, %13’ünde %50-59, %13’ünde %20-29, %11’inde %40-49 oranında yabancı ortaklık olduğu görülmektedir.

4.4.2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerin İç Denetim ve İç Denetim Birimine Verilen Önemin Analizi

Tablo 3’de, araştırmaya katılan şirketlerin; iç denetim birimlerinin oluşturulma tarih aralığı, istihdam edilen personel sayısı, sertifikalı iç denetçi sayısı, iç denetim biriminin işlevsel olarak bağlı bulunduğu yönetim kademesi hakkında bilgiler verilmektedir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerde İç Denetim ve İç Denetim Birimine Verilen Önem

İç Denetim Birimlerinin Oluşturulma Tarih Aralığı		f	%	İç Denetim Birimlerinde Sertifikalı İç Denetçi Sayısı		f	%
	Yok		5		11	Var	11
1990 öncesi		4	8	Yok	31	74	
1991-1995		2	4	Toplam	42	100	
1996 -2000		3	6		f	%	
2001 -2004		5	11	İç Denetim Yöneticisinin İşlevsel (Fonksiyonel) Olarak Bağlı Bulunduğu Yönetim Kademesi	Denetim komitesi	9	23
2005 ve sonrası		28	60		Yönetim Kurulu	17	44
Toplam		47	100		Genel Müdür	6	15
					Genel Müdür Yardımcısı	5	13
					Diğer	2	5
İç Denetim Birimlerinde İstihdam Edilen Personel Sayısı		f	%	Toplam	39	100	
	1	14	33				
	2	7	17				
	3	11	26				
	4	5	12				
	Diğer	5	12				
Toplam		42	100				

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcı şirketlerin %65 gibi büyük bir kısmının iç denetim birimini 2005 yılı ve sonrasında oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de halka açık şirketler dahi iç denetim uygulamalarının ne kadar yeni olduğunun da bir göstergesidir. İç denetim birimlerinde istihdam edilen personel sayıları incelendiğinde %33’ünün sadece bir personel istihdam ettiği, %26’sının da 3 personel istihdam ettiği görülmektedir. İç denetim birimlerinde sertifikalı iç denetçi (CIA)’lere sahip olma oranında %74 gibi büyük bir oranın CIA’ye sahip olmadıkları görülmektedir. Bu sonuçların iç denetim biriminin oluşturulma tarihine paralel sonuçlar olduğu görülmektedir. İç denetim yöneticisinin bağımsız-

lığı esastır. İç denetim faaliyetinin bağımsızlığını garanti etmek amacıyla işlevsel olarak denetim komitesi gibi bir organa bağlı olması gerekmektedir (Kara, 2011: 123). Katılımcı şirketlerin, iç denetim birimlerinin fonksiyonel olarak bağlı bulunduğu birimlerin ise %44'ünün yönetim kurulu, %23'ünün de denetim kuruluşuna bağlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, etkin bir iç denetim yapısının henüz daha tam anlamıyla oluşmadığını göstermektedir.

4.4.3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerin Risk Yönetimi ve Risk Odaklı İç Denetime Verilen Önemin Analizi

Tablo 4'de, araştırmaya katılan şirketlerde; risk yönetim uygulaması, risk yönetim standardı, risk yönetim sürecinde iç denetim biriminin etkinliği, denetim planının hazırlanması, en çok odaklanılan risk grubu, risk odaklı iç denetimin, iç denetimin merkezinde yer alması hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 4: Araştırma Kapsamında Yer Alan Şirketlerde Risk Yönetimi ve Risk Odaklı İç Denetime Verilen Önem

Araştırmaya Katılan Şirketlerde Risk Yönetim Uygulaması	f %		Araştırmaya Katılan Şirketlerde Denetim Planının Hazırlanması	f %			
	Var	27		57	Suistimal Odaklı Denetim	4	8
Yok	20	43	Risk Bazlı Denetim	16	35		
Toplam	47	100	Entegre Denetim	4	8		
	f %		Finansal Denetim	14	30		
Araştırmaya Katılan Şirketlerde Risk Yönetim Standardı	S&P Kurumsal Risk Yönetimi	14	32	Yazılı Bir İç denetim Metodolojisi Yoktur	9	19	
	COSO	3	7	Toplam	47	100	
	Risk Yönetim Standardı	6	14		f %		
	OECD Kurumsal Yönetişim Standartları	2	4	Finansal Riskler	18	38	
	Kurumsal Yönetişim Kodu	2	4	Piyasa Riskleri	12	25	
	Yok	17	39	Operasyonel Riskler	11	23	
	Toplam	44	100	Stratejik Riskler	5	10	
		f %			f %		
Araştırmaya Katılan Şirketlerde Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Etkinliği							
	İç denetim birimi, risk yönetim çalışmalarını kendisi yapmaktadır.	20	42	Uygunluk Riskleri	1	2	
	İç denetim birimi, risk yönetim birimi ile birlikte çalışmaktadır.	6	13	Bilgi Teknolojileri Riskleri	1	2	
	İç denetim birimi, dış danışman desteği ile çalışmaktadır.	1	3	Toplam	47	100	
	İç denetimin rolü yoktur.	20	42		f %		
Toplam	47	100	Araştırmaya Katılan Şirketlerde Risk Odaklı İç Denetimin, İç Denetimin Merkezinde Yer Alması	Kesinlikle Katılıyorum	15	32	
	f %			Katılıyorum	15	32	
Araştırmaya Katılan Şirketlerde Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Sorumluluğu	Risk analizi ve değerlendirmesini yapar	15		52	Kararsızım	4	8
	Mevcut fırsatları tanımlar	2		7	Katılmıyorum	9	20
	Raporlama ve gözleme yapar	8		27	Kesinlikle Katılmıyorum	4	8
	Genel olarak risk yönetim faaliyetlerinde bulunur	4		14	Toplam	47	100
	Toplam	29	100				

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcı şirketlerin %57'sinde risk yönetim uygulamalarının olduğu, %39'unun risk yönetim standardı kullanmadığı, %32'sinin ise S&P Kurumsal Risk Yönetim Standardı kullandığı görülmektedir. %42'si risk yönetim sürecinde iç denetimin etkin olduğunu ifade ederken, %42'si de iç denetimin rolünün olmadığını ifade etmiştir. Denetim planlarının nasıl hazırlandığına ilişkin ise, %35'i risk odaklı, %30'u ise finansal denetim şeklinde hazırladıklarını ve %38'i finansal risklere odaklandıklarını ifade etmişlerdir. Risk odaklı iç denetimin, iç denetimin merkezinde yer alması gerektiği konusunda ise %64'ü kesinlikle katıldıklarını ve katıldıklarını ifade ederken, %28'i ise katılmadıklarını ve kesinlikle katılmadıklarını ifade etmiştir. Risk yönetim sürecinde iç denetimin sorumluluğu konusunda %52 gibi büyük bir oran risk analizi ve değerlendirmesi yaptığını belirtmişlerdir.

4.4.4. Analizlerin Hipotezler Çerçevesinde Yorumlanması

Bağımlı değişkenler ile belirlenen bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek için hipotez testleri yapılmıştır. Hipotez testleri için tek yönlü MANOVA analizi ve Wilk's Lambda değerleri kullanılmıştır.

MANOVA analizinde bağımlı değişkenler arasında korelasyonun yüksek olması beklenir. Çalışmada bağımlı değişkenler arası korelasyon sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5: Bağımlı Değişkenler Arası Korelasyon Sonuçları

		ROIDUD	YOO
Risk Odaklı İç Denetim Uygulanma Düzeyi (ROIDUD)	Pearson Correlation	1	,895
	Sig. (2-tailed)		,000
Yabancı Ortaklık Oranı (YOO)	Pearson Correlation	,895	1
	Sig. (2-tailed)	,000	

Tablo 5 incelendiğinde, bağımlı değişkenler arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Korelasyon katsayısı ($r = 0.895$) olarak hesaplanmıştır. Buna göre; risk odaklı iç denetim uygulanma düzeyi arttıkça yabancı ortaklık oranının da arttığı söylenebilir.

4.4.4.1. ROIDUD ve YOO ile Risk Yönetim Biriminin Olmasına İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 1:

H_1 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirkette risk yönetim birimi olması arasında fark yoktur.

H_A : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirkette risk yönetim birimi olması arasında fark vardır.

MANOVA analizinde gruplar boyunca bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için Box's M testi kullanılır. Buradaki p (Sig.) değeri 0,05'ten küçük ise hipotez reddedilir ve temel varsayım olan kovaryans eşitliğinin sağlanmadığı söylenir. Kovaryans eşitliği sağlanmazsa da Multivariate sonuçlarına şüphe ile bakılır (Kalaycı, 2010:158). Tablo 6.'da, Sig.> 0,05 olduğu için kovaryans eşitliği sağlanmıştır.

Tablo 6: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	,539
F	,171
df1	3
df2	168801,410
Sig.	,916

Tablo 7: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
Risk Odaklı İç Denetim Uygulanma Düzeyi (ROIDUD)	,001	1	45	,973
Yabancı Ortaklık Oranı (YOO)	1,677	1	45	,202

Levene Testi, bağımlı değişkenlerdeki gruplar arası varyans eşitliğini test eder. Bu test her bir bağımlı değişken için ayrı sonuçlar verir ve bağımsız değişkenin gruplarına göre o bağımlı değişkendeki gruplar arası varyans eşitliliğinin sağlanıp sağlanmadığını kontrol eder. Sig. değeri 0.05'ten büyükse, o bağımlı değişken için varyans eşitliği şartı sağlamıştır sonucuna varılır. Tablo 7'de, ROIDUD ve YOO bağımlı değişkenlerinin her biri için varyans eşitliği vardır sonucuna ulaşabiliriz. ROIDUD için Sig.>0.973, YOO için Sig.>0,202 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ROIDUD değişkeninde varyans eşitliğinin sağlanması YOO değişkenine göre daha anlamlı olduğu görülmektedir. Neticede her iki bağımlı değişken için de varyansların eşitliği şartı sağlanmış olsa da, ROIDUD değişkeni ile elde edilen sonuçlar YOO değişkenine göre daha sağlıklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ROIDUD'nin, YO-O'na göre Risk Yönetim Biriminin (RYB) olması ile daha anlamlı düzeyde farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 8 H₁ Hipotezi Test Sonuçları

Testler	Değer	F	Hipotez Serbestlik Derecesi	Hata Serbestlik Derecesi	Sig.	Partial Eta Squared	
Intercept	Pillai's Trace	,970	108,006 ^a	2,000	44,000	,000	,970
	Wilks' Lambda	,030	108,006 ^a	2,000	44,000	,000	,970
	Hotelling's Trace	4,909	108,006 ^a	2,000	44,000	,000	,970
	Roy's Largest Root	4,909	108,006 ^a	2,000	44,000	,000	,970
Risk Yönetim Birimi	Pillai's Trace	1040	5,478	2,000	84,000	,000	,520
	Wilks' Lambda	,061	6,119 ^a	2,000	82,000	,000	,784
	Hotelling's Trace	1991	6,546	2,000	80,000	,000	,892
	Roy's Largest Root	1954	34,219 ^a	2,000	42,000	,000	,937

RYB bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini anlamada Multivariate test sonuçları önemlidir. En yaygın olarak kullanılan Wilks' Lambda dışındaki diğer testler pozitif değerli testlerdir. Wilk's Lambda ise negatif değerli bir testtir. Dolayısıyla "Volue" kısmındaki değer azaldıkça faktörün modele katkısının artacağı düşünülmektedir. (Kalaycı, 2010: 160). Tablo 8'de Wilks' Lambda değeri 0,061 gibi oldukça düşük bir değer olduğu görülmektedir.

Sig. kolonu, MANOVA temel hipotezini test eder. Buradaki değer 0,05'ten küçükse bağımlı değişkenlerden en az birisinde anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılır. Yukarıdaki tabloda Sig. kolonundaki değere göre (0,05'ten küçük olduğu için), H₁ hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez kabul edilir. Hotelling's Trace ve Roy Largest Root testlerinin Volue kolonundaki değerlerin bir birine yakın olması da ROIDUD ile YOO arasında yüksek bir korelasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla RYB olması ile ROIDUD'de ve YOO'da anlamlı farklılıklar vardır. Partial Eta Squared kolonu ise faktörün etki düzeyini anlamada önemlidir. Değer 1'e yaklaştıkça etkinin arttığı düşünülür. Bu kolundaki verilere göre, Risk Yönetim Biriminin olması ile ROIDUD ve YOO arasında kuvvetli bir ilişki vardır.

4.4.4.2. ROIDUD ve YOO ile İç denetimin Etkinliğine İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 2:

H₂: ROIDUD ve YOO ile şirkette risk yönetim sürecinde iç denetimin etkinliği arasında fark yoktur.

H_A: ROIDUD ve YOO ile şirkette risk yönetim sürecinde iç denetimin etkinliği arasında fark vardır.

Tablo 9'da bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için yapılan Box's M testinde Sig. değeri 0,05'ten büyüktür, bu nedenle H₂ hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez için temel kovaryans eşitliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablo 10'da Levene Testi sonuçlarında ise Sig.> 0.05 olduğu için ROIDUD ve YOO bağımlı değişkenlerinin her biri için varyans eşitliği şartı sağlanmıştır. Tabloda, ROIDUD için Sig. değeri 0.333, YOO için 0,334'dir ve ikisi de 0,05'ten büyüktür. Dolayısıyla ROIDUD değişkeni ile YOO değişkeninde varyans eşitliğinin anlamlılık düzeyi bir birine eşit olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	3,389
F	,505
df1	6
df2	1757,891
Sig.	,805

Tablo 10: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
ROIDU	1,181	4	42	,333
YOO	1,179	4	42	,334

Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Etkinliği (RYSIDBE) bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini anlamada en yaygın olarak kullanılan Wilks' Lambda test sonucu Tablo 11'de yer almaktadır. Wilks' Lambda değeri 0,031 gibi oldukça düşük bir değer olduğu görülmektedir.

Tablo 11: H₂ Hipotezi Test Sonuçları

Effect	Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared	
Intercept	Pillai's Trace	,727	54,594 ^a	2,000	41,000	,000	,727
	Wilks' Lambda	,015	54,594 ^a	2,000	41,000	,000	,727
	Hotelling's Trace	2,663	54,594 ^a	2,000	41,000	,000	,727
	Roy's Largest Root	2,663	54,594 ^a	2,000	41,000	,000	,727
Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Etkinliği (RYSIDBE)	Pillai's Trace	,684	5,455	8,000	84,000	,000	,342
	Wilks' Lambda	,031	7,055 ^a	8,000	82,000	,000	,408
	Hotelling's Trace	1,752	8,758	8,000	80,000	,000	,467
	Roy's Largest Root	1,693	17,780 ^b	4,000	42,000	,000	,629

MANOVA temel hipotezini test etmede kullanılan Sig. değerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, H_2 hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez kabul edilir. Hotlling's Trace ve Roy Largest Root testlerinin Volue kolonundaki değerlerin bir birine yakın olması da ROI-DUD ile YOO arasında yüksek bir korelasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Etkin olması ile ROI-DUD'de ve YOO'da anlamlı farklılıklar vardır. Partial Eta Squared kolonu ise faktörün etki düzeyini anlamada önemlidir. Bu kolundaki verilere göre, Risk Yönetim Sürecinde İç Denetim Biriminin Etkin olması ile ROI-DUD ve YOO arasında orta kuvvette bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.4.4.3. ROI-DUD ve YOO ile Denetim Planın Hazırlanmasına İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 3:

H_3 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirkette denetim planının nasıl hazırlandığı arasında fark yoktur.

H_A : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirkette denetim planının nasıl hazırlandığı arasında fark vardır.

Tablo 12'de bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için yapılan Box's M testinde Sig. değeri 0,05'ten büyüktür, bu nedenle H_2 hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez için temel kovaryans eşitliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablo 13'de Levene Testi sonuçları incelendiğinde ROI-DUD bağımlı değişkenin Sig.> 0.05, YOO bağımlı değişkenin ise Sig.< 0,05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ROI-DUD için varyans eşitliği şartı sağlamış olmasına rağmen, YOO için varyans eşitliği şartı sağlanmadığı tespit edilmiştir. Tabloda, YOO için Sig. değeri 0.000, ROI-DUD için ise 0,434'tür.

Tablo 12: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	12,374
F	1,172
df1	9
df2	993,427
Sig.	,310

Tablo 13: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
ROI-DUD	10,984	4	42	,434
YOO	,970	4	42	,000

Denetim Planının Hazırlanışı (DPH) bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini anlamada en yaygın olarak kullanılan Wilks' Lambda test sonucu Tablo 14'de yer almaktadır. Wilks' Lambda değeri 0,647 gibi yüksek bir değer olduğu görülmektedir. Volue kısmındaki değer azaldıkça faktörün modele katkısının artacağı düşünülmektedir (Kalaycı, 2010: 160). Dolayısıyla, faktörün modele katkısının çok olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 14: H₃ Hipotezi Test Sonuçları

	Effect	Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared
Intercept	Pillai's Trace	,825	96,903 ^a	2,000	41,000	,000	,825
	Wilks' Lambda	,175	96,903 ^a	2,000	41,000	,000	,825
	Hotelling's Trace	4,727	96,903 ^a	2,000	41,000	,000	,825
	Roy's Largest Root	4,727	96,903 ^a	2,000	41,000	,000	,825
Denetim Planı Hazırlanışı (DPH)	Pillai's Trace	,356	2,276	8,000	84,000	,030	,178
	Wilks' Lambda	,647	2,490 ^a	8,000	82,000	,018	,195
	Hotelling's Trace	,539	2,697	8,000	80,000	,011	,212
	Roy's Largest Root	,529	5,556 ^b	4,000	42,000	,001	,346

MANOVA temel hipotezini test etmede kullanılan Sig.< 0,05 olduğu görülmektedir. Buradaki değer 0,05'ten küçük olması, faktörün en az iki grubu arasında bağımlı değişkenlerden en az birisinde anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılır. Dolayısıyla, ROİDUD bağımlı değişkeni için anlamlı farklılık yoktur, fakat YOO bağımlı değişkeni için anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu nedenle, H₃ hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez kabul edilir. Fakat Hotelling's Trace ve Roy Largest Root testlerinin Volue kolonundaki değerlerin bir birine yakın olması da ROİDUD ile YOO arasında yüksek bir korelasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Partial Eta Squared kolonu ise faktörün etki düzeyini anlamada önemlidir. Bu kolundaki verilere göre, Denetim Planının Hazırlanışı ile ROİDUD ve YOO arasında güçlü bir ilişki olmadığı görülmektedir.

4.4.4.4. ROİDUD ve YOO ile Finansal Risk Düzeyine İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 4:

H_4 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirketin finansal risk düzeyi arasında fark yoktur.

H_A : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile şirketin finansal risk düzeyi arasında fark vardır.

Şirketlerin finansal risk düzeylerini (FRD) belirlemek amacıyla, bu şirketlerin 2010 yılına ait mali tabloları kullanılarak, seçilmiş likidite, finansal yapı (finansal kaldıraç), faaliyet ve karlılık oranları ile finansal durumlarının analizleri yapılmıştır. Analiz sonunda, ankete katılmış şirketlerin finansal yapıları-

nı gösteren rasyolar, rasyo genel ortalamaları, rasyo sektör ortalamaları ve finansal risk düzeyleri hesaplanmıştır.

Çalışmada birçok rasyo analizi kullanılmış, daha sonra bu oranlar içerisinde, şirketlerin finansal yapılarını en iyi yansıtacak oranlar seçilerek analiz yapılmıştır. Bu oranlar; Likidite Oranları: Cari Oran, Likidite Oranı, Nakit Oran- Finansal Yapı (Kaldıraç) Oranları: Finansal Kaldıraç Oranı, Borçlanma Kat.Oranı, KVKYK/Pasif Top. Oranı, MDV/Özkaynaklar Oranı, Finansal Borçlar/Özsermaye Oranı- Faaliyet Oranları: Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Özsermaye Devir Hızı, Aktif Devir Hızı, Karlılık Oranları: Net Kar / Özkaynaklar, Net Kar / Aktif Toplamı, Faaliyet Karı / Net Satışlar, Brüt Satış Karı / Net Satışlar, Net Kar / Net Satışlar, Faiz Ödeme Gücü.

Ankete katılan şirketlerin, finansal rasyo sonuçları kendi sektörü içerisinde değerlendirilerek, aşağıda belirtilen istatistikî formülle sınıf genişliği hesaplanmış ve aralığa 1 ile 5 arasında (1:Çok Yüksek Risk, 2: Yüksek Risk, 3: Orta Düzeyde Risk, 4: Düşük Risk, 5: Çok Düşük Risk) değer verilerek, her rasyo sonucu için finansal risk düzeyi belirlenmiştir. Ve son olarak; her şirketin her rasyo için elde edilen finansal risk düzeylerinin aritmetik ortalaması hesaplanarak genel bir finansal risk düzeyi ortaya konmuştur. Elde edilen bu değer istatistikî analizlerde kullanılan değerdir.

$$\text{Sınıf Genişliğinin Hesaplanması: } S = \frac{X_{max} - X_{min}}{k}$$

S: Eşit Sınıf Aralığı, k: Minimum Sınıf Sayısı,

X_{max} : Grup içerisindeki en yüksek değer,

X_{min} : Grup içerisindeki en düşük değer

Tablo 15’de bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için yapılan Box’s M testinde Sig. >0,05’tir. Bu nedenle H_4 hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez için temel kovaryans eşitliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablo 16’da Levene Testi sonuçlarında ise Sig.> 0.05 olduğu için ROIDUD ve YOO bağımlı değişkenlerinin her biri için varyans eşitliği şartı sağlanmıştır. Tabloda, ROIDUD için Sig. değeri 0,122, YOO için 0,167’dir ve ikisi de 0,05’ten büyüktür. Dolayısıyla ROIDUD değişkeni ile YOO değişkeninde varyans eşitliğinin anlamlılık düzeyi bir birine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	16,062
F	1,613
df1	9
df2	6308,653
Sig.	,105

Tablo 16: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
ROIDU	1,937	4	42	,122
YOO	1,704	4	42	,167

FRD bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini anlamada en yaygın olarak kullanılan Wilks' Lambda test sonucu Tablo 17'de yer almaktadır. Wilks' Lambda değeri 0,587 gibi yüksek bir değer olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, faktörün modele katkısının çok olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 17: H₄ Hipotezi Test Sonuçları

Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared
Intercept	Pillai's Trace	,708	49,759 ^a	2,000	41,000	,000	,708
	Wilks' Lambda	,292	49,759 ^a	2,000	41,000	,000	,708
	Hotelling's Trace	2,427	49,759 ^a	2,000	41,000	,000	,708
	Roy's Largest Root	2,427	49,759 ^a	2,000	41,000	,000	,708
Finansal Risk Düzeyi (FRD)	Pillai's Trace	,420	2,787	8,000	84,000	,009	,210
	Wilks' Lambda	,587	3,133 ^a	8,000	82,000	,004	,234
	Hotelling's Trace	,694	3,472	8,000	80,000	,002	,258
	Roy's Largest Root	,679	7,130 ^b	4,000	42,000	,000	,404

MANOVA temel hipotezini test etmede kullanılan Sig.<0,05 olduğu görülmektedir. Bu nedenle, H₂ hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez kabul edilir. Hotelling's Trace ve Roy Largest Root testlerinin Value kolonundaki değerlerin bir birine yakın olması da ROIDUD ile YOO arasında yüksek bir korelasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Finansal Risk Düzeyi (FRD) ile ROIDUD'de ve YOO'da anlamlı farklılıklar vardır. Partial Eta Squared kolonuna bakıldığında ise faktörün etki düzeyini anlamada önemlidir. Bu kolondaki verilere göre, FRD ile ROIDUD ve YOO arasında yüksek bir ilişki olmadığı görülmektedir.

4.4.4.5. ROIDUD ve YOO ile Sertifikalı İç Denetçi Sayısına İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 5:

H₅: Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile sertifikalı iç denetçi sayısı arasında fark yoktur.

H_A: Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile sertifikalı iç denetçi sayısı arasında fark vardır.

Tablo 18'de bağımlı değişkenlerin kovaryans

matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için yapılan Box's M testinde Sig.<0,05'tir. Bu nedenle H₅ hipotezi kabul edilir ve temel kovaryans eşitliğinin sağlanmadığı söylenebilir. Tablo 19'da Levene Testi sonuçları incelendiğinde YOO ve ROIDUD bağımlı değişkenin Sig.<0,05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımlı değişkenler için varyans eşitliği şartı sağlanamadığı görülmektedir. Tabloda, ROIDUD için Sig. değeri 0.018, YOO için ise 0,003'tür.

Tablo 18: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	11,650
F	3,583
df1	3
df2	5090,436
Sig.	,013

Tablo 19: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
ROIDU	6,012	1	45	,018
YOO	,713	1	45	,003

Tablo 20'de MANOVA temel hipotezini test etmede kullanılan Sig.>0,05 olduğu görülmektedir. Bu nedenle, H₅ hipotezi kabul edilir ve alternatif hipotez reddedilir. Dolayısıyla, Sertifikalı İç Denetçi Sayısı (SIDS) ile ROIDUD'de ve YOO'da anlamlı farklılıkların olmadığı görülmektedir.

Tablo 20: H₅ Hipotezinin Test Sonuçları

Effect	Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared	
Intercept	Pillai's Trace	,854	128,986 ^a	2,000	44,000	,000	,854
	Wilks' Lambda	,146	128,986 ^a	2,000	44,000	,000	,854
	Hotelling's Trace	5,863	128,986 ^a	2,000	44,000	,000	,854
	Roy's Largest Root	5,863	128,986 ^a	2,000	44,000	,000	,854
Sertifikalı İç Denetçi Sayısı (SIDS)	Pillai's Trace	,223	6,298 ^a	2,000	44,000	,194	,223
	Wilks' Lambda	,777	6,298 ^a	2,000	44,000	,194	,223
	Hotelling's Trace	,684	6,298 ^a	2,000	44,000	,194	,223
	Roy's Largest Root	,286	6,298 ^a	2,000	44,000	,194	,223

4.4.4.6. ROIDUD ve YOO ile Dış Kaynak Desteği Almaya İlişkin Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Hipotez 6:

H_6 : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile iç denetimde dış kaynak desteği almak arasında fark yoktur.

H_A : Risk odaklı iç denetim uygulama düzeyi ve yabancı ortaklık oranı ile iç denetimde dış kaynak desteği almak arasında fark vardır.

Tablo 21’de bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için yapılan Box’s M testinde Sig. değeri 0,05’ten büyüktür, bu nedenle H_6 hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez için temel kovaryans eşitliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablo 22’de Levene Testi sonuçları incelendiğinde

ROIDUD bağımlı değişkenin Sig.> 0,05, YOO bağımlı değişkenin ise Sig.< 0,05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ROIDUD için varyans eşitliği şartı sağlamış olmasına rağmen, YOO için varyans eşitliği şartı sağlanmadığı tespit edilmiştir. Tabloda, ROIDUD için Sig. değeri 0.210, YOO için ise 0,043’tür.

Tablo 21: Kovaryans Eşitliği Test sonuçları

Box's M	1,375
F	,427
df1	3
df2	11117,755
Sig.	,734

Tablo 22: Levene Testi Sonuçları

	F	df1	df2	Sig.
ROIDU	1,626	1	40	,210
YOO	4,384	1	40	,043

Dış Kaynak Desteği (DKD) bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini anlamada en yaygın olarak kullanılan Wilks’ Lambda test sonucu Tablo 23’de 0,979 gibi çok yüksek bir değer olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, faktörün modele katkısının çok olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 23: H₆ Hipotezinin Test Sonuçları

Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared
Intercept	Pillai's Trace	,835	98,826 ^a	2,000	39,000	,000	,835
	Wilks' Lambda	,165	98,826 ^a	2,000	39,000	,000	,835
	Hotelling's Trace	5,068	98,826 ^a	2,000	39,000	,000	,835
	Roy's Largest Root	5,068	98,826 ^a	2,000	39,000	,000	,835
Dış Kaynak Desteği Almak	Pillai's Trace	,021	,417 ^a	2,000	39,000	,662	,021
	Wilks' Lambda	,979	,417 ^a	2,000	39,000	,662	,021
	Hotelling's Trace	,021	,417 ^a	2,000	39,000	,662	,021
	Roy's Largest Root	,021	,417 ^a	2,000	39,000	,662	,021

Tablo 23'de MANOVA temel hipotezini test etmede kullanılan Sig.>0,05 olduğu görülmektedir. Bu nedenle, H₆ hipotezi kabul edilir ve alternatif hipotez reddedilir. Dolayısıyla, DKD ile ROİDUD'de ve YOO'da anlamlı farklılıkların olmadığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Geleneksel denetim yaklaşımları, işletmelerin anlık olarak değişen risk profillerini takip etme ve değerlendirmede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, işletmeler artık, geleceğe dönük olarak, sorunların belirtilerine değil nedenlerine yönelik tedbirler almaya dayanan, denetim kaynaklarının işletmelerin risk profillerine göre aktarıldığı bir denetim yaklaşımına yönelmişlerdir. Risk odaklı iç denetim, risklerden tamamen sakınılması yerine risklerin etkin bir biçimde ölçümü ve kontrolü sayesinde, özkaynak büyüklüğü ile orantılı bir biçimde taşınabilecek risklerin üstlenilmesi ilkesine dayanmaktadır.

Ülkemizde her ne kadar 1995'li yıllarda kurumsal kimlik kazanmışsa da, anket sonuçlarında da görüldüğü üzere, iç denetimin şirketlerce uygulama süreci 2005 yılı ve sonrasına tekabül etmektedir. Dolayısıyla, iç denetim uygulamaları

konusunda dünyanın çok gerisinde kaldığı açıktır. Çalışma da yabancı ortaklığın risk odaklı iç denetim faaliyetlerindeki etkisi ölçülmek istenmiştir. Bu amaçla, yapılan anketten elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

- * Ankete katılan şirketlerde risk yönetim uygulamasının nedenlerinin altında, büyük oranda finansal risklerden korunma ve daha etkin bir iç denetim ihtiyacının yattığı görülmektedir. Ankete cevap veren işletmelerin ortalama %38 oranında finansal risklere önem verdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla; işletmeler henüz daha geleneksel iç denetim mantığı çerçevesinde hareket ettikleri, diğer işletme risklerini geri plana attıkları görülmektedir.
- * Ankete katılan şirketlerin yaklaşık olarak %39'u risk yönetim standardı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu oran, İMKB gibi kurumsallaştırma etkisi yüksek olan bir organizasyonda yer alan şirketler açısından yüksek karşılanabilecek bir orandır.
- * İç denetim biriminin risk yönetim sürecinde önemli bir rol aldığı görülmektedir. Yaklaşık olarak %55'lik bir oranla risk yönetim faali-

yetini iç denetim biriminin kendisi yürüttüğü yada risk yönetim birimi ile birlikte çalışarak yürüttüklerini belirtmişlerdir.

- * İç denetim biriminin; şirketlerin karşılaşılabileceği finansal riskler hakkında tavsiyelerde bulunmasının finansal risk düzeyleri ile doğrudan ilişkisi olduğu analiz sonuçlarında göze çarpmaktadır.
- * En önemli eksikliklerden biri risk odaklı denetim uygulamalarında geçişte yaşanan kalifiye eleman bulmada yaşanan sıkıntılardır. Araştırmamızda işletmelerin % 74'ünün Sertifikalı İç Denetçi (CIA) niteliğinde uzman iç denetçiye sahip olmaması bu durumun yaşanan sıkıntılarının birer göstergesi olmaktadır.
- * Ankete cevap veren işletmelerin ortalama % 64'ü kendi kurumlarında risk odaklı iç denetimin uygulanıyor olduğunu belirtmiş olmaları ise olumlu bir gelişmedir.

Risk odaklı iç denetim uygulamalarında yabancı ortaklığın etkisini ölçmeye yönelik olarak yapılan hipotez testlerinde ise aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- * Şirketlerde, risk yönetim biriminin olması üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının da yabancı ortaklık oranının da etkisinin olduğu sonucuna ulaşılsa da, risk odaklı iç

denetim uygulamalarının daha yüksek düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

- * Risk yönetim sürecinde iç denetim biriminin etkinliği üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının da, yabancı ortaklık oranının da etkisinin eşit olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- * Denetim planlarının hazırlanması üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının etkisinin yüksek düzeyde olmasına karşın, yabancı ortaklık oranının etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
- * Finansal risk düzeyi üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının da yabancı ortaklık oranının da etkisinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Risk odaklı iç denetim uygulayan ve yabancı ortaklığa sahip olan firmaların finansal risk düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir.
- * Sertifikalı iç denetçi sayısı üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının da yabancı ortaklık oranının da etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
- * Dış kaynak desteği almak üzerinde risk odaklı iç denetim uygulamalarının da yabancı ortaklık oranının da etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Alptürk, Ercan, “**Finans, Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi**”, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2008.

Association of Insurance and Risk Managers, “**A Risk Management Standard**”, London, 2002.

Avrupa Risk Yönetimi Dernekleri Federasyonu –FERMA, “**Risk Yönetim Standardı**”, <http://www.ferma.eu/wp-content/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-turkish-version.pdf>, E.T.:12.02.2012

Bierstaker, James Lloyd, Wright, Arnold, “Does the Adoption of a Business Risk Audit Approach Change :Internal Control Documentation and Testing Practies?” **Internal Journal of Auditing**, 2004, Vol: 8, s.67-78.

Bolgün, K. Evren, Akçay, M. Barış, “**Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları-Risk Yönetimi**”, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009.

COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission), “**Enterprise Risk Management Integrated Framework Executive Summary**”, 2004.

Institute of Internal Auditors (IIA), “**The Role of Internal Auditing in Enterprise-Wide Risk Management**”, Global Headquarters, U.S.A., 2004.

Kalaycı, Şerif, “**SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**”, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Kara, Suat, Yereli, Ayşe N. “İç Denetimde Risk Yönetimi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – İmalat Sanayi Sektöründe Bir Uygulama”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 54, 2012, Nisan Sayısı, s. 65-86.

Kara, Suat, “**İç Denetimde Risk Yönetimi**”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ayşe N. Yereli), 2011.

Kurnaz, Niyazi, Çetinoğlu, Tansel, “**İç Denetim: Güncel Yaklaşımlar**”, Umuttepe Yayınları, No: 33, Kocaeli, 2010.

Moeller, Robert, “**COSO Enterprise Risk Management: Understanding the New Integrated ERM Framework**”, John Wiley & Sons, U.S.A., 2007.

Moeller, Robert R., “**Sarbanes Oxley and New Internal Auditing Rules**”, John Wiley&Sons Ltd., Canada, 2004.

Özsoy, Mehmet Tahir, “**Risk Odaklı Denetim, ABD Uygulaması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**”, Active Dergisi, 2004, Mart- Nisan Sayısı, s.1-10.

Pehlivanlı, Davut, “**Modern İç Denetim-Güncel İç Denetim Uygulamaları**”, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2010.

Pickett, K.H.Spencer, Pickett, Jennifer M., “**Auditing for Managers: The Ultimate Risk Management Tool**”, John Wiley&Sons Ltd., USA., 2005.

Reding, Kurt F., Sobel, Paul J., Anderson, Urton L., Head, Michael J., Ramamoorti, Sridhar, Salamasick, Mark, “**Internal Auditing: Assurance&Consulting Services**”, Institute of Internal Auditors Research Foundation (II-ARF), USA., 2007.

Sarens, Gerrit., Beelde De Ignace, The Relationship Between Internal Audit and Senior Management: A Qualitative Analysis of Expectations and Perceptions, **Internal Journal of Auditing**, 2006, Vol: 10, s. 219-241.

Spira, Laura F., Page, Michael, Risk Management: The Reinvention of Internal Control and The Changing Role Of Internal Audit, **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 2003, Vol: 16, No: 4, s. 640-661.

The Institute of Internal Auditors-UK and Ireland, “**Risk Based Internal Auditing**”, Position Statement, 2003.

Uzun, Ali Kamil, “**İç Denetimin Etkinliğinde Başarı Faktörleri: Uygulama İçin Yol Haritası**”, Deloitte, 2008, İST., <http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/Haberler/2008%2005%2029-KurumsalYonetimVeIcDenetim-AKUSunum2Basar%C4%B1Fak.pdf> <http://www.denetimnet.net/>, E.T.:09.10.2011.

Yereli, Ayşe N., Muhasebe Bilgi Sistemlerinin Risk Yönetimine Yönelik Bir Araştırma, **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, 2007, Türmob Yayınları, s.16-32.

TARIMSAL FAALİYETLERİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARDI 41 (TMS-41)'E GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: GERÇEĞE UYGUN DEĞER MUHASEBESİ

Yrd. Doç. Dr. Semra AKSOYLU*

ÖZET

Bu çalışmada, genel olarak tarım sektöründeki faaliyetler ve bu faaliyetlere ilişkin muhasebe uygulamaları, Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41) çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada TMS-41'in amacı ve kapsamı, canlı varlıkların edinimi ve değerlemesi konuları üzerinde durulmuştur. TMS-41 tarım işletmelerinde muhasebe uygulamalarını düzenlemek amacıyla geliştirilmiş bir muhasebe standardıdır. Bu standart, canlı varlıkların değerlemesinde geleneksel maliyet yaklaşımı yerine gerçeğe uygun değer yaklaşımını benimsemiştir. Ayrıca, TMS-41 tarımsal faaliyetlerin sınırlarını belirlemiştir. Çalışmada tarımsal faaliyetin alt dallarından olan tarla bitkisi ve meyve bahçesine ilişkin örnekler TMS-41'e uygun olarak sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: TMS, Tarımsal Faaliyet, Canlı Varlıklar, Gerçeğe Uygun Değer

ACCOUNTING FOR AGRICULTURAL ACTIVITIES ACCORDING TO TURKISH ACCOUNTING STANDARD 41: FAIR VALUE ACCOUNTING

ABSTRACT

In this study, generally activities in agriculture sector and accounting practices regarding these activities are analysed in the context of Turkish Accounting Standart 41(TAS-41). The aim and extent of TAS-41, acquisition of biological assets and their valuation are elaborated in the study. TAS-41 is an accounting standart which is developed to arrange accounting practices in agriculture enterprises. This standart has adopted fair value approach instead of traditional accounting approach in the valuation of biological assets. Moreover, TAS-41 has specified the borders of agricultural activities. In the study, examples about arable crops and fruit garden which are sub-branches of agricultural activities are presented in accordance with TAS-41.

Keywords: TAS, Agricultural Activity, Biological Assets, Fair Value

* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu aksoylus@erciyes.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, diğer sektörlerle sunduğu kaynaklardan dolayı küresel ekonomi için son derece önemlidir. Bu sektör, maden sektörü ile birlikte ekonominin temel hammadde üreticisinden birisi durumundadır. Dolayısıyla, hem ekonomiye yaptığı doğrudan katkı, hem de ekonominin diğer alanlarına sağladığı girdiler nedeniyle iki yönlü öneme sahiptir.

Ülke ekonomisinde bu derece önemli yeri olan tarım sektörünün tüm faaliyetlerinin yakından takibi zorunlu görülmektedir. Nitekim, tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi konusunda; Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) Uluslararası Muhasebe Standardı 41 (IAS-41) Tarımsal Faaliyetler Standardını yayınlamıştır.

Ülkemizde de Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41) Tarımsal Faaliyetler, IAS-41 ile uyumlu olarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, genel anlamda tarımsal faaliyetler ve bu faaliyetlerin muhasebe kayıtlarına alınması ve raporlanması konularını TMS-41 çerçevesinde incelemek ve öneri getirmektir. Çalışmanın kapsamı tarla bitkisi ve meyve bahçesi olarak sınırlanmış ve tarla bitkisi ile meyve üretimi yapan iki işletmede muhasebe uygulamalarının TMS-41 çerçevesinde nasıl yapılabileceğine ilişkin öneri getirilerek model oluşturulmuştur.

2. Tarımsal Faaliyetler

Dünyada ve ülkemizde son yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışı ve iklim değişiklikleri, özellikle beslenme odaklı olması açısından tarım sektörünü stratejik bir öneme sahip hale getirmiştir. Tarım sektörü; gıdaların üretimi ve beslenme ile doğrudan ilgisi, aktif nüfus ve işgücünün yük-

sek değerler göstermesi, milli gelire katkısı ve sanayi sektörüne sağladığı hammadde ve sermaye yanında, sağlıklı çevrenin oluşması ve korunması, ekolojik dengenin kurulması ve devam ettirilebilirliği açısından, tüm ülke insanını ilgilendirmesiyle, ekonomik ve sosyal bir sektör olma özelliği taşımaktadır (Arzova ve Poroy Arsoy, 2011:1).

Türkiye’de tarım sektörü ulusal gelirin ve istihdamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülke ekonomisine yaptığı katkılar göz önüne alındığında, bu sektörün tüm faaliyetlerinin incelenmesi gerekli görülmektedir. Öncelikle tarımsal faaliyetlerin ne olduğunun ve bu faaliyetlerin sınırlarının net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Tarımsal faaliyet; satışa veya geri dönüştürülmeye konu canlı varlıkların tarımsal ürünlere veya farklı canlı varlıklara dönüştürülmesi ve hasat işlemlerinin bir işletme tarafından yönetimidir (TMS-41: Madde5). Tarımsal faaliyet geniş kapsamlı bir faaliyet grubunu içerir. Hayvan yetiştiriciliği, ormancılık, yıllık veya daha uzun süreli mahsul yetiştiriciliği, meyve bahçesi ve fidan ekiciliği, çiçekçilik ve su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetleri. Genel anlamda bu faaliyetleri dört grupta toplayabiliriz:

1. Bitkisel Üretim (tarla bitkileri, sebzeler ve meyveler)
2. Hayvansal Üretim (et, süt, yumurta gibi ürünler)
3. Orman Ürünleri Üretimi
4. Su Ürünleri Üretimi (balık ve diğer deniz ürünleri)

Bu çeşitlilik içerisinde tarımsal faaliyetlerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden birisi **değişim kapasitesinin olmasıdır**. Yaşayan hayvanlar ve bitkiler biyolojik dönüşüm geçirebilme özelliğine sahip olmalıdır (TMS-41:

Madde 6). Biyolojik dönüşüm; her biri gözlemlenebilen ve ölçülebilen büyüme, bozulma, üretim ve döllenme gibi çeşitli fiziksel değişimlerle sonuçlanır (TMS-41: Madde 5). Söz konusu fiziksel değişikliklerin her biri, beklenen ekonomik fayda ile doğrudan ilişkilidir. Hasat nedeniyle canlı varlığın gerçeğe uygun değerinde meydana gelen değişimi etkileyen iki faktör vardır. Bunlardan birincisi fiziksel değişimdir ikincisi piyasa şartlarıdır (Demirkol, 2008:114). Burada bahsi geçen gerçeğe uygun değer; karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken bedeldir. TFRS 13’de de gerçeğe uygun değer; “piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat” olarak tanımlanmıştır.

Bir diğer ortak özellik **değişimin yönetilebilmesidir**. Yönetim, ilgili sürecin gerçekleşmesi için gereken şartları geliştirmek veya en azından korumak suretiyle söz konusu dönüşümü kolaylaştırır (örneğin besin seviyeleri, nem, sıcaklık, verimlilik ve ışık). Böyle bir yönetim, tarımsal faaliyeti diğer faaliyetlerden ayırır. Örneğin, yönetilmeyen kaynaklardan (okyanus balıkçılığı ve ormanların yok edilmesi gibi) ürün elde edilmesi tarımsal faaliyet değildir(TMS-41: Madde 6).

Bir başka ortak özellik ise, **değişimin ölçülebilmesidir**. Biyolojik değişim veya hasat sonucunda kalitede (örneğin genetik özellikler, yoğunluk, olgunluk, yağ miktarı, protein içeriği ve fiber gücü) veya miktarda (örneğin soy, ağırlık, hacim, fiber uzunluğu veya çapı ve tomurcuk sayısı) meydana gelen değişiklik, rutin bir yönetim işlevi olarak ölçülür ve izlenir(TMS-41: Madde 6).

Tarım muhasebesi; tarım işletmelerinin faaliyetlerinden doğan finansal işlem ve olayları kaydeden, bu kayıtları amaca uygun bir şekilde özet-

leyen, analiz eden ve bunlardan faydalı sonuçlar çıkaran bir muhasebe dalıdır. Tarım muhasebesi uygulamasının öncelikli amacı, işletmenin finansal ve fiziksel durumu ile ilgili bilgi sağlamaktır. Tarım muhasebesinde istenilen düzeyde bilgiye ulaşmanın bazı zorlukları vardır. Tarım muhasebesini özellikli kılan ve istenilen bilgiye ulaşmayı zorlaştıran faktörlerin başında tarımsal faaliyetlerin ve tarım işletmelerinin özellikleri, vergi yasalarının uygulamaya etkileri ve tarım işletmelerinin sahiplerinin özellikleri gelmektedir (Tokay ve Deran, 2011:42). Tarımsal faaliyetlerin özelliklerinden kaynaklanan güçlükler nedeniyle, faaliyetlerin izlenebilmesi için etkin bir muhasebe sistemine ve muhasebe standardına ihtiyaç duyulmuştur (Parlakkaya ve Tunçez, 2011:171).

Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi konusunda dünyada ve ülkemizdeki son gelinen noktaya baktığımızda; Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC) 2000 yılında Uluslararası Muhasebe Standardı 41 (IAS-41) Tarımsal Faaliyetler Standardını yayınlamış ve 01.01.2003 tarihinden itibaren finansal tablolar için geçerli olmuştur. IAS-41’in temel amacı tarımsal faaliyetlerle ilgili muhasebe uygulamalarını düzenlemektir (Lefter ve Roman, 2007:15). Bu düzenlemeler çerçevesinde, IAS-41’in tarımsal faaliyetlerin finansal tablolarda sunulmasında, gerçeğe uygun değer modelini benimsemiş olduğu görülmektedir (Adukia, 2006:1442).

Ülkemizde de Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından 24.02.2006 tarih ve 26090 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41) Tarımsal Faaliyetler, IAS-41 ile uyumlu olarak hazırlanmıştır.

3. Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS-41)’in Amacı ve Kapsamı

TMS-41’in amacı; tarımsal faaliyetlere ilişkin muhasebeleştirme yöntemlerini ve açıklamaları

belirlemektir. Bu standart, aşağıda yer alan varlıkların tarımsal faaliyetle ilgili olmaları durumunda, söz konusu varlıkların muhasebeleştirilmesinde uygulanır (TMS-41: Madde 1):

- a) Canlı varlıklar,
- b) Hasat zamanındaki tarımsal ürünler,
- c) Devlet teşvikleri.

Canlı varlıklar, söz konusu muhasebe standardında, yaşayan hayvan veya bitkiler olarak tanımlanmıştır. Bu standartta canlı varlıklar, tüketilebilir canlı varlıklar ve ürün veren canlı varlıklar olarak iki gruba ayrılmıştır. Tüketilebilir canlı varlıklar, hasat edilen veya canlı varlık olarak satışa konu olan varlıklardır. Ürün veren canlı varlıklar ise, kendisinin hasat edilmesi söz konusu olmayan varlıklardır. Bunlar tarımsal ürün değillerdir, daha çok yeniden teşekkül eden varlıklardır (Aryanto, 2011:2). Canlı varlıklar olgunlaşmış veya olgunlaşmamış varlıklar olarak da sınıflandırılabilir. Olgunlaşmış canlı varlıklar bir defada veya düzenli aralıklarla hasat edilebilecek duruma gelmiş bulunan varlıklardır. Olgunlaşmamış canlı varlıklar ise henüz yetiştirme aşamasındaki varlıklardır.

Tarımsal ürünler, işletmenin canlı varlıklarının hasadı yapılmış ürünüdür. Devlet teşvikleri ise, işletmenin faaliyet konuları ile ilgili belirli ko-

şulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımlarıdır (TMS-20: Madde 3).

Hasat noktasından sonraki tarımsal ürünler, canlı varlıkların yetiştirildiği araziler, tarımsal faaliyete ilişkin maddi olmayan duran varlıklar ve yönetilemeyen tarımsal faaliyetler (okyanus balıkçılığı gibi) TMS-41'in kapsamı dışındadır.

TMS-41, hasadı yapılmış canlı varlıklara (tarımsal ürünlere), sadece hasat noktasında uygulanır. Hasat sonrası ürünlerin finansal tablolarda sunulması ile ilgili değildir (Mateş ve Grosu, 2008:457). Örneğin, üzümü yetiştiren çiftçinin, söz konusu üzümü şaraba dönüştürmesi işlemi TMS-41 kapsamında değildir. Bahsi geçen işlemler tarımsal faaliyetin mantıklı ve doğal bir uzantısı ve gerçekleştirilen faaliyetler biyolojik dönüşüme benzerlik gösterir nitelikte dahi olsa, bu tür işleme faaliyetleri bu standartta yer alan tarımsal faaliyet kapsamına alınmamıştır (TMS-41: Madde 3).

Söz konusu standart, canlı varlıklar ile canlı varlıklardan hasadı yapılmış tarımsal ürünleri birbirinden ayırmaktadır (Elad, 2004:622).

TMS-41 4. maddesinde, canlı varlıklar, tarımsal ürünler ve hasattan sonra işlenen diğer ürünlere ilişkin örnekleri şu şekilde sunmuştur:

Tablo 1. TMS-41 Kapsamında Yer Alan ve Almayan Faaliyetler

Canlı Varlıklar	Tarımsal Ürün	Hasattan Sonra İşlenme Sonucu Ortaya Çıkan Ürünler
Koyun	Yün	Yün ipliği, halı
Orman korusundaki ağaçlar	Kütük	Kereste
Bitkiler	Pamuk	İplik, giysi
	Şeker Pancarı	Şeker
Mandıra Hayvanı	Süt	Peynir
Sığır	Gıda elde edilmek üzere kesilen sığır	Sosis, pastırma
Çalılık	Yaprak	Çay, işlenmiş tütün
Asma	Üzüm	Şarap
Meyve ağaçları	Toplanmış meyveler	İşlenmiş meyve

Tabloda üçüncü sütunda yer alan hasattan sonra işlenme sonucu ortaya çıkan ürünler TMS-41'in kapsamı dışındadır.

4. Tarım İşletmelerinde Canlı Varlık Edinimi İle İlgili Muhasebe İşlemleri

Tarım işletmelerinde canlı varlığın ediniminde, satın alma veya üretim olmak üzere iki yol vardır. Bu işletmelerin sahip oldukları canlı varlıkları ne şekilde edindikleri, edinim maliyetleri vb. konular muhasebe uygulamaları açısından son derece önemlidir.

Canlı varlıklar veya tarımsal ürünler, ancak işletmenin söz konusu varlığı geçmiş olayların sonucu olarak kontrol etmekte olması, varlığa ilişkin gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye aktarılmasının muhtemel olması ve varlığın gerçeğe uygun değerinin veya maliyetinin güvenilir olarak ölçülebilmesi (TMS-41: Madde 10) halinde muhasebeleştirilir.

TMS-41, canlı varlıklarla ilgili olarak ortaya çıkan maliyetlerin nasıl bir işleme tabi tutulacağı konusunda net bir açıklama yapmamıştır. Konuyla ilgili bir kısım görüş sahipleri, gerçeğe uygun değer modelinde bütün maliyetlerin gi-

derleşmesi gerektiğini, hiçbir harcamanın aktifleştirilmemesi gerektiğini belirtmektedirler. Bir kısım görüş sahipleri de, hangi maliyetlerin giderleşeceği, hangi maliyetlerin aktifleştirileceği hususunda standardın bilgi vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Özkan, 2001:88; Özkan ve Aksoylu, 2012:132-133). Uluslararası muhasebe standartları komitesi, gerçeğe uygun değer ölçüsünün kullanılması durumunda hangi maliyetlerin aktifleştirileceği, hangilerinin giderleşeceği konusunda açıklama yapmaya gerek olmadığını belirtmektedir (IASC, 1999).

Konuyla ilgili olarak standart henüz yayımlanmadan önceki taslakta yer alan açıklamalar dikkate alınabilir. Taslak standarttaki (E-65) açıklamalar şu şekildeydi:

Canlı varlıkların **üretim ve hasat maliyetleri, meydana geldikleri anda gider olarak kaydedilmelidir**. İşletmece sahip olunan ve kontrol edilen canlı varlıkların **miktarını artıran maliyetler** ise net defter değerine eklenmelidir.

Yapılan bir çalışmada da -canlı varlıkların satın alma maliyetleri hariç- gerçeğe uygun değerle ölçülen canlı varlıklarla ilgili tüm **maliyetlerin**

gerçekleştiği anda **gider** olarak dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Deloitte, 2012:2).

Canlı varlıklar eğer bir yıldan daha uzun süre elde tutulacaksa duran varlık grubu içinde gösterilmelidir. Bu varlıklar ürün veren canlı varlıklar olarak kabul edilirler. Örneğin, meyve bahçelerindeki ağaçlar, süt inekleri vb. Tarla bitkileri gibi kısa yaşam sürelerine sahip olan canlı varlıklar ise dönen varlıklar grubu içinde yer almazdır. Bunlar tüketilebilir canlı varlık grubundadır, uzun bir yaşam süreleri yoktur.

5. Canlı Varlıkların Değerlemesi

Canlı varlıklar arasında bir takım ayırımlar ve farklılıklar olmasına rağmen, bu varlıkların değerlendirilmesi aynıdır (Aryanto, 2011:2). Canlı varlıkların hepsi belli bir süre fiziksel olarak gelişirken, değerlerinde de bir değişiklik olur. Bu değer değişikliği genelde katlanılan maliyetlerle doğru orantılıdır. Ancak, çoğunlukla eşit tutarlı değildir (Sönmez, 2004:149). Canlı varlıklar başlangıçta ve her bilanço döneminde gerçeğe uygun değerden tahmini satış maliyeti çıkarılmak suretiyle (net gerçeğe uygun değerle) değerlendirilir (Adukia, 2006:1442). Tarımsal ürünler de hasat anında net gerçeğe uygun değerle, daha sonraki bilanço dönemlerinde ise TMS-2 Stoklar standardına göre değerlendirilir.

Gerçeğe uygun değer; piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır (TFRS-13). Gerçeğe uygun değer modelinde, varlıkların gerçeğe uygun değerleri genelde mevcut piyasa fiyatlarına göre belirlenmektedir (Lhaopadchan, 2010:122). Nitekim, canlı varlıklar ve tarımsal ürünlerin hasat dönemindeki gerçeğe uygun değerini en iyi belirleme ölçüsü de aktif piyasa fiyatıdır. Aktif piyasa fiyatını belirlerken; piyasada işlem gören mamullerin homojen olup olma-

dığı, istekli alıcı ve satıcının bir araya gelip gelmediği ve fiyatların makul ölçülerde olup olmadığı gibi özelliklerin göz önünde tutulması gerekir (Mihalciuc ve Socoliuc, 2008:250). Burada piyasa fiyatına göre gerçeğe uygun değer belirlenirken piyasadaki en yüksek fiyat alınmaz, piyasada makul olan geçerli fiyat alınır ve bu fiyat belirlenirken canlı varlığın yaşı, tüketim özelliği, tekrar üretilme kapasitesi gibi bazı özelliklerin de göz önünde tutulması gerekir (Lefter ve Roman, 2007:18).

TMS-41'in 10. maddesine göre, canlı varlıkların aktif bir piyasasının bulunmaması durumunda ise; işletme, canlı varlıklarla ilgili işlem tarihi ile raporlama dönemi sonu arasında ekonomik koşullarda önemli bir değişiklik olmaması kaydıyla, en son piyasa işlem fiyatı, farklılıkları yansıtan düzeltmelerin yapıldığı benzer varlıkların piyasa fiyatları, benzer varlıkların piyasa fiyatı ve sektör ortalamaları bilgilerinden bir veya daha fazlasına ulaşmaya çalışarak bunlar arasında en uygununu gerçeğe uygun değer olarak belirlemelidir.

Bazen canlı varlığın piyasa fiyatı veya değeri mevcut olmayabilir. Bu durumda gerçeğe uygun değer belirlenirken, vergi öncesi piyasa fiyatı iskonto edilmeli ve ilgili varlıktan beklenen net nakit akışının şimdiki değeri kullanılmalıdır. Bazen çok istisnai olarak, gerçeğe uygun değer canlı varlıkların edinim ve üretim maliyetleri vasıtasıyla yaklaşık olarak da belirlenebilir (Lefter ve Roman, 2007:18-19).

Canlı varlığın veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değerinden satış noktasındaki tahmini satış maliyetleri çıkarılarak, net gerçeğe uygun değerleri belirlenir. Bilanço dönemi boyunca canlı varlıkların gerçeğe uygun değerindeki değişime ise, faaliyetlerden elde edilen kâr veya zarar olarak açıklanmalıdır.

Göz önünde tutulması gereken bir diğer konu

da, canlı varlıkları tarım arazilerinden ayırmanın fiziksel olarak mümkün olmaması durumudur (Meyve bahçelerinde olduğu gibi). Ancak, bunların kombine bir varlık olarak geçerli bir piyasası olabilir. Canlı varlığın gerçeğe uygun değeri belirlenirken, işlenmiş ya da işlenmemiş arazinin gerçeğe uygun değeri kombine varlığın gerçeğe uygun değerinden çıkarılır.

TMS-41'in 30. maddesine göre, canlı varlıkların gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir biçimde ölçülebileceği varsayılır. Ancak, bu varsayım yalnızca, piyasa fiyatı veya değeri bulunmayan ve gerçeğe uygun değere ilişkin alternatif tahminlerin güvenilir olmayacağını açık olarak anlaşıldığı canlı varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi esnasında yok sayılabilir. Böyle bir durumda söz konusu canlı varlık, maliyetinden buna ilişkin her türlü birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü karşılıklarının düşülmesi suretiyle ölçülür. Söz konusu varlığın gerçeğe uygun değerinin güvenilir olarak belirlenebilir hale gelmesi durumunda işletme, anılan varlığı gerçeğe uygun değerinden tahmini satış maliyetlerini düşmek suretiyle ölçer. 30. maddede belirtilen varsayım sadece ilk muhasebeleştirme sırasında yok kabul edilebilir. Canlı varlıklarını daha önce gerçeğe uygun değerden satış maliyetlerinin düşülmesi suretiyle ölçmüş bir işletme, söz konusu varlıkları elden çıkarana kadar gerçeğe uygun değerlerinden satış maliyetlerinin düşülmesi suretiyle ölçmeye devam eder (TMS-41: Madde 31). Tarımsal ürünlerin ise, hasat noktasında gerçeğe uygun değerinin her zaman güvenilir bir şekilde ölçülebileceği varsayılmaktadır. Bu nedenle tarımsal ürünlerin değerlendirilmesinde gerçeğe uygun değer modelinin uygulanması zorunludur (Mackenzie ve Diğerleri, 2011:447).

TMS-41'e göre; canlı bir varlığın gerçeğe uygun değerinden satış maliyetlerinin çıkarılması sonucu ilk muhasebeleştirme sırasında ortaya çıkan kar veya zarar ile gerçeğe uygun değerdeki de-

ğişikliklerden doğan kar veya zarar olduğu dönemin gelir tablosunda kar veya zarar olarak dikkate alınır. Bazen canlı varlıklara ait satış maliyetleri gerçeğe uygun değeri aşabilir. Bu durum ilk muhasebeleştirmede zararı ortaya çıkarır (Lefter ve Roman, 2007:17). Bunun tam aksine ilk anda kar da doğabilir. Yeni alınmış bir sığırdan buzağı doğması örneğinde olduğu gibi. Bu durumlar tarımsal ürünler için de geçerlidir.

6. Örnek Uygulama Modelleri

Canlı varlıkların veya tarımsal ürünlerin satın alma maliyetleri hariç, **üretim ve hasat maliyetleri** gerçekleştikleri anda **gider** olarak dikkate alınmalıdır. Bu konuda yapılmış bir çok çalışmada canlı varlık üretimiyle ilgili katlanılan tüm maliyetler stok maliyeti olarak dikkate alınmış ve oluşan stok maliyeti ile net gerçekleştirilebilir satış değeri arasındaki fark, canlı varlık değerlendirme farkı olarak kar veya zarara yansıtılmıştır. Bu durum, canlı varlıkların veya tarımsal ürünlerin maliyetlerinin hesaplanması bakımından uygun olmakla beraber, TMS-41'in benimsemiş olduğu gerçeğe uygun değer muhasebesinin felsefesine uymamaktadır. Bu bakımdan TMS-41'de belirtilen ilkelere uygun iki örnek sunulmuştur. Örnek uygulamalarda; tekdüzen muhasebe sistemimizde yer alan 7/A ve 7/B modelleri dikkate alınmamıştır. Zira, tarım işletmeleri için 7/A seçeneği (giderlerin işletme fonksiyonlarına göre izlenmesi yaklaşımı) yerine; 7/B seçeneği nispeten (giderlerin türlerine göre izlenmesi yaklaşımı) daha uygun gözükmeyle beraber, mevcut 7/B seçeneğinin kapsamının tarım işletmeleri için uygun olmadığı düşünülmektedir. Bu bakımdan örnek uygulama modellerinde mevcut tekdüzen hesap planının maliyet hesapları göz ardı edilerek, tarım işletmelerindeki gider türlerinin doğasına uygun bir kayıt benimsenmiştir. Nitekim, finansal tabloların sunulduğu standardında da giderlerin raporlanmasında işletmelere standart bir format verilmemekte, giderlerin işletme fonksiyonlarına göre veya nite-

liklerine göre sunulması konusunda iki farklı yol önerilmektedir. Burada temel ilke olarak gerçeğe uygun sunum esas alınmalıdır.

Model I : Tarla Bitkisi Modeli

Buğday yetiştiren bir tarım işletmesinin hasat zamanına kadar katlandığı bazı giderler aşağıdaki gibidir:

<u>Gider Çeşitleri</u>	<u>Tutar</u>
Tohum Gideri	12.000
Gübre Gideri	7.000
Kimyasal İlaç Gideri	6.000
Sulama Gideri	8.000
İşçilik Gideri	18.500
Amortisman Gideri	3.500
Diğer Giderler	<u>2.000</u>
Giderler Toplamı	57.000

Hasat zamanında yetiştirilen buğdayın aktif piyasa fiyatı toplam 70.000 TL, tahmini satış maliyeti ise 6.000 TL dir.

Bu bilgiler ışığında TMS-41'in felsefesine uygun olarak yapılacak kayıtlar şöyle olacaktır:

Dönemde Ortaya Çıkan Üretim Giderleri Kaydı

_____ / _____	
Tohum Gideri	12.000
Gübre Gideri	7.000
Kimyasal İlaç Gideri	6.000
Sulama Gideri	8.000
İşçilik Gideri	18.500
Amortisman Gideri	3.500
Diğer Giderler	2.000
Çeşitli Aktif/Pasif Hesaplar	57.000
_____ / _____	

Tarımsal Ürünün Üretim Geliri Kaydı¹

_____ / _____	
Tarımsal Ürünler (Bilanço)	64.000
Tarımsal Ürün Üretim Geliri (Gelir Tablosu)	64.000
_____ / _____	

¹ Tarımsal ürünün gerçeğe uygun değeri 70.000 TL dir. Bu değerden 6.000 TL lik tahmini satış maliyeti düşülerek, 64.000 TL net gerçeğe uygun değeri üretim geliri olarak kaydedilmiştir.

Üretim Giderlerinin İlgili Gider Hesabına Devri

_____ / _____	
Tarımsal Ürün Üretim Gideri (Gelir Tablosu)	57.000
Tohum Gideri	12.000
Gübre Gideri	7.000
Kimyasal İlaç Gideri	6.000
Sulama Gideri	8.000
İşçilik Gideri	18.500
Amortisman Gideri	3.500
Diğer Giderler	2.000
_____ / _____	

Üretim Giderinin K/Z Hesabına Devri

_____ / _____	
Dönem Kârı veya Zararı	57.000
Tarımsal Ürün Üretim Gideri	57.000
_____ / _____	

Üretim Gelirinin K/Z Hesabına Devri

_____ / _____	
Tarımsal Ürün Üretim Geliri	64.000
Dönem Kârı veya Zararı	64.000
_____ / _____	

Dönem Net Karının Bilanço Hesabına Devri

_____ / _____	
Dönem Kârı veya Zararı	7.000
Dönem Net Karı	7.000
_____ / _____	

(Vergi etkisi dikkate alınmamıştır)

Gelir Tablosu (Özet)

Tarımsal Ürün Üretim Geliri		64.000
Üretim Giderleri		(57.000)
(-) Tohum Gideri	12.000	
(-) Gübre Gideri	7.000	
(-) Kimyasal İlaç Gideri	6.000	
(-) Sulama Gideri	8.000	
(-) İşçilik Gideri	18.500	
(-) Amortisman Gideri	3.500	
(-) Diğer Giderler	2.000	
Brüt Üretim Kârı veya Zararı		7.000
Faaliyet Giderleri		-
Tarımsal Faaliyet Kârı veya Zararı		7.000

Buradaki gelir tablosuna işletmenin faaliyet dışı gelir ve giderleri ile diğer kapsamlı gelir ve giderleri de ayrıca ilave edilmelidir.

Model II : Meyve Bahçesi Modeli

Meyve bahçesinde, tarla bitkisinden farklı bazı özellikler vardır. Daha önce de belirtildiği gibi, meyve ağaçlarını buldukları araziden ayırmak fiziksel olarak mümkün değildir. Bunların kombine bir varlık olarak geçerli piyasası bulunur ve gerçeğe uygun değeri belirlenirken, arazinin gerçeğe uygun değeri kombine varlığın gerçeğe uygun değerinden çıkarılır. Böylece meyve ağaçlarının gerçeğe uygun değerleri belirlenir.

Model işletmenin meyve bahçesinde elma ürettiği varsayılmaktadır. Dönem başında kombine varlığın (arazi ve meyve ağaçları) net gerçeğe uygun değeri 700.000 TL ve arazinin net gerçeğe uygun değeri 400.000 TL dir. Dönem sonunda kombine varlığın net gerçeğe uygun değeri 750.000 TL ve arazinin net gerçeğe uygun değeri de 410.000 TL dir. Dönemde üretilen elmanın aktif piyasa fiyatının toplam tutarı 65.000 TL dir. Tahmini satış maliyetinin de 3.900 TL olacağı tahmin edilmektedir.

Meyve bahçesi için ilgili dönemde katlanılan bazı giderler şöyledir:

Gider Çeşitleri	Tutar
Gübre Gideri	9.000
İlaç Gideri	6.700
Sulama Gideri	11.000
İşçilik Gideri	19.000
Amortisman Gideri	4.000
Diğer Giderler	<u>1.250</u>
Giderler Toplamı	50.950

Bu bilgiler ışığında TMS-41'in temel ilkesi doğrultusunda yapılacak kayıtlar şöyle olacaktır:

Dönemde Ortaya Çıkan Üretim Giderleri Kaydı

	/	
Gübre Gideri	9.000	
İlaç Giderleri	6.700	
Sulama Gideri	11.000	
İşçilik Gideri	19.000	
Amortisman Gideri	4.000	
Diğer Giderler	1.250	
Çeşitli Aktif/Pasif Hesaplar	50.950	

Meyve Bahçesi Üretim Geliri Kaydı²

	/	
Elma Üretimi (Bilanço)	61.100	
Meyve Bahçesi Üretim Geliri (Gelir Tablosu)	61.100	

Meyve Ağaçları Değerleme Farkları³

	/	
Meyve Ağaçları (Bilanço)	40.000	
Meyve Ağaçları Değerleme Farkı (Gelir Tablosu)	40.000	

² Üretilen elmanın gerçeğe uygun değeri 65.000 TL dir. Bu değerden 3.900 TL lik tahmini satış maliyeti düşülerek, 61.100 TL net gerçeğe uygun değeri üretim geliri olarak kaydedilmiştir.

³ Dönem başında meyve ağaçlarının net gerçeğe uygun değeri 300.000 TL (700.000 – 400.000) dir. Dönem sonunda ise, net gerçeğe uygun değeri 340.000 TL (750.000 – 410.000) dir. Meyve ağaçlarının değerinde 40.000 TL' lik bir artış olmuştur.

ŞÜretim Giderlerinin İlgili Gider Hesabına Devri

_____ / _____	
Meyve Bahçesi Üretim Gideri (Gelir Tablosu)	50.950
Gübre Gideri	9.000
İlaç Giderleri	6.700
Sulama Gideri	11.000
İşçilik Gideri	19.000
Amortisman Gideri	4.000
Diğer Giderler	1.250
_____ / _____	

Üretim Giderinin K/Z Hesabına Devri

_____ / _____	
Dönem Kârı veya Zararı	50.950
Meyve Bahçesi Üretim Gideri	50.950
_____ / _____	

Üretim Gelirinin K/Z Hesabına Devri

_____ / _____	
Meyve Bahçesi Üretim Geliri	61.100
Dönem Kârı veya Zararı	61.100
_____ / _____	

Meyve Ağaçları Değerleme Farkının K/Z Hesabına Devri

_____ / _____	
Meyve Ağaçları Değerleme Farkı	40.000
Dönem Kârı veya Zararı	40.000
_____ / _____	

Dönem Net Karının Bilanço Hesabına Devri

_____ / _____	
Dönem Kârı veya Zararı	50.150
Dönem Net Karı	50.150
_____ / _____	

(Vergi etkisi dikkate alınmamıştır)

Gelir Tablosu (Özet)

Meyve Bahçesi Üretim Geliri		61.100
Üretim Giderleri		(50.950)
(-) Gübre Gideri	9.000	
(-) İlaç Gideri	6.700	
(-) Sulama Gideri	11.000	
(-) İşçilik Gideri	19.000	
(-) Amortisman Gideri	4.000	
(-) Diğer Giderler	1.250	
Brüt Üretim Kârı		10.150
Meyve Ağaçları Değerleme Farkı (+)		40.000
Net Tarımsal Faaliyet Kârı		50.150

Buradaki gelir tablosuna, tarla bitkisi modelinde belirtilmiş olduğu gibi, işletmenin faaliyet dışı gelir ve giderleri ile diğer kapsamlı gelir ve giderleri de ayrıca ilave edilmelidir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektöründe yer alan işletmeler için tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi son derece önemlidir. Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi ve bir standarda bağlanması amacıyla uluslararası düzeyde “Tarım Standardı” (IAS-41) ve Türkiye’de “Tarımsal Faaliyetler Standardı” (TMS-41) yayınlanmıştır.

TMS-41, ülkemizdeki mevcut uygulamalara önemli bir yenilik getirmiştir. Bu standart, canlı varlıklar ile hasat noktasındaki tarımsal ürünlerin gerçeğe uygun değer modeliyle değerlendirilmesini benimsemiştir.

TMS-41’in benimsemiş olduğu bu ilkeye göre canlı varlıklardaki değer değişiklikleri dönemin karı veya zararı ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre, dönemde katlanılan maliyetlerin de dönem

gideri olarak dikkate alınması gerekmektedir. Ülkemizdeki mevcut literatürün büyük bir kısmında dönemde katlanılan maliyetlerin varlıklarla ilişkilendirildiği, canlı varlıkların ve hasat noktasındaki tarımsal ürünlerin maliyet değeriyle net gerçeğe uygun değeri arasındaki farkın ise canlı varlık değer artışı/azalışı olarak dönem karı veya zararı olarak dikkate alındığı gözlenmektedir.

Ancak standardın temel felsefesi, canlı varlığın satın alma maliyeti hariç, dönemde katlanılan tüm maliyetlerin gelir tablosu hesaplarına gider olarak kaydedilmesini, hasat noktasındaki tarımsal ürünlerin ve canlı varlıkların net gerçeğe uygun değerinin ise gelir olarak dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Mevcut literatürde gözlemlediğimiz bir diğer yanlış ise, canlı varlıklara amortisman hesaplayarak bunun üretim maliyeti veya dönem gideri olarak dikkate alınmasıdır. TMS-41 kapsamında canlı varlıkların net gerçeğe uygun değerle değerlendirilmesi modelinin felsefesinde canlı varlıkla-

ra amortisman uygulaması söz konusu değildir. Zira, gerçeğe uygun değer muhasebesinin temel prensibi, gerçeğe uygun değerdeki değişikliği dönem karı veya zararı olarak dikkate almaktır. Tarım işletmelerindeki amortisman gideri ancak sabit tesislere ait amortisman giderleri olabilir. Ancak, eğer canlı varlıkları net gerçeğe uygun değerle değerlemek mümkün olmuyorsa, yani son çare olarak maliyet modelini kullanmak gerekiyorsa, bu durumda canlı varlıklara amortis-

man ve değer düşüklükleri için karşılık ayrılabilir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu da, TMS-41’de yer alan esasların uygulanmasında mevcut Tekdüzen Hesap Planı’nın yetersiz kalmasıdır. Bu nedenlerle, çalışmanın örnek uygulama modellerinde, Tekdüzen Hesap Planı göz ardı edilerek, TMS-41’in gerektirdiği muhasebeleştirme esasları çerçevesinde uygulama yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- ADUKİA, Rajkumar S., “Accounting for Agricultural Operations”, **The Chartered Accountant**, 2006, s.1440-1444.
- ARYANTO, Yohanes Handoko, “Theoretical Failure of IAS 41: Agriculture”, <http://ssrn.com/abstract=1808413>, 2011, s.1-5.
- ARZOVA, S.Burak, Aylin Poroy ARSOY, “TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Çerçevesinde Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Finansal Tablolarda Sunuluşu”, [http:// www.tmsk.org.tr](http://www.tmsk.org.tr), 2011, s.1-14.
- DELOÏTTE, “IAS 41 Agriculture”, **IFRS Interpretations Committee Agenda**, 2012, S.1-3.
- DEMİRKOL, Ömer Faruk, “Canlı Varlıkların Gerçeğe Uygun Değerini Belirleme Hiyerarşisi”, **Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:2, 2008, s.113-124.
- ELAD, Charles, “Fair Value Accounting in the Agricultural Sector: Some Implications for International Accounting Harmonization”, **European Accounting Review**, Vol:13, No:4, 2004, s. 621-641.
- IASC (1999). Proposed International Accounting Standard Agriculture, **Exposure Draft-E65**, Madde:32.
- MACKENZİE, Bruce, Allan LOMBARD, Danie COETSEE, Tapiwa NJİKİZANA, Raymond CHAMBOKO ve Edwin SELBST, Applying IFRS for SMEs, **John Wiley & Sons Inc. New Jersey**, 2011, s.445-450.
- MATEŞ, D. ve Veronica GROSU, “Evaluating and Recognising Biological Assets and Agricultural Activities According to IAS 41”, **Lucrari Ştiintifice-Seria Agronomie**, Vol:51, 2008, s.457-462.
- MIHALCIUC, Camelia ve M. SOCOLIUC, “Theoretical and Practical Aspects Referring to the Application of IAS 41-Agriculture”, **Lucrari Ştiintifice-Seria Agronomi**, Vol:51, s.249-254.
- ÖZKAN Azzem, Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinde Maliyetler ve Muhasebeleştirilmesi. Doktora tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış), Ankara, 2001.
- ÖZKAN Azzem ve Semra AKSOYLU, “TFRS’ye Göre Tarım Sektöründe Gerçek Değer Muhasebesi (TMS-41): Hayvancılık Örneği (Bir Yanılgı Uyarısı)I-II”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:234-235, 2012, s.161-166 ve 132-136.
- PARLAKKAYA Raif ve Hacı Arif TUNÇEZ, “TMS 41 Tarımsal Faaliyet Kapsamında Hayvancılık İşletmelerinde Muhasebe Uygulaması”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 4, 2011, s.143-174.
- LEFTER, Viorel ve Aureliana Geta ROMAN, “IAS-41 Agriculture: Fair Value Accounting”, **Theoretical And Applied Economics, Asociatia Generala A Economistilor Din Romania-AGER**, Vol: 5, No:510, s.15-22.
- LHAOPADCHAN, Suntharee, “Fair Value Accounting and İntangible Assets: Goodwill İmpairment and Managerial Choice”, **Journal of Financial Regulation and Compliance**, Vol: 18, No: 2, 2010, s.120-130.
- SÖNMEZ, Feriştah, “Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi (25 No’lu SPK Tebliğinin 31. Kısım Hükümleriyle Desteklenmiş Olarak)”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 69, 2004, s.143-163.
- TOKAY, Semih Hüseyin ve Ali DERAN, “Tarım Sektöründe ve Tarım Sektörünün Önemli Bir Alt Dalı Olan Meyve Bahçesi İşletmelerinde Muhasebenin Gereği, Belge ve Defter Düzeni”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2011, s.40-55.
- Türkiye Muhasebe Standardı- 20 (TMS-20): Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması.
- Türkiye Muhasebe Standardı- 41(TMS-41): Tarımsal Faaliyetler.

BANKALARIN MALİ BÜNYELERİ İLE YASAL DÜZENLEMELERİN İLİŞKİSİ -5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU ÇERÇEVESİNDE BİR ANALİZ-

Dr. Şenol BABUŞCU*

Dr. Adalet HAZAR**

ÖZET

Bankacılık Sektöründe önemli değişiklikler gerçekleştiren 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu 2005’de yayınlanmış olup, bu düzenlemenin bankaların finansal tablolarında değişiklik yaratıp yaratmadığı konusu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Analizin önemli bulguları:

- Özel sektör yerli sermayeli bankaların sermaye yeterliliklerinde belirgin bir farklılaşma,
- Yabancı sermayeli mevduat bankalarının pozisyonlarını kapatma,
- Yerli/yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının alınan kredilerinde azalıştır.

Analiz sonucunda yasal düzenlemelerin bankaların finansal yapısını etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 5411 Bankacılık Kanunu, finansal rasyolar, yasal düzenlemeler, bankacılık sektörü.

Jel Sınıflaması: G18, G21, G32, G38, K20.

ABSTRACT

Reviewing of the last Banking Law whether brings a difference or not in the financial statements of banks is the aim of this study. Key findings from the analysis:

- A clear differentiation in capital adequacy of domestic private banks,
- Position closings of deposit foreign private banks,
- Decrease in the credit operations of domestic / foreign-owned development and investment.

As a result of analysis it has concluded that the financial structure of banks affected by legal regulations.

Key Words: The Banking Law No. 5411, financial ratios, legal regulations, the banking sector.

Jel Classification: G18, G21, G32, G38, K20.

* Başkent Üniversitesi TBF Bankacılık Bölümü, Bağlıca Kampüsü Ankara. babuscu@baskent.edu.tr

** adaletazar@gmail.com.

1. GİRİŞ

Ekonominin itici gücü konumundaki bankacılık sektöründeki gelişmeler büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe faaliyette bulunan bankaların denetimden geçmiş finansal tablolarına ait 9 yıllık 36 döneme ilişkin verileri incelenerek, sektör açısından önemli konuları içeren yasal düzenlemelerin strateji değişikliklerine ilişkin etkisi istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Elde edilen bazı bulgular beklentiler doğrultusunda olup, bazı veriler açısından da beklenmedik sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın başlangıç bölümünde literatür taraması, devamında geçmişten günümüze Bankalar Kanununa ilişkin değişiklikler ile son yasal düzenlemelerin bir öncekinden farklı olarak getirdikleri, daha sonra istatistiksel analiz, sonuçları ve yorumları ile genel değerlendirme ve sonuç yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Manthos, Iftekhar v.d. (2012) tarafından yapılan çalışmada, dünya çapında ülkelerde bankalara ilişkin düzenlemelerin banka davranışlarına etkileri ve bunun ülkede gelir dağılımına etkisine ampirik bir model çerçevesinde bakılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, sektöre girişteki engellerin kaldırılması, bankaları faaliyetlerinde daha rekabetçi yapmakta ve gelir dağılımına olumlu yansımaktadır.

Bu konuda yapılmış kapsamlı bir veri tabanı çalışması Abiad, Detragiache v.d. (2010) tarafından yürütülmüştür. Çalışmada, bankacılık düzenlemelerinde reform niteliğindeki alanlar, kredi kontrolleri, faiz oranı kontrolleri, bankacılık sektörüne giriş ve çıkış, likidite gereksinimleri, sermaye, bankaların özelleştirilmesi, bankacılık sektörünün gözetimi ve denetimi ile menkul kıymetlere ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Francis ve Osborne (2009) tarafından yapılan çalışmada, sermaye yeterliliği düzenlemelerinin İngiltere'deki banka faaliyetlerine ve dolayısıyla mali tablolarına etkisi incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde İngiltere'deki bankaların sermaye yönetimlerinde yasal gereksinimler ve içsel sermaye yeterliliğini ayrı olarak ele aldıkları görülmüştür.

Er (2007) tarafından yapılan çalışmada BDDK öncesi ve sonrası dönemde Türk Bankacılık Sektöründe düzenlemenin gerekleri olarak sayılan, ters seçim, ahlaki riziko, kredi tayinlaması ile bankaların aracılık görevi ve rekabetin sağlanması hususları analize tabi tutulmuştur. Analiz ile, BDDK sonrası dönemin; ters seçim, ahlaki riziko, kredi tayinlaması ile bankaların aracılık görevini yerine getirmesi konularında daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir (2006) tarafından yapılan çalışmada, 2001 ekonomik krizini takiben Türk bankacılık sektörünün iyileştirilmesine yönelik uygulamaya konulan reformların bankaların etkinliği üzerindeki değişiklikler incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre kriz sonrası yeniden yapılandırılmaya ilişkin yapılan düzenlemelerin bankaların finansal bünyesinde etkinlik artışı yönünde bir sonuç yarattığı ifade edilmiştir.

Demirgüç-Kunt, Laeven v.d. (2003) tarafından yapılan çalışma, 1995-1999 dönemine ilişkin 72 ülkedeki 1400'den fazla bankanın verileri kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmada ulaşılan sonuçta göre, bankacılık sektörüne giriş ve bankacılık faaliyetlerine yönelik sıkı düzenlemeler, bankaların net faiz marjlarını artırmaktadır.

3. 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU İLE 4389 SAYILI BANKALAR KANUNU'NUN FİNANSAL ORANLAR VE SINIRLAMALAR AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ülkemizde 1933 yılında kabul edilen 2243 sayı-

lı Mevduatı Koruma Kanunu ilk Bankalar Kanunu olarak nitelendirilebilir (Taşçıoğlu, 1998:3).

İlk yasal düzenlemeden sonra zaman içinde çeşitli kanunlar ve bu kanunları değiştiren Kanun Hükmünde Kararnameler bankacılık sektörüne ilişkin yasal değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Son olarak 02.06.2005 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen yeni Bankalar Kanunu, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin esasları düzenlemiştir (Yılmaz, 2005:40).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu, finansal istikrarın sağlanması, sektörün geliştirilmesi, denetim, uygulama ve düzenleme çerçevesinin güçlendirilmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması ve kurumsal kabiliyetin güçlendirilmesi için önemli bir fırsat oluşturmuş, geleceğe dönük yeni bir finansal yapı ortaya koymuştur (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2009:25).

Her genel yasal düzenlemede olduğu gibi 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda da çok sayıda konuya ilişkin alt düzenlemeler gözetim ve denetim otoritesine bırakılmıştır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda "Koruyucu Hükümler" başlığı altında yer alan ve özellikle finansal faaliyetlere ilişkin temel düzenlemeler ile bu düzenlemelerin detaylarını belirleyen BDDK'nın Yönetmelikleri'nde yer alan konuların tüm bu düzenlemeler öncesindeki durum ile karşılaştırması aşağıda başlıklar halinde yer almaktadır.

3.1. Likidite Yeterliliği

4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda bankaların likidite durumuna ilişkin bir düzenleme yer almamakla birlikte, bu dönemde TC Merkez Bankası 08.08.2000 tarihli talimatındaki "Banka ve

Özel Finans Kurumlarının kısa vadeli yükümlülükleri karşılığında bulundurulması gereken asgari döviz varlığını ifade eden likidite oranı asgari %10 olarak gerçekleştirilecek olup, talimatımız eki cetvelde hangi satırların likiditeye esas varlık ve yükümlülükleri teşkil edeceği belirtilmiştir." ifadesiyle banka likiditelerini izlemiştir.

TC Merkez Bankası'nın likiditeye ilişkin talimatı ekinde yer alan cetvelde döviz likiditesine ilişkin hesaplamalarda vade 1 ay olarak dikkate alınmıştır.

5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun "Likidite Yeterliliği" başlığı altında yer alan ilgili maddeye dayalı olarak BDDK tarafından çıkarılan "Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik"te toplam likidite yeterlilik oranı ve yabancı para likidite yeterlilik oranı hesaplamasında esas alınacak vade dilimleri şu şekilde belirtilmiştir.

<u>Vade Dilimi</u>	<u>Vadeye kalan süre</u>
Birinci vade dilimi	0 ilâ 7 gün
İkinci vade dilimi	0 ilâ 31 gün

Birinci vade dilimine ilişkin toplam likidite yeterlilik oranlarının haftalık basit aritmetik ortalaması ile ikinci vade dilimine ilişkin toplam likidite yeterlilik oranı yüzde yüzden; birinci vade dilimine ilişkin yabancı para likidite yeterlilik oranlarının haftalık basit aritmetik ortalaması ile ikinci vade dilimine ilişkin yabancı para likidite yeterlilik oranı yüzde seksenden az olamamaktadır.

3.2. Döviz Pozisyonu

4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda bankaların döviz pozisyonuna ilişkin bir düzenleme yer almamakla birlikte, bu dönemde TC Merkez Bankası'nın 08.08.2000 tarihli talimatında likiditenin yanı sıra döviz pozisyonuna ilişkin sınırlamalar da belirlenmiştir.

TC Merkez Bankası'nın sözkonusu talimatında yer alan sınırlama "Döviz Pozisyon Oranı; ABD Doları, Euro dahil Avrupa Para Birliği'ne katılan ülke paralarının Euro karşılıkları toplamı, altın dahil diğer konvertibl paraların ABD Doları karşılıkları toplamı üzerinden her bir kategori için asgari %75 azami %115, varlık ve yükümlülüklerin toplam ABD Doları karşılıkları için asgari %80 azami %110 olarak belirlenmiştir.

5411 sayılı Kanun çerçevesinde çıkarılan 1.11.2006 tarihinde BDDK tarafından "Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" ile döviz pozisyonunun detayları şöyle düzenlenmiştir:

"Yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranı: Yabancı para net genel pozisyon tutarının, özkaynağa bölünmesi suretiyle hesaplanacak oranı, ifade eder. İş günleri üzerinden hesaplanan yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranının mutlak değerlerinin haftalık basit aritmetik ortalaması yüzde yirmiyi aşamaz."

3.3. Duran Varlık

Bankaların sahip olacakları duran varlık tutarına ilişkin 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda "Bankaların edinecekleri gayrimenkullerin amortismanlar düşüldükten sonraki kayıtlı değerleri toplamı özkaynaklarının yarısını aşamaz" düzenlemesi yer almaktadır.

Duran varlıklara ilişkin olarak bir diğer düzenleme de bankaların alacaklarından dolayı edinecekleri emtia ve duran varlıklara uygulanacak yöntem konusunda olup, 27.06.2001 tarihli BDDK'nın Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmeliğinde, "Bankaların, alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldıkları emtiayı edinme gününden itibaren üç yıl içinde elden çıkarmaları gerekir." hükmü bulunmaktadır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun "Gayrimen-

kul ve Emtia Üzerine İşlemler" başlığı altında yer alan düzenlemede "Bankaların gayrimenkullerinin net defter değerleri toplamı özkaynaklarının yüzde ellisini aşamaz." denilmektedir.

Aynı zamanda bankaların alacaklarından dolayı edinecekleri gayrimenkullere ilişkin de BDDK tarafından 1.11.2006 tarihinde "Bankaların Kıymetli Maden Alım Satımına ve Alacaklarından Dolayı Edindikleri Emtia ve Gayrimenkullerin Elden Çıkarılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" yürürlüğe konulmuştur. Sözkonusu yönetmelikteki ilgili maddeye göre bankalar, alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldıkları varlıkları edinme gününden itibaren üç yıl içinde elden çıkarmak zorundadır.

3.4. İştirak Sınırlamaları

Banka iştiraklerine ilişkin 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun ilgili maddesine göre; bankalar, ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan bir ortaklığa, özkaynaklarının en fazla yüzde onbeşi oranında iştirak edebilmekte ve bu tür ortaklıkların toplamı banka özkaynaklarının yüzde altmışını aşamamaktadır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda da benzer ifadeler bulunmakta olup; bankaların; kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlar dışındaki bir ortaklıktaki payı kendi özkaynaklarının yüzde onbeşini, bu ortaklıklardaki paylarının toplam tutarı ise kendi özkaynaklarının yüzde altmışını aşamamaktadır.

3.5. Sermaye Yeterliliği Düzenlemesi

4389 sayılı Bankacılık Kanun kapsamında 10.02.2001 tarihinden geçerli olmak üzere BDDK tarafından yapılan düzenlemeye göre sermaye yeterliliği standart oranının bankalarca konsolide olmayan ve konsolide bazda asgari % 8 olarak tutturulması ve idame ettirilmesi şart koşulmuştur.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun "Sermaye yeterliliği" başlığı altında yer alan ilgili maddesine göre ise, bankalar, yüzde sekiz oranından az olmamak üzere belirlenecek sermaye yeterliliği oranını hesaplamak ve sürdürmek zorundadır.

3.6. Faiz Oranı

4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun ilgili maddesinde faize ilişkin düzenleme yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiş, Bakanlar Kurulu da çıkarmış olduğu bir Karar ile bu yetkiyi TC Merkez Bankası'na devretmiştir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda da bu uygulama korunmuştur. TC Merkez Bankası konuya ilişkin yayınladığı Tebliğ ile "Bankalarca, mevduata uygulanacak sabit veya değişken faiz oranları serbestçe belirlenir. Ancak, vadesiz mevduat faiz oranı yıllık yüzde 0.25'i geçemez." düzenlemesini yapmıştır.

3.7. Kredi Karşılıkları

4389 sayılı Kanun'un ilgili maddesine göre bankalar, kredileri ile diğer alacaklarından doğmuş veya doğması beklenen ancak miktarı kesin olarak belli olmayan zararlarını karşılamak amacıyla karşılık ayırmak zorundadır.

Bakanlar Kurulu Kararı ile takipteki krediler için ayrılacak özel karşılık oranları:

- III. Gruba alındığı tarihten itibaren en az %20'si,
- IV. Gruba alındığı tarihten itibaren en az %50'si,
- V. Gruba alındığı tarihten itibaren %100'ü olarak belirlenmiştir.

Genel karşılık oranlarına ilişkin düzenlemeye göre bankalar, standart nitelikli nakdi kredileri ve yakın izlemedeki nakdi kredileri toplamının %0,5'i ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının

%0,1'i oranında genel karşılık ayırmak zorundadırlar.

5411 sayılı Bankacılık Kanun çerçevesinde BDDK'nın 01.11.2006 tarihinde yayınladığı "Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılabilecek Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" kapsamında bankalar,

a) Standart nitelikli nakdi kredileri toplamının yüzde biri (% 1) ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının binde ikisi (% 0,2) oranında,

b) Yakın izlemedeki nakdi kredileri toplamının yüzde ikisi (% 2) ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının binde dördü (% 0,4) oranında genel karşılık ayırırlar.

Düzenlemeye uygun olarak sınıflandırılan krediler veya diğer alacakların ise;

a) Üçüncü Gruba alındığı tarihten itibaren en az yüzde yirmisi (% 20),

b) Dördüncü Gruba alındığı tarihten itibaren en az yüzde ellisi (% 50),

c) Beşinci Gruba alındığı tarihten itibaren yüzde yüzü (% 100),

oranında özel karşılık ayırırlar.

3.8. Bağış ve Yardımlar

4389 sayılı Kanun'da bağışlara ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda Bankalar ve Konsolide Denetime Tâbi Kuruluşlarca bir malî yılda yapılabilecek bağış miktarı, banka öz kaynaklarının %04'ünü aşamaz denilmektedir.

3.9. Mevduat Sigorta Primi

4389 sayılı Kanun'da mevduat sigortasına iliş-

kin konuların, Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenmesi konusunda düzenleme bulunmaktadır. BDDK 31.10.2003 tarihinde tasarruf mevduatı için uygulanacak temel prim oranını TL için %0015 (onbinde birbuçuk) olarak belirlemiş, ayrıca sermaye yeterliliği rasyosu, Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranı, kredi kuruluşunun dahil olduğu risk grubuna kullanılan krediler, takipteki net krediler / toplam krediler rasyosu gibi temel konulara bakılarak primin belli oranlarda artırılabilceği hususları da detaylandırılmıştır.

Diğer taraftan 03.07.2003 tarihinde yapılan düzenleme ile, sigorta kapsamı tasarruf mevduatı 50 bin Türk Lirası ile sınırlandırılmıştır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun ilgili maddesine dayanılarak "Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları İle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik" 07.11.2006 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, uygulamada olan haliyle sigorta kapsamındaki tasarruf mevduatı için riske dayalı prim sistemi getirilerek, Sermaye Yeterliliği (25 puan), Aktif Kalitesi (20 puan) Karlılık (10 puan), Likidite (10 puan) ve Diğer Risk Faktörleri (35 puan) kapsamında 5 ana başlık altında toplam 14 farklı konuda verilen puanların toplamına göre bankaların, aşağıdaki kategorilerde yer alan oranlar üzerinden prim ödemesi karara bağlanmıştır:

Toplam Puan	Prim Kategorisi	Prim Oranı (Onbinde)
Toplam Puan \geq 80	A	11
Toplam Puan \geq 65	B	13
Toplam Puan \geq 50	C	15
Toplam Puan $<$ 50	D	19

Kaynak: TMSF 07.11.2006 tarihli "Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları İle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik"

4. 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU İLE GETİRİLEN TEMEL DEĞİŞİKLİKLERİN FİNANSAL TABLOLARA ETKİSİ

Analizin amacı Türk Bankacılık Sektörüne çok önemli değişiklikler getiren düzenlemeleri içeren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve buna bağlı çıkarılan Tebliğ ve diğer düzenlemelerin bankaların finansal yapı stratejilerine etkisinin olup olmadığını araştırmaktır.

Veriler iki dönem olarak sınıflandırılmıştır. Verilerin başlangıcı olarak 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin etkilerinin giderildiği 2003 yılı, bitiş dönemi olarak ise 2011 yılı alınmıştır. Analizde kullanılacak verilerin dönemsel ayrımında, 2005 yılı sonunda Bankacılık Kanunu yürürlüğe girmiş olmakla birlikte önemli detay düzenlemelerin Kasım 2006 tarihinde yapıldığı dikkate alınmıştır. 2003-2006 yılları arası olan veriler birinci dönem, 2007-2011 yılları arası olan veriler ise ikinci dönem olarak gruplandırılmıştır. Analiz boyunca yasal düzenlemelerdeki değişikliklerin, finansal verilerin iki dönemi arasında farklılık yaratıp yaratmadığı test edilecektir.

Bu kapsamda, 2003-2011 dönemi arasında Türk Bankacılık Sektöründe faaliyette bulunan bankaların bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolarından 3'er aylık dönemlere ilişkin 6 ana başlık altında toplam 32 farklı rasyosu çalışmada kullanılan verileri oluşturmaktadır. T. Bankalar Birliği'nin "İstatistik Raporları"nda yer alan rasyolar analizde kullanılmış olup, aşağıdaki tabloda rasyo başlıkları yer almaktadır:

Tablo 1: Analizde Kullanılan Rasyolar

Sermaye Yeterliliği Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar) Özkaynaklar / Toplam Aktifler (Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar	Bilanço Yapısı TP Aktifler / Toplam Aktifler TP Pasifler / Toplam Pasifler YP Aktifler / YP Pasifler TP Mevduat / Toplam Mevduat TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar Toplam Mevduat / Toplam Aktifler Alınan Krediler / Toplam Aktifler
Aktif Kalitesi Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler Duran Aktifler / Toplam Aktifler Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	Gelir-Gider Yapısı Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri) Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri
Likidite Likit Aktifler / Toplam Aktifler Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	Karlılık Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler

Kaynak: TBB Bankalarımız yayınlarında kullanılan rasyolardır.

Aynı zamanda sermaye sahipliği durumu ile mevduat bankası olup olmadığına göre T.Bankalar Birliği tarafından yapılan gruplandırma kap-

samında aşağıdaki tabloda yer aldığı üzere 8 farklı banka grubunun da bütünsel verileri çalışma kapsamında analiz edilmiştir.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Banka Grupları

Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar
Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları
Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları
Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Kaynak: TTB Bankalarımız yayınlarında kullanılan gruplandırma.

İstatistiksel analiz yapılırken, dağılımın özelliği çok önemlidir. Çünkü, parametrik testlerin uygulanabilmesi için, dağılımın normal veya normale yakın olması gerekir (Akgül, Çevik, 2005, s: 72). Bu çerçevede analizde kullanılacak 32

başlık altında yer alan verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığına ilişkin Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Z Testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdadır:

Tablo 3: Rasyoların Normallik Testi Sonuçları

Rasyolar	N	Kolmogorov-Smirnov Z	Anlamlılık Düz. (P)	Rasyolar	N	Kolmogorov-Smirnov Z	Anlamlılık Düz. (P)
(Net Bilanço Pozisyonu+ Net Nazım Hesaplar Pozisyonu) / Özkaynaklar	1522	14,60	0,00	Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri	1056	1,16	0,14
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	1582	9,21	0,00	Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler	1581	9,74	0,00
Alınan Krediler / Toplam Aktifler	1372	6,29	0,00	Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	1275	16,56	0,00
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	1584	9,24	0,00	Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	853	11,07	0,00
Duran Aktifler / Toplam Aktifler	1579	9,90	0,00	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	1473	3,01	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler	1584	9,28	0,00	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	1047	10,36	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	1583	7,10	0,00	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	1108	6,14	0,00
Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler	1554	3,58	0,00	TP Aktifler / Toplam Aktifler	1584	2,43	0,00
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	1583	17,70	0,00	TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar	1473	4,29	0,00
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	1584	5,12	0,00	TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	1584	7,61	0,00
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	1538	11,91	0,00	TP Mevduat / Toplam Mevduat	1108	2,19	0,00
Net Donem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	1583	8,35	0,00	TP Pasifler / Toplam Pasifler	1584	1,66	0,01
Net Donem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	1581	10,44	0,00	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	928	6,05	0,00
Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler	1369	6,91	0,00	YP Aktifler / YP Pasifler	1561	18,82	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	1584	5,89	0,00	Özkaynak/(Krd+Pi y.+Op.Riske Esas Tutar)	1579	12,39	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)	1584	12,04	0,00	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	1584	9,32	0,00

H_0 = Veriler normal dağılmaktadır. (Kabul koşulu $p > 0,05$)

H_1 = Veriler normal dağılıma sahip değildir.

Test sonuçlarına göre istatistiksel açıdan sadece Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri rasyosu normal dağılıma sahip olup, diğer veriler normal dağılım özelliğine sahip değildir şeklinde çıkmıştır.

Normal dağılım özelliğine sahip tek rasyo için iki dönem arasında farklılık olup olmadığına ilişkin Bağımsız Örneklem t Testi uygulanmıştır.

H_0 = Verilerde iki dönem arasında fark yoktur. (Kabul koşulu $p > 0,05$)

H_1 = Verilerde iki dönem arasında fark vardır.

$p = 3,46E-13 < 0,05$

Analiz sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilmekte “ortalamalar arasında fark vardır” sonucuna istatistiksel olarak ulaşılmaktadır. Süreç içinde bankaların maliyet yönetimleri nedeniyle faali-

yet giderleri iyi yönetilirken, personel giderlerinin zaman içinde arttığı dikkate alındığında, iki dönem ortalamaları arasında fark olması normaldir.

Normal dağılıma sahip olmayan diğer rasyoların tamamı için (31 adet) birinci ve ikinci dönem gerçekleştirmeleri arasında farklılık olup olmadığına bakmak amacıyla parametrik olmayan Mann-Whitney - U Testi uygulanmıştır.

H_0 = Verilerin ortalama sıralarında iki dönem arasında fark yoktur. (Kabul koşulu $p > 0,05$)

H_1 = Verilerin ortalama sıralarında iki dönem arasında fark vardır.

Test sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almakta olup, rasyoların 8 adedinde iki dönem arasında fark olmadığı, 23 adedinde ise fark olduğu istatistiksel olarak elde edilmiştir.

Tablo 4: 2003-2006 Dönemi ile 2007-2011 Dönem Gerçekleşmeleri Arasında Farklılık Olmayan Rasyolar

	Mann-Whitney U	Anlamlılık Düz. (P)
(Net Bilanço Pozisyonu+ Net Nazım Hesaplar Pozisyonu) / Özkaynaklar	274222	0,09
Alınan Krediler / Toplam Aktifler	230560	0,59
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	310071,5	0,81
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	307753,5	0,59
Net Donem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	301250	0,23
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler	297895	0,13
Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	79983,5	0,73
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	302456,5	0,26

Tablo 5: 2003-2006 Dönemi ile 2007-2011 Dönem Gerçekleşmeleri Arasında Farklılık Olan Rasyolar

	Mann-Whitney U	Anlamlılık Düz. (P)
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	258697,5	0,00
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	247858	0,00
Duran Aktifler / Toplam Aktifler	214253	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler	238278	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	285332,5	0,00
Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler	271487,5	0,00
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	263158,5	0,00
Net Donem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	281003,5	0,00
Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler	209751	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	284225,5	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)	280667	0,00
Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	182684,5	0,00
Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	81511,5	0,03
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	182280	0,00
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	93347	0,00
Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	140887	0,02
TP Aktifler / Toplam Aktifler	225607,5	0,00
TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar	210082	0,00
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	283191	0,00
TP Mevduat / Toplam Mevduat	107930,5	0,00
TP Pasifler / Toplam Pasifler	261686,5	0,00
YP Aktifler / YP Pasifler	266995,5	0,00
Özkaynak/(Krd+Piy.+Op.Riske Esas Tutar)	272209,5	0,00

4.1. Fark Bulgusu Elde Edilmeyen Rasyoların Açıklamaları

(Net Bilanço Pozisyonu+ Net Nazım Hesaplar Pozisyonu) / Özkaynaklar= 2000 krizinde yük-

sek açık pozisyon nedeniyle büyük zarar eden bankaların, kriz sonrasındaki stratejilerinde pozisyon açmamayı tercih ettikleri için, kendilerini bu konuda sıkı bir disiplin altına aldıkları görülmektedir.

Alınan Krediler / Toplam Aktifler= İki dönem gerçekleştirmelerinin ortalamaları açısından bu rasyoda fark görülmemektedir.

Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler ve Likit Aktifler / Toplam Aktifler = Fark ortaya çıkmamasının nedeni, 2000 krizinde bankaların ciddi likidite sıkıntısı çekmesi nedeni ile kriz sonrasında yasal düzenlemelerde zorlayıcı hükümlerin olmadığı dönemlerde de likidite riskini ciddi yönetmek amacıyla bu konuda koruyucu politika izlemeleridir.

Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar = İki döneme ilişkin özkaynak karlılık ortalamasında fark ortaya çıkmamıştır. Ancak aktif karlılık ortalamasında fark ortaya çıkmış olup, sebebi ise kar ve özkaynak büyüme hızının yakın seviyelerde gerçekleşirken, aktif büyüme hızının daha fazla olmasıdır.

Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler = İki döneme ilişkin vergi öncesi aktif karlılığı ortalamasında fark ortaya çıkmamıştır.

Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar = Tüketici kredilerine ilişkin yasal düzenlemeler önemli bir değişiklik getirmemiştir.

Özkaynaklar / Toplam Aktifler = 2000 krizi sonrasında bankaların çok ciddi düzeyde özkaynak güçlendirmesine gitmeleri nedeni ile bu rasyo ortalamasında farklılık ortaya çıkmamıştır.

4.2. Fark Bulgusu Elde Edilen Rasyoların Açıklamaları

Sermaye Yeterliliği Rasyo Grubunda Yer Alan:

Özkaynak/(Krd+Piy.+Op.Riske Esas Tutar): Bankaların, birinci dönemde bilançolarında risk ağırlığı olmayan menkul kıymetlerin payının yüksek olması, ikinci dönemde ise risk hesaplamalarında ağırlığı olan asıl bankacılık işlemlerine (kredilere) ağırlık vermeleri, iki dönem arasında azalış yönlü farklılığa yol açmıştır.

(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler = Bankalar açısından serbest sermaye olarak adlandırılabilir tutarın aktif payına ilişkin iki dönem ortalamaları arasında fark ikinci dönem lehine artış yönlü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda bankaların yasal düzenlemelerin etkisiyle daha fazla serbest sermaye ile çalışmaya başladıkları görülmektedir. Bu görüşü destekleyen bir diğer rasyo ise Duran Aktifler / Toplam Aktifler rasyosudur. Bu rasyonun ikinci dönemde ortalamasının azalmasının bir diğer nedeni olarak, takipteki kredilerin bir bölümünü bankaların özellikle 2007 yılından itibaren varlık yönetim şirketlerine satmaları gösterilebilir.

Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar = Bilanço içi pozisyon ortalamalarında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık ikinci dönemde azalış yönündedir. Bunun nedeni olarak, yasal düzenlemelerden çok, küresel finansal kriz nedeni ile olası riskleri yönetme eğilimi ifade edilebilir.

Bilanço Yapısına İlişkin Rasyo Grubunda Yer Alan:

TP Aktifler / Toplam Aktifler, TP Pasifler / Toplam Pasifler, TP Mevduat / Toplam Mevduat ve TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar= İki dönem arasındaki farklılıklar ikinci dönemde artış yönünde olup, değişikliğin nedeni yasal düzenlemeler değil, özellikle değerli TL politikasının bir yansıması olarak ifade edilebilir.

YP Aktifler / YP Pasifler = İki dönem arasında TL lehine yukarıda olan farklılık, doğal olarak YP aleyhine ikinci dönemde azalış yönünde gerçekleşmiştir.

Toplam Mevduat / Toplam Aktifler= Bu rasyoda iki dönem arasında ikinci dönemde azalan ortalama yönlü farklılaşma, yasal düzenlemelerin etkisiyle değil, piyasa gelişmeleri ve bankaların kendi politikalarından kaynaklanmıştır.

Aktif Kalitesine İlişkin Rasyo Grubunda Yer Alan:

Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler = 2000 krizi sonrasında hem kamu bankalarının görev zararları karşılığı olarak verilen hem de Fon'daki bankaların özkaynak güçlendirmesi amacıyla Hazine tarafından sermaye olarak konulan DİBS'lerin varlığı ilk dönemde bu rasyo ortalamasını yüksek çıkarırken, bankaların esas faaliyet alanlarına (kredilere) dönmesi nedeni ile bilanço içinde DİBS'lerin payı giderek azaldığı için iki dönem ortalaması arasında ikinci dönemde daha düşük bir ortalama ile farklılık çıktığı görülmektedir.

Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler ve Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat = Farklılığın nedeni yasal düzenlemelerdeki değişiklik değil, bankaların asıl işlerinde yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar ve Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar = Farklılığın nedeni bankaların takipteki kredilerine ilişkin ürettikleri çözümlerden kaynaklanmaktadır. Bu çözümler arasında yeniden yapılandırma ve Varlık Yönetim Şirketlerine satışlar da yer almaktadır.

Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler = İki dönem ortalamaları arasında ikinci dönemde azalış yönlü bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu konuda, gerek karlılıklarını gerekse de özkaynaklarını belirli bir düzeyde tutmak amacıyla bazı bankaların minimum oranın üzerinde karşılık ayırma politikalarına son vermeleri etkili olmuştur.

Duran Aktifler / Toplam Aktifler = İkinci dönemde yapılan yasal düzenlemelerde duran varlıklara ilişkin getirilen sınırlamaların etkisi sonucunda, bu rasyo ortalamasının iki dönemde farklı olduğu görülmektedir.

Likiditeye İlişkin Rasyo Grubunda Yer Alan:

TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler = Farklılığın nedeni yasal düzenlemelerdeki değişiklik değil, değerli TL politikasının etkisi olarak ifade edilebilir.

Karlılığa İlişkin Rasyo Grubunda Yer Alan:

Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler = Diğer karlılık rasyolarının ortalamalarında farklılık yokken, bu rasyo ortalamasında farklılık ortaya çıkmasının nedeni piyasalardaki gelişmeler olarak ifade edilebilir.

Gelir Gider Yapısına İlişkin Rasyo Grubunda Yer Alan:

Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler = İki dönem arasında ortalama farklılığı olan bir diğer rasyo da bu rasyo olup, ikinci dönem ortalaması birinci döneme göre daha düşüktür. Bu değişimin nedeni yasal düzenlemeler olmayıp, piyasa gelişmeleridir.

Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri): Bu rasyonun ikinci dönem ortalaması birinci döneme göre daha yüksektir.

Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler, Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler ve Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri = Özellikle bankalar açısından çok ciddi bir performans göstergesi olarak nitelendirilen faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranında ikinci dönemde azalış yönlü farklılık olması dikkat çekicidir.

Analizin ikinci aşamasında, 31 farklı rasyonun dönemsel (3'er aylık bilanço dönemleri) olarak farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis H istatistiği ile test edilmiştir. Mann-Whitney tekniği, farklı iki ana kütlede elde edilen örnek kütlelerin karşılaştırmasında kullanılırken, Krus-

kall-Wallis H tekniği üç veya daha fazla ana kütleden elde edilen örnek kütlelerin karşılaştırmasında kullanılmaktadır. Bir başka anlatımla, Kruskal-Wallis H istatistiği Mann-Whitney U tekniğinin bir uzantısıdır (Tekin, 2009, s:239). Bu kapsamda 36 döneme ilişkin verilerin dönemsel farklılık gösterip göstermediğine ilişkin analize Kruskal-Wallis H istatistiği ile devam edilmiştir.

H_0 = Veriler arasında farklılık yoktur. (Kabul koşulu $p > 0,05$)

H_1 = Veriler arasında farklılık vardır.

Testin sonuçları aşağıda yer almakta olup, 13 rasyonun her birinin kendi dönemleri içinde karşılaştırılması sonucunda farklılık çıkmamış ve H_0 hipotezi kabul edilmiş, 18 rasyoda ise farklılık çıkması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmiştir:

Tablo 6: 2003-2006 Dönemi ile 2007-2011 Dönem Gerçekleşmeleri Arasında Her Bir Rasyonun Kendi İçinde Dönemsel Farklılığı Olmayanlar

Kruskal Wallis H İstatistiği	Ki-Kare	Anlamlılık Düz. (P)
(Net Bilanço Pozisyonu+ Net Nazım Hesaplar Pozisyonu) / Özkaynaklar	21,03	0,97
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	47,27	0,08
Alınan Krediler / Toplam Aktifler	31,16	0,65
Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler	25,17	0,89
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	9,00	1,00
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	17,13	1,00
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	42,26	0,19
Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler	38,76	0,30
Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	14,39	1,00
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	33,51	0,54
Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	4,30	1,00
Özkaynak/(Krd+Piy.+Op.Riske Esas Tutar)	37,74	0,35
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	26,38	0,85

Tablo 7: 2003-2006 Dönemi ile 2007-2011 Dönem Gerçekleşmeleri Arasında Her Bir Rasyonun Kendi İçinde Dönemsel Farklılığı Olanlar

Kruskal Wallis H İstatistiği	Ki-Kare	Anlamlılık Düz. (P)
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler - azalış	723,24	0,00
Duran Aktifler / Toplam Aktifler - azalış	169,83	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler - azalış	422,80	0,00
Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri – genellikle azalış	71,45	0,00
Net Donem Karı (Zararı) / Özkaynaklar - azalış	318,28	0,00
Net Donem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler azalış	328,90	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	592,86	0,00
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Tpl. Faal. Gelirleri (Giderleri)	69,29	0,00
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler	307,44	0,00
Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	80,08	0,00
Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	108,62	0,00
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	157,57	0,00
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	113,79	0,00
TP Aktifler / Toplam Aktifler - artış	143,61	0,00
TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar	87,23	0,00
TP Mevduat / Toplam Mevduat	120,93	0,00
TP Pasifler / Toplam Pasifler	51,92	0,03
YP Aktifler / YP Pasifler	51,86	0,03

Her bir rasyonun kendi içinde dönemsel farklılığının testinde farklılık ortaya çıkan rasyolardan önemli bulunanlara ilişkin yorumlar şöyledir:

Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar = Bu rasyoda 2008 Aralık dönemine kadar ciddi düşüş trendi izlenirken, bu dönemden sonra ortalamalarda yön yukarıya dönmüştür. Bu ise aktif kalitesi açısından kötüleşmeye işaret etmektedir. Net takipteki krediler dikkate alınarak yapılan rasyo hesaplamasında düşüş

trendinin 2008 Mart döneminde sonlandığı, bu dönemden sonra artışa geçtiği görülmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, küresel finansal kriz nedeniyle bankaların kredilerde daraltıcı politikaları izlemeleri sonucu toplam kredi hacmindeki azalmadır. Diğer taraftan, daraltıcı kredi politikası nedeniyle şirketler yeni kaynak bulmada zorlanmış, kredi geri dönüşlerinde sorunlar yaşanmış, bu durum da takipteki kredi miktarının yükselmesine neden olmuştur.

Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler = Kredi artış hızının ekonomik büyüme ile yakın ilişkisi dikkate alındığında analiz döneminde genellikle kredilerdeki artış trendinin devam ettiği görülmektedir. Uluslararası finansal krizin ülkemize yansımaları nedeniyle 2008 yılı son çeyreğinden itibaren uygulanan daraltıcı kredi politikalarının etkisi bu rasyoda açıkça görülmektedir.

Benzer şekilde mevduatın krediye dönüşüm oranında genellikle düşük seviyede yükseliş trendi görülmekle birlikte, incelenen dönemde dönemsel olarak en ciddi düşüşün %15'lik bir oran ile 2008 Aralık döneminde olduğu görülmektedir.

TP ve YP bilanço kalemlerinin toplam içindeki değişikliklerinin doğal şekilde aynı dönemlerde paralel olarak azalış ve artış yönlü olduğu görülmektedir.

Her bir rasyonun kendi içinde dönemsel olarak farklılık gösteren rasyolarda en yüksek değişimin yaşandığı dönemler hep aynı olup, genellikle 2008 yılının dönemleri olduğu dikkati çekmektedir.

Analizin üçüncü aşamasında, banka gruplarının normal dağılım göstermeyen rasyolarında, gruplar itibariyle iki dönem arasında farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan Mann Whitney U testinin sonuçlarına ilişkin özet bilgi aşağıdaki tabloda yer almakta olup, tablo için var/yok ifadeleri altında yer alan rakamsal değerler test sonuçlarını [anlamlılık düzeyi (P)] göstermektedir:

H_0 = Verilerin ortalama sıralarında 2 dönem arasında fark yoktur. (Kabul koşulu $p > 0,05$)

H_1 = Verilerin ortalama sıralarında 2 dönem arasında fark vardır.

Tablo 8: Banka Gruplarının Sermaye Yeterliliği Analiz Sonuçları

	Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	TMSF'ye Devredilen Bankalar	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
(Net Bilanço Pozisyonu+ Net Nazım Hesaplar Pozisyonu) / Özkaynaklar	Yok ,285	Var ,002	Yok ,635	Yok ,515	Yok ,148	Var ,000	Yok ,299	Yok ,119
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	Var ,000	Var ,019	Yok ,399	Var ,000	Yok ,491	Yok ,934	Var ,010	Yok ,962
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	Yok ,944	Var ,000	Var ,006	Var ,033	Var ,000	Yok ,168	Yok ,235	Yok ,167
Özkaynak/(Krd+Piy.+Op.Riske Esas Tutar)	Var ,000	Yok ,211	Var ,000	Var ,000	Yok ,937	Yok ,604	Var ,000	Yok ,560
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	Yok ,125	Var ,001	Var ,001	Var ,002	Var ,001	Yok ,813	Var ,000	Yok ,132

Tablodan görüleceği üzere, sermaye yeterliliğine ilişkin verileri en çok farklılaşan banka grubu, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ile Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları’dır. İkinci dönem ortalamaları arasında özellikle kamu bankalarında çok fazla fark çıkmamasının nedeni, bu gruptaki bankaların 2000 krizi sonrasında çok ciddi bir finansal yapılanmadan geçerek, sermaye yapılarını koruyucu ve kısıtlayıcı düzenlemeler yapılmadan önce güçlendirmiş olmalarıdır.

Tablo 9: Banka Gruplarının Bilanço Yapısı Analiz Sonuçları

	Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	TMSF’ye Devredilen Bankalar	Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	
Bilanço Yapısı	Alınan Krediler / Toplam Aktifler	Yok ,262	Yok ,714	Var ,020	Var ,020	Var ,000	Yok ,179	Yok ,333	Yok ,078
	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	Yok ,622	Var ,000	Var ,000	Yok ,384	Var ,041			
	TP Aktifler / Toplam Aktifler	Yok ,080	Var ,000	Var ,003	Var ,000	Var ,040	Yok ,127	Yok ,149	Var ,000
	TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar	Yok ,694	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Var ,001	Yok ,105	Yok ,567	Var ,000
	YP Aktifler / YP Pasifler	Yok ,777	Yok ,827	Var ,000	Var ,000	Yok ,256	Var ,001	Var ,008	Yok ,612
	TP Mevduat / Toplam Mevduat	Yok ,071	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Yok ,746			
	TP Pasifler / Toplam Pasifler	Yok ,105	Var ,000	Yok ,093	Var ,001	Yok ,315	Yok ,067	Yok ,922	Var ,023

Bilanço yapısı açısından analiz sonuçlarına bakıldığında, iki dönem arasında kamu bankaları grubu dışında diğer banka gruplarının verilerinde farklılaşma olduğu dikkati çekmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bunun nedeni olarak yasal düzenleme ile getirilen koruyucu ve kısıtlayıcı konularda kamu bankalarının 2000 krizi sonrasında finansal bünye ve strateji açısından ciddi bir yapılanma geçirmeleri gösterilebilir.

Tablo 10: Banka Gruplarının Aktif Kalitesi Analiz Sonuçları

	Kamu. Ser. Mev. Banka.	Özel Ser. Mev. Bankaları	TMSF'ye Devredilen Bankalar	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
Finansal Varl. (net) / Top. Akt.	Var ,000	Var ,002	Var ,000	Var ,019	Yok ,792	Yok ,158	Var ,006	Yok ,056
Toplam Krediler ve Alacaklar / Top. Akt.	Var ,000	Var ,000	Yok ,383	Var ,000	Var ,002	Yok ,002	Var ,001	Yok ,207
Toplam Krediler ve Alacaklar / Top. Mevd.	Var ,000	Var ,000	Yok ,456	Var ,000	Yok ,883			
Takipteki Krd. (brüt) / Top. Krd. ve Alacak.	Var ,000	Yok ,707	Var ,002	Yok ,730	Yok ,149	Yok ,526	Var ,000	Yok ,415
Takipteki Krd. (net) / Top. Krd. ve Alacak.	Var ,000	Var ,019	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Var ,002	Var ,002	Yok ,369
Özel Karşılıklar / Tak. Krd.	Var ,003	Yok ,858	Yok ,646	Var ,039	Var ,000	Yok ,741	Yok ,068	Var ,001
Duran Aktifler / Top. Akt.	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Var ,000	Var ,008	Var ,000	Yok ,889
Tüketici Kredileri / Top. Krd. ve Alacak.	Var ,048	Yok ,326	Var ,002	Yok ,971	Yok ,657	Yok ,086	Yok ,718	Var ,000

Aktif kalitesi açısından banka gruplarının önemli bölümünde farklılık olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Ancak bu değişikliklerden, yasal düzenlemelerle doğrudan ilişkili olan rasyonun Duran Aktifler / Toplam Aktifler rasyosu

olduğu ifade edilebilir. Nitekim analiz sonuçlarına bakıldığında ortalamaların hepsinde farklılaşmanın azalış yönünde olduğu görülmektedir. Diğer farklılaşmalar piyasa gelişmelerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 11: Banka Gruplarının Likidite Analiz Sonuçları

Likidite		Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	TMSF'ye Devredilen Bankalar	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
	Likit Aktifler / KVV	Var ,012	Var ,008	Var ,001	Yok ,967	Var ,000	Yok ,870	Yok ,844	Yok ,165
	Likit Aktifler / Top. Akt.	Yok ,682	Yok ,318	Yok ,103	Yok ,795	Yok ,092	Yok ,975	Yok ,490	Yok ,158
	TP Likit Aktifler / Top. Akt.	Var ,036	Yok ,154	Var ,048	Var ,037	Yok ,073	Yok ,687	Yok ,846	Var ,009

Likidite rasyo grubu açısından özellikle TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler rasyosundaki farklılaşmanın yasal düzenlemelere bağlı olduğu ifade edilebilir.

Tablo 12: Banka Gruplarının Karlılık Analiz Sonuçları

Karlılık		Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	TMSF'ye Devredilen Bankalar	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Serm. Kalk. ve Yatırım Bank.
	Net Donem Karı-Zararı / Özkaynaklar	Yok ,647	Var ,038	Var ,000	Yok ,059	Yok ,145	Yok ,825	Var ,036	Var ,007
	Net Donem Karı-Zararı / Top. Akt.	Yok ,978	Var ,000	Var ,006	Var ,033	Var ,001	Yok ,939	Yok ,425	Yok ,078
	Sürdürülen Faaliyetler Vergi Önc. Kar (Zarar) / Top. Akt.	Yok ,307	Var ,004	Var ,019	Var ,001	Yok ,066	Yok ,546	Yok ,921	Yok ,112

Karlılık rasyo grubunda en çok farklılaşmanın Özel Sermayeli Mevduat Bankaları grubunda olduğu görülmekte olup, bu farklılaşma artış yönündedir. Ancak farklılaşmanın yasal düzenleme değişikliği ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu ifade etmek doğru olmayacaktır.

Tablo 13: Banka Gruplarının Gelir Gider Analiz Sonuçları

	Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	TMSF'ye Devredilen Bankalar	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Türkiye'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	
Gelir Gider	Diğ. Faal. Giderleri / Top. Akt.	Var ,002	Var ,000	Var ,041	Yok ,000	Yok ,072	Var ,003	Var ,000	Yok ,338
	Faiz Dışı Gel.(net) / Top. Akt.	Var ,000	Var ,000	Var ,032	Var ,001	Var ,001	Yok ,096	Var ,007	Var ,003
	Faiz Dışı Gel.(net) / Diğ. Faal. Giderleri	Var ,000	Yok ,530	Var ,000	Var ,000	Yok ,067	Yok ,784	Yok ,773	Var ,000
	Özel Karş. Sonrası Net Faiz Geliri / Top. Akt.	Yok ,207	Yok ,800	Yok ,159	Var ,025	Var ,047	Var ,004	Var ,000	Yok ,111
	Özel Karş. Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gel. (Gid.)	Var ,022	Var ,023	Yok 1,000	Var ,000	Var ,000	Yok ,978	Yok ,300	Var ,000

Gelir gider grubunda özellikle mevduat bankaları grubunda iki dönem arasında farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, yasal düzenlemelerdeki değişikliklerin dolaylı etkisi olduğu kadar, piyasalardaki gelişmelerdir.

5. SONUÇ

2002 Aralık -2011 Eylül arası 36 dönem, 44 banka, 8 banka grubu ve 32 farklı rasyo üzerinde, Türk Bankacılık Sektöründe önemli düzenlemeler getiren Bankacılık Kanunu ve ilgili tebliğlerinin banka bilançolarına ve bankacılık sektörüne etkisi incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucu istatistiksel olarak elde edilen bulgular, inceleme dönemi içindeki piyasa gelişmeleri de dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Ulaşılan sonuçlar özet olarak şöyledir:

1- Tüm rasyoların bir arada değerlendirildiği analizin ilk aşamasında, yasal düzenlemelerin doğrudan etkisinin istatistiksel olarak görüldüğü durumlar:

- Duran varlıklarla ilgili rasyoların tamamında,
- TL cinsinden likit aktiflerde TL lehine

net olarak farklılık ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmelerin bilançolara etkileri risk yönetimi açısından olumdur. Çünkü hem serbest sermaye hem de likidite yönetimine olumlu katkı sağlamıştır

2- Her bir rasyonun incelenen dönem içinde dö-

nemsel olarak farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan analizde, özellikle 2008 yılında olumsuz yönde farklılıkların olduğu istatistiksel olarak saptanmıştır. Bu farklılık yasal düzenlemelerden değil, 2007 yıl sonunda küresel piyasalarda ortaya çıkan ve özellikle 2008 yılında da Türk Bankacılık Sektörüne olumsuz yansımaları görülmeye başlayan krizin etkisidir. Nitekim, bu dönemde, piyasa faizlerinde yükselme başlamış, bankacılık sektöründe kredi hacmi daralmış, takipteki kredilerde artış görülmüştür.

3- Sermaye sahipliği ve mevduat bankası olup/olmama durumuna göre banka grupları açısından yapılan analizde, yasal düzenlemelerin etkisi ile dönemler arası farklılık olanlar:

- Sermaye yeterliliği rasyo grubunda, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında duran varlıklara ilişkin yapılan kısıtlama ve uyulmaması durumunda getirilen müeyyidenin etkisi net olarak ortaya çıkmaktadır.
- Likidite rasyolarında TL likiditesi lehine değişiklik daha çok kamu ve yabancı sermayeli mevduat banka gruplarında görülmüştür.

Yasal düzenlemelerden çok faaliyetlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilecek önemli ve dikkat çekici noktalar ise şöyledir:

- Kamu sermayeli bankalarda:
 - * Faiz dışı gelirlere ilişkin ortalamalarda ikinci dönem aleyhine azalış yönlü eğilim,
 - * Faiz gelirlerinde ikinci dönem lehine artış yönlü eğilim,
 - * Mevduatın krediye dönüşümünde artış yönlü eğilim,

- * Bilanço içi kredi payında artış yönlü eğilim,
- * TL cinsinde varlık ve yükümlülüklerde artış yönlü eğilim,
- Özel sermayeli mevduat bankalarında:
 - * Sermaye yeterliliği rasyosunda artış yönlü,
 - * Bilanço içi ve dışı toplam pozisyonda artış yönlü, sadece bilanço içi pozisyonda azalış yönlü eğilim (bilanço içi hesaplar da pozisyon açarken, açılan pozisyonun bilanço dışı hesaplarla dengelenmeye çalışıldığı görülmektedir),
 - * Faiz dışı gelirlere ilişkin ortalamalarda ikinci dönem aleyhine azalış yönlü eğilim,
 - * Toplam likiditelerle ilgili rasyolarda azalış yönlü, TL likiditeye ilişkin olanlarda artış yönlü,
 - * Mevduatın krediye dönüşümünde artış yönlü, mevduatın kaynaklar içindeki payında azalış yönlü eğilim,
- Türkiye’de Kurulmuş veya Şube Açan Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarında:
 - * Bilanço içi ve dışı toplam pozisyonda artış yönlü, sadece bilanço içi pozisyonda ise azalış yönlü eğilim (bilanço içi hesaplar da pozisyon açarken, açılan pozisyonun bilanço dışı hesaplarla dengelenmeye çalışıldığı görülmektedir),
 - * Özellikle TL likiditeye ilişkin olanlarda artış yönlü,
 - * Sermaye yeterliliği rasyosunda azalış yönlü,
 - * Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli

Mevduat Bankalarının faiz dışı gelirlere ilişkin ortalamalarda ikinci dönem aleyhine azalış yönlü eğilim,

- * Türkiye’de Şube Açan Yabancı sermayeli mevduat bankalarının alınan kredilerde ikinci dönemde ciddi seviyede azalış yönlü (kaynakların daha çok TL cinsinden olması yönünde tercihlerinden kaynaklanmaktadır) ve finansal varlıklarda ikinci dönemde artış yönlü,

- Kalkınma ve yatırım bankalarında:

- * Bilanço içi ve dışı toplam pozisyonda kamusal ve yabancı sermayeli bankalarda azalış, özel yerli sermayeli bankalarda artış yönlü,
- * Alınan kredilerde kamusal ve özel yerli sermayeli bankalarda ikinci dönemde artış, yabancı sermayeli bankalarda azalış yönlü,
- * Finansal varlıklarda ikinci dönemde kamusal ve yabancı sermayeli bankalarda artış, özel yerli sermayeli bankalarda azalış yönlü,
- * Takipteki kredilerde kamusal ve yabancı sermayeli bankalarda artış, özel yerli sermayeli bankalarda azalış yönlü,

değişimler yaşandığı istatistiksel olarak görülmektedir. Bu kapsamda ağırlıklı olarak kamusal

ve yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının birbirine benzer, özel yerli sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının diğerlerinden farklı yönde hareket ettiği ifade edilebilir.

Türk bankacılık sektörü 1980’li yıllardan sonra dışa açılma politikası ile birlikte çok farklı bir yapıya bürünerek ekonomik aktivitelerde zaman içinde giderek artan oranda öncü rol üstlenmeye başlarken, belirli dönemlerde de çeşitli krizler yaşarak ciddi kayıplar vermiştir. Süreç içinde edinilen tecrübeler de dikkate alınarak hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, hem bankaların faaliyet alanlarını temel olarak düzenlerken, hem de zaman zaman eleştirildiği üzere çok ciddi sınırlamalar ve yaptırımlara da bünyesinde yer vermiştir. Ekonominin iyi olduğu dönemlerde yasaların bu tür sınırlayıcı etkilerinin bankaların faaliyetlerine olumsuz etki etmesi sözkonusu olurken, risklerin arttığı, krizlerin yaşandığı dönemlerde de bankacılık sektörü korumacı düzenlemelerin etkisi ile daha az hasarla bu dönemleri atlatabilmektedir.

Nitekim, yapılan çalışmada da görüldüğü üzere, riske karşı yüksek seviyede sınırlayıcı ve koruyucu hükümler içeren Türk bankacılık sektöründeki yasal düzenlemelerin, finansal açıdan genel anlamda doğrudan ve dolaylı olarak bankaları daha korumacı bir politika izlemeye yönlendirmesi nedeniyle, küresel finansal krizin etkilerine dayanıklı bir yapının sergilenmesine olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Abiad, A., Detragiache, E., Tressel, T.,(2010), “A New Database Of Financial Reforms”, **Palgrave Macmillan Journals**, vol. 57, issue 2, ss: 281-302.

Akgül, A., Çevik, O. (2005). **İstatistiksel Analiz Teknikleri “SPSS’te İşletme Yönetimi Uygulamaları”**, Ankara: Mustafa Kitabevi.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (29 Aralık 2009), **Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi Çalışma Tebliği** (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı).

BDDK, (Mart 2007) **Yıllık Faaliyet Raporu 2006**.

Demirgüç-Kunt A., Laeven,L., and Levine, R. (2003), “The Impact of Bank Regulations, Concentration, and Institutions on Bank Margins”, **World Bank Policy Research Working Paper** No. 3030.

Er, S. (2007), “Devletin Bankacılık Sektöründeki Düzenleyici ve Denetleyici Görevi ve Türkiye Uygulaması”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalı Doktora Tezi.

Esin, O. (2002), “Bankacılık Sektöründe Kriz ve Risk Yönetimi: Türkiye Uygulaması”, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Francis, W. and Osborne, M., (2009), “On the Behaviour and Determinants of Risk-Based Capital Requirements: Revisiting the Evidence from UK Banking Institutions”, **FSA Occasional Paper** 31.

Manthos, D. D., Iftekhar H., Pantelis, K. (2012), “Bank regulations and inequality: Empirical Evidence Bank of Finland”, **Research Discussion Papers**.

Naceur, S. B., Omran, M.(2010), “The Effects of Bank Regulations, Competition, and Financial Reforms on Banks’ Performance”, **Social Science Research Network**.

Özdemir, A. K. (2006), “Bankacılık Reformu Öncesi ve Sonrası Türk Bankacılık Sistemi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Sapienza, P., (2002), “What do State-Owned Firms Maximize? Evidence from Italian Banks”, **Working paper**. Northwestern University.

Tekin, V. N. (2009), SPSS Uygulamalı İstatistik Teknikleri, **Seçkin Yayınevi** Ankara.

KANUNLAR, BAKANLAR KURULU KARARLARI VE YÖNETMELİKLER

01.11.2006 tarihli BDDK tarafından çıkarılan “Bankalar ve Konsolide Denetime Tabi Kuruluşlarca Yapılabilecek Bağış ve Yardımlara İlişkin Yönetmelik.

01.11.2006 tarihli BDDK tarafından çıkarılan “Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”.

07.11.2006 tarihli TMFS tarafından çıkarılan “Sigortaya Tabi Mevduat Ve Katılım Fonları İle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik”

1.11.2006 tarihli BDDK tarafından çıkarılan “Bankaların Kıymetli Maden Alım Satımına ve Alacaklarından Dolayılı Edindikleri Emtia ve Gayrimenkullerin Elden Çıkarılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”.

1.11.2006 tarihli BDDK tarafından çıkarılan “Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”.

10 Şubat 2001 BDDK tarafından çıkarılan “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”.

2002/3707 sayılı “Mevduat ve Kredi İşlemlerinde Uygulanacak Faiz Oranları ile Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında” Bakanlar Kurulu Kararı.

22.11.2006 tarihli “Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kar ve Zarara Katılma Oranları İle Özel Cari Hesaplar Dahil Bu İşlemlerde Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkındaki” Bakanlar Kurulu Kararı.

27.06.2001 tarihli BDDK tarafından çıkarılan “Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik”.

31.10.2003 tarihli TMSF Primine İlişkin BDDK Kararı.

4389 Sayılı Bankalar Kanunu.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu.

99/13761 sayılı “Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında” Bakanlar Kurulu Kararı.

TC Merkez Bankası 09 Aralık 2006 tarihli “Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kar ve Zarara Katılma Oranları İle Kredi İşlemlerinde Faiz Dışında Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Tebliğ”.

TC Merkez Bankası 29.03.2002 tarihli “Mevduat ve Kredi İşlemlerinde Uygulanacak Faiz Oranları ile Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında” Tebliği.

TCMB 08.08.2000 Tarihli Likidite ve Döviz Pozisyonuna İlişkin Talimatı.

TÜRKİYE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI KAPSAMINDA YABANCI PARA CİNSİNDEN YAPILAN FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Dr. A. Taylan ALTINTAŞ*

ÖZET

Finansal kiralama, özellikle sabit kıymet yatırımlarının yapılmasında kullanılan yaygın bir finansman tekniğidir. Türkiye Muhasebe Standardı 17, kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesini tanımlamaktadır. Bu standartta, kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde faaliyet kiralaması ile finansal kiralama ayrımı yapılmış, özün önceliği ilkesi gereği finansal kiralama işlemleri bir taksitli satın alma olarak tanımlanmıştır. Bir kiralama işleminin yabancı para cinsinden yapılması durumunda, bu işlemin kur değişiminin etkilerini tanımlayan Türkiye Muhasebe Standardı 21'i de dikkate alarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. TMS 21'in amacı, yabancı para cinsinden işlemlerin ve yurtdışındaki işletmelerin finansal tablolara nasıl dahil edileceğini ve finansal tablolarda kullanılan para birimine nasıl çevrileceğini düzenlemektir. Hangi döviz kuru veya kurlarının kullanılacağı ve döviz kurlarındaki değişimin finansal tablolar üzerindeki etkilerinin nasıl raporlanacağı bu standardın temel konularıdır. Çalışmada, Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde yabancı para cinsinden yapılan finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi bir örnek yardımı ile açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Finansal Raporlama Standartları, TMS 17, TMS 21, yabancı para cinsinden kiralama işlemleri, kur değişiminin etkileri

ABSTRACT

Finance lease is a financing technique that is extensively used especially in purchasing fixed assets. "Turkish Accounting Standard 17: Leases" is defining accounting for leases. This standard categorizes lease transactions as operational lease and finance lease, and as a result of substance over form principle, finance lease transactions are defined as an installment purchase. If the payments of a lease contract is in foreign currency, the "Turkish Accounting Standard 21: The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates" shall also be taken into consideration. The purpose of TAS 21 is to outline how to account for foreign currency transactions and operations in financial statements, and also how to translate financial statements into a presentation currency. This standard is related to the functional currency an entity shall use and related to the effects of foreign currency transactions to the financial statements. In this study, accounting for leases denominated in a foreign currency is explained with the help of an example.

Key words: Turkish Financial Reporting Standards, TAS 17, TAS 21, Leasing transactions in foreign currency, Effects of changes in currency exchange rates

* İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Anabilim Dalı, ataylana@istanbul.edu.tr

1. GİRİŞ

Kiralama işlemleri faaliyet kiralaması ve finansal kiralama olarak ikiye ayrılır. Finansal kiralama, kiralama konusu olan varlığa ait fayda ve risklerin önemli ölçüde kiracıya devredildiği kiralamalardır. Bir varlığın sahipliği ile ilgili riskler muhtemel atıl kapasiteden kaynaklanabilecek zararlar, teknolojik eskime, ekonomik koşullardaki değişiklikler sonucu ortaya çıkabilecek olumsuzluklar iken bir varlığın sahipliğine ilişkin faydalar ise varlığın ekonomik ömrü boyunca kullanımından elde edilmesi beklenen getiriler ve varlığın değerindeki artıştan ya da elden çıkarılmasından beklenen kazançlardır. Finansal kiralama sözleşmenin bitiminde finansal kiralama konusu varlığın sahipliğinin devredilmesi şart değildir¹.

Finansal kiralama işleminin özü, kiraya verenin finansmanı ile kiracının finansal kiralama konusu varlığın kullanım hakkını elde etmesidir. Bu durumda iktisadi açıdan söz konusu varlığın kredili olarak satın alınması ile finansal kiralama ile

elde edilmesi arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır².

Finansal kiralama, alternatif bir finansman tekniği olarak son yıllarda önem kazanmıştır. Finansal kiralama ilk olarak 1950'li yıllarda ABD'de gelişme göstermiş, 1950 yılına kadar büyük şirketlerin yaptıkları taşıma araçları kiralaması faaliyeti ile sınırlı iken, aynı yıl kurulan finansal kiralama şirketinin her türlü makine ve teçhizatın kiralanmasını yapmasıyla genişlemiş ve hızla büyümüştür. ABD dışında diğer Avrupa ülkelerinde gelişimi ise 1960'lı yıllardan sonra olmuştur.³ Dünyada son otuz yıldır sabit varlıkların finansal kiralama yoluyla sağlandığı görülmektedir; örneğin ABD'de yabancı kaynaklarla finanse edilen sabit varlık alımlarının üçte biri finansal kiralama yoluyla sağlandığı bilinmektedir.⁴

Türkiye'de finansal kiralama işlemlerinin önemli bir kısmı yabancı para cinsinden yapılmaktadır. Finansal Kiralama Derneği'nin internet sitesinden alınan sektör bilgileri aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir.⁵

¹ Barry J. Epstein, Eva K. Jermakowicz; Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards; Wiley & Sons; 2010, Sayfa:656

² Richard Lewis, David Pendrill; Advanced Financial Accounting; Prentice Hall; 7. Bastı, 2004, Sayfa: 216.

³ Veli Öztürk, Hasan Bal, Emine Çına Bal, "Finansal Kiralama Ve İmkb'de İşlem Gören Şirketlerde Kullanılma Düzeyi", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl: 2007, Sayı: 2, Sayfa: 67.

⁴ Suat Yıldırım, Abdülkadir Albez, Orhan Küçük; Kobilerde Finansal Kiralamadan (Leasing) Yararlanma Düzeyi: Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2006, Sayı: 8, Sayfa: 361.

⁵ (Çevrimiçi) <http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0&bytContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=21131012651735>, 12 Ağustos 2012.

Tablo 1. Fider Üyesi Finansal Kiralama Şirketleri Seçilmiş Finansal Veriler
(milyon TL)

	31 ARALIK 2011			31 ARALIK 2010		
	TP	YP	TOPLAM	TP	YP	TOPLAM
Finansal Kiralama Alacakları	3.398	13.145	16.543	2.194	9.574	11.769
AKTİF TOPLAMI	4.714	13.769	18.483	5.122	10.554	15.676
	ARALIK 2011			ARALIK 2010		
	TP	YP	TOPLAM	TP	YP	TOPLAM
KİRALAMA GELİRLERİ	335	768	1.103	320	706	1.025
A) Finansal Kiralama Gelirleri	326	758	1.084	309	695	1.004

Kaynak: FİDER

Tablo 1’de görüldüğü gibi, 31 Aralık 2011 itibarı ile FİDER üyesi finansal kiralama şirketlerinin yabancı para cinsinden finansal kiralama alacakları, toplam finansal kiralama alacaklarının %80’ini, 2011’e ait yabancı para cinsinden finansal kiralama gelirleri ise toplam finansal kiralama gelirlerinin %70’ini oluşturmaktadır.

Amerikan Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) kiralama işlemlerine ilişkin bir ortak proje yürütmektedir. Bu proje kapsamında yapılan çalışmalarda, kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmada, yabancı para cinsinden yapılan kiralama işlemleri de tartışılmıştır. Kiracının, kiralama işlemindeki borcunun sonraki dönemlerde ölçümüne ilişkin kur farklarını kâr veya zararda muhasebeleştirilmesi konusunda karar alınmıştır, ancak bu karar henüz kesinleşmemiştir. Bu karar, hem mevcut Amerikan genel kabul görmüş muhasebe standartları hem de

mevcut Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile uyumludur.⁶

Türkiye Finansal Raporlama Standartları kapsamında finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi, ilk olarak 24/02/2006 tarih ve 26090 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “TMS 17 Kiralama İşlemleri” Standardı ile 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de yabancı para cinsinden finansal kiralama işlemlerinin yaygın olarak yapılmasına karşın, konu ile ilgili literatür çalışmalarının sayısı yetersizdir. Bu nedenle çalışmanın konusu, yabancı para cinsinden finansal kiralama işlemlerinin “Türkiye Muhasebe Standardı 21: Kur Değişiminin Etkileri” ve “Türkiye Muhasebe Standardı 17: Kiralamalar” standartları çerçevesinde muhasebeleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, ilgili standartlara kısaca değinilecek, sonra da konu, bir örnek yardımıyla açıklanacaktır.

⁶ (Çevrimiçi) Leases—Joint Project of the FASB and the IASB, http://www.fasb.org/jsp/FASB/FASBContent_C/ProjectUpdatePage&cid=900000011123, 1 Kasım 2012.

2. KİRALAMA İŞLEMLERİ

Türkiye Finansal Raporlama Standartları'ndan TMS 17, kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesini açıklamaktadır. Bu standartta kiralama, kiraya verenin bir varlığın kullanım hakkını, bir ödeme veya ödeme planı karşılığında, taraflarca kararlaştırılmış bir zaman süresince kiracıya devrettiği sözleşme olarak tanımlanmıştır.⁷ Bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan her türlü risk ve yararların devredildiği sözleşmeler “finansal kiralama” olarak adlandırılır. Sözleşme süresi sonunda, mülkiyet devredilebilir veya devredilmeyebilir.⁸ Finansal kiralama dışındaki tüm kiralamalar faaliyet kiralamasıdır.

2.1. Kiralama İşlemlerinin Sınıflandırılması

Bir kiralamanın finansal kiralama mı yoksa faaliyet kiralaması mı olduğunun tespitinde, sözleşmenin şekinden ziyade işlemin özü esas alınır. Aşağıda yer alan kriterlerin birlikte ya da tek başlarına var oldukları kiralama işlemleri finansal kiralama olarak kabul edilir:

(a) Kiralama sözleşmesinde, kiralanan varlığın mülkiyetinin kiralama süresi sonunda veya daha önce kiracıya geçeceğinin öngörülmesi;

(b) Kiracıya, kiralanan varlığı buna ilişkin opsiyonun kullanım tarihinde oluşması beklenen gerçeğe uygun değerinden çok daha düşük bir bedelle satın alma opsiyonu verilmesi nedeniyle, kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla kiracı tarafından bu opsiyonun kullanılacağı beklenmesi;

(c) Mülkiyet kiracıya geçmeyecek dahi olsa, kira süresinin kiralanan varlığın ekonomik ömrünün büyük bir bölümünü kapsaması;

(d) Kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla, asgari kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin, en az, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olması ve

(e) Kiralanan varlığın, üzerinde büyük değişiklikler yapılmadığı sürece, sadece kiracı tarafından kullanılacak özel bir yapıda olması.⁹

TMS 17, bir kiralama sözleşmesinde yukarıdaki durumlar olmasa da, aşağıda belirtilen kriterlerin birlikte veya tek başlarına var oldukları durumlarda, yine ilgili kiralama işleminin finansal kiralama olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurduğunu belirtmektedir:

(a) Kiracının kiralama işlemini feshedebilmesi durumunda, kiraya verenin fesih işleminden kaynaklanan zararlarının kiracı tarafından karşılanması;

(b) Kalıntı değer gerçeğe uygun değerindeki değişimlerden kaynaklanan kazanç ya da kayıpların kiracıya ait olması (örneğin kiralama süresi sonundaki satış gelirlerinin tamamına eşit bir kira indirimi şeklinde);

(c) Kiracının, piyasa fiyatının çok daha altında bir bedelle bir dönem daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması.¹⁰

Dolayısıyla TMS 17, bir kiralama işleminin sınıflandırılmasında esas kriter olarak fayda ve risklerin devredilme durumunun dikkate alınmasını öngörmektedir.

⁷ TMS 17, Paragraf 17.4, Paragraf 17.8, Paragraf 17.10.

⁸ TMS 17, Paragraf 17.4.

⁹ TMS 17, Paragraf 17.10.

¹⁰ TMS 17, Paragraf 17.11.

2.2. Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Kiralamanın işleminin muhasebeleştirilmesi, işlemin finansal kiralama veya faaliyet kiralaması olmasına göre farklılık gösterecektir.

Faaliyet kiralamasında kiracı, başka bir sistematik yaklaşım kiracının beklediği faydanın zamanlamasını daha iyi yansıtmadıkça, yapılan kira ödemelerini doğrusal (eşit) olarak kiralama süresi boyunca gider olarak muhasebeleştirir.¹¹

Faaliyet kiralamasında kiraya veren, faaliyet kiralamasına konu olan varlığı finansal durum tablosunda raporlar; faaliyet kiralamasından kaynaklanan kira gelirini ise, kiraya konu olan varlıktan elde edilen faydadaki azalmanın zamanlamasını daha iyi yansıtan başka bir sistematik yöntem var olmadıkça, kiralama süresi boyunca doğrusal yöntem uygulanmak suretiyle gelir olarak muhasebeleştirir.¹² Kira gelirinin elde edilmesinde katlanılan maliyetleri, amortismanlar dahil olmak üzere, gider olarak muhasebeleştirir.¹³

TMS 17, finansal kiralama işleminin muhasebeleştirilmesini ise aşağıdaki gibi açıklamıştır.

2.2.1. Kiracı Açısından Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Bir kiralama işleminin finansal kiralama olarak sınıflandırıldığı durumda, kiracı, ilgili varlığı kira süresinin başlangıcında sözleşmede belirtilen kira ödemeleri ile varsa sözleşme süresi sonunda mülkiyetin kiracıya devredilmesi için ödenecek tutarın bugünkü değeri veya sözkonusu varlığın gerçeğe uygun değerinden düşük olanı ile finansal durum tablosunda varlık ve borç olarak muhasebeleştirir. Kira ödemelerinin bugünkü değerinin hesaplanmasında kullanılacak iskonto (indirgeme) oranı; tespit edilebiliyorsa kiralama işleminde zımnen yer alan faiz oranı, bunun tespit edilememesi durumunda ise, kiracının benzer bir durumda tabi olacağı borçlanma faiz oranıdır. Kiracının her çeşit başlangıç doğrudan maliyetleri, varlık olarak muhasebeleştirilen tutara eklenir.¹⁴ Dolayısıyla, bir finansal kiralama sözleşmesindeki faiz oranının belirlenmesi aşağıdaki tabloda özetlendiği şekilde yapılır:

Tablo 2: Finansal kiralamadaki faiz oranının belirlenmesi

KOŞUL	DİKKATE ALINCAK FAİZ ORANI
Eğer sözleşmede açıkça belirtilmiş olan faiz oranı, kira ödemelerini, varlığın sözleşme anındaki gerçeğe uygun değerine eşitleyen iskonto oranı ise;	Sözleşmede açıkça belirtilmiş olan faiz oranı
Eğer sözleşmede açıkça belirtilmiş olan faiz oranı, kira ödemelerini, varlığın sözleşme anındaki gerçeğe uygun değerine eşitleyen iskonto oranı DEĞİL ise;	Kira ödemelerini varlığın sözleşme anındaki gerçeğe uygun değerine eşitleyen iskonto oranı (zimnî faiz oranı)
İskonto oranı hesaplanamıyorsa (örneğin; varlığın gerçeğe uygun değerinin tespit edilememesi gibi bir durum nedeniyle)	Kiracının benzer koşullar altında katlanacağı borçlanma faiz oranı (emsal faiz oranı)

¹¹ TMS 17, Paragraf 17.33.

¹² TMS 17, Paragraf 17.50.

¹³ TMS 17, Paragraf 17.51.

¹⁴ TMS 17, Paragraf 17.20.

Finansal kiralama işleminde kiracı, kira ödemelerini; finansman giderleri ve mevcut yükümlülüklerdeki azalma (borç anapara ödemesi) olarak ayrıştırır. Finansman giderleri, kalan borç tutarlarına sabit bir faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır.¹⁵

Kiracı, bir finansal kiralama işleminde, yukarıda belirtilen faiz gideri dışında, sözkonusu varlığa ait amortisman giderlerini de hesaplamalıdır. Bu hesaplama, “TMS 16 Maddi Duran Varlıklar” ve “TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar” Standartlarına uygun olarak yapılmalıdır. Eğer, kiralama süresi sonunda kiracının kiralama konusu varlığın mülkiyetini edineceğine ilişkin tam bir kesinlik bulunmamakta ise, ilgili varlık, kiralama süresi ve yararlı ömründen kısa olanı itibarıyla tamamen itfa edilir.¹⁶

2.2.2. Kiraya Veren Açısından Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Kiraya veren, finansal kiralama işlemi sonucunda ortaya çıkan varlığı, net kiralama yatırımı tutarına eşit tutarda bir alacak olarak finansal durum tablosunda raporlar. Kiraya veren, alacaklı olduğu kira ödemelerini, kendisinin yapmış olduğu yatırım ve diğer hizmetlerini karşılamak ve kendisine bir fayda sağlamak amacıyla, yatırmış olduğu anaparanın geri dönüşü ve finansman geliri şeklinde dikkate alır.¹⁷ Sonraki dönemlerde ise finansman geliri, kiraya verenin finansal kiralama konusu varlığa ilişkin net yatırımındaki sabit bir dönemsel getiri oranını yansıtan bir esasa göre muhasebeleştirilir.¹⁸

3. YABANCI PARA CİNSİNDEN İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Bir işletmenin yaptığı yabancı para cinsinden işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde “TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri” standardı uygulanır. TMS 21, 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere ilk olarak 31/12/2005 tarih ve 26040 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

TMS 21’in, iki ana kısma ayrılarak anlaşılmasında yarar vardır. Bu kısımlardan birincisi, bir işletmenin; yabancı para birimlerinde yaptığı işlemler veya yurtdışında işletmeye sahip olmak suretiyle yabancı faaliyetlerde bulunması halinde uyması gereken esasların açıklanmasıdır. İkincisi ise, bir işletmenin finansal tablolarını bir yabancı para biriminde sunması durumunda muhasebeleştirme ve sunumuna ilişkin ilkelerin açıklanmasıdır. “TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” Standardının kapsamında olan türev işlemler ve bakiyeler hariç; tüm yabancı para işlemlerin ve yabancı para cinsinden bakiyelerin muhasebeleştirilmesinde TMS 21’in hükümleri uygulanır.¹⁹ Finansal tabloların başka para birimine dönüştürülmesi bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

3.1. Kur farklarının muhasebeleştirilmesi

TMS 21, kural olarak, parasal kalemlere ilişkin kur farklarının oluştukları dönemde kâr veya zararda muhasebeleştirilmesini öngörmektedir.²⁰ TMS 21, parasal kalemleri, temel niteliği, sabit ya da belirlenebilir tutarda para biriminin alın-

¹⁵ TMS 17, Paragraf 17.25.

¹⁶ TMS 17, Paragraf 17.28.

¹⁷ TMS 17, Paragraf 17.36, Paragraf 17.37.

¹⁸ TMS 17, Paragraf 17.39.

¹⁹ TMS 21, Paragraf 21.3.

²⁰ TMS 21, Paragraf 21.28, Paragraf 21.32.

ması hakkı ya da ödenmesi yükümlülüğü olarak tanımlamıştır.²¹ Kur farkı, gerçekleştiği muhasebe döneminde kapanıyorsa, tüm kur farkı aynı dönemde finansal tablolara yansıtılır. Ancak, izleyen bir muhasebe döneminde kapanıyorsa, kapanma tarihine kadar her bir dönemde muhasebeleştirilecek kur farkları her dönemde döviz kurlarında meydana gelen değişime göre belirlenir.²² Parasal olmayan bir kalem ile ilgili kur farklarında ise, bu kalemden kaynaklanan kazanç ya da zararın diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilmesi durumunda, bu kazanç ya da zararın kurdan kaynaklanan kısmı da diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilmesi; ancak parasal olmayan bir kalemden kaynaklanan kazanç ya da zararın, kâr ya da zararda muhasebeleştirilmesi durumunda, bu kazanç ya da zararın kurdan kaynaklanan kısmının da kâr ya da zararda muhasebeleştirilmesi öngörülmüştür.²³

4. UYGULAMA: YABANCI PARA CİNSİN-DEN FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLE-RİNİN TMS 21 KAPSAMINDA MUHASE-BELEŞTİRİLMESİ

Türkiye’de faaliyet gösteren İtimat Ticaret A.Ş. 1 Ocak 2013 tarihinde Hızır Filo Kiralama A.Ş. ile binek araç kiralaması için anlaşma yapmıştır. Buna göre İtimat Ticaret A.Ş. 3 yıllığına 1 adet aracı kiralayacak, her yılsonunda 10.000 Amerikan Doları tutarında ödeme yapacaktır. Bu aracın peşin liste satış fiyatı 1 Ocak 2013 tarihi itibarı ile 24.868,52 USD’dir (44.763,34 TL). Her iki işletmenin geçerli para birimi Türk Lirası’dır. 3 yıllık süre boyunca ilgili döviz kurları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3: Sözleşme süresince gerçekleşen döviz kurları

	TL/\$ kuru
1 Ocak 2013	1,80
31 Aralık 2013	2,00
31 Aralık 2014	2,50
31 Aralık 2015	2,30

Bu sözleşme bir finansal kiralama değildir. Bunun nedeni, yapılan kiralamada ödenen tutarların bugünkü değerinin varlığın gerçeğe uygun değerine yakın olmasıdır. Dolayısıyla bu taşıt aracı 3 yıllık kira süresi boyunca İtimat Ticaret A.Ş.’nin finansal durum tablosunda yer alacak, araca ait amortisman, bakım onarım, sigorta, yakıt gibi giderler İtimat Ticaret A.Ş.’nin kapsamlı gelir tablosunda raporlanacaktır. İtimat Ticaret A.Ş., bu araca ilişkin borca ait faiz giderine de kapsamlı gelir tablosunda yer verecektir. Kira sözleşmesinin sonunda araç Hızır Filo Kiralama A.Ş.’ye geri verileceği için, bir başka deyişle sözleşmenin sonunda finansal kiralama konusu varlığın kiracıya devredilmesi durumu olmadığı için, bu varlık kira süresi ile varlığın faydalı kullanım ömründen kısa olanı ile amortisman tabii tutulacaktır. Kira sözleşmesinin süresi olan 3 yıl, bu varlığın faydalı kullanım ömründen kısa olduğundan, amortisman süresi olarak kira süresi olan 3 yıl kullanılacaktır.

Hızır Filo Kiralama A.Ş. ise sadece yapmış olduğu finansman faaliyetinin sonucunda ortaya

²¹ TMS 21, Paragraf 21.16.

²² TMS 21, Paragraf 21.29.

²³ TMS 21, Paragraf 21.30.

çıkan finansal kiralama alacağını finansal durum tablosunda, sözleşme süresince gerçekleşecek faiz gelirini ise kapsamlı gelir tablosunda raporlayacaktır. Devrettiği aracın tutarını kayıtlarında iz bedelle izleyecektir.

Sözleşmedeki faiz oranı yıllık %10'dur. Tablo 3'te, kira ödemelerinin bu faiz oranı ile iskontolanması ile hesaplanan kira ödemelerinin toplam bugünkü değerinin 24.868,52 USD olduğu görülmektedir. Sözleşme süresince tahakkuk edecek olan toplam faiz tutarı 5.131,48 USD'dir.

Tablo 4. Kira ödemelerinin bugünkü değerinin 1 Ocak 2013 tarihi itibarı ile hesaplanması (USD cinsinden)

		31 Aralık 2013	31 Aralık 2014	31 Aralık 2015	TOPLAM
I.	Kira ödemeleri	10.000,00	10.000,00	10.000,00	30.000,00
II.	Faiz faktörü	$(1+\%10)^1$	$(1+\%10)^2$	$(1+\%10)^3$	
III.	Kira ödemelerinin bugünkü değeri (I/II)	9.090,91	8.264,46	7.513,15	24.868,52

4.1. Yabancı Para Cinsinden Finansal Kiralama İşleminin Muhasebeleştirilmesi: Kiracının Kayıtları

Bu sözleşmedeki şartlara göre bu işlem TMS 17 kapsamında bir finansal kiralama işlemidir. Bunun nedeni, kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla, asgari kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin, en az, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olmasıdır. Dolayısıyla, bu sözleşmede kiracı durumunda olan İtimat Ticaret A.Ş. söz konusu aracı, varlıkları arasında raporlayacak, bu varlığa ilişkin amortisman ve diğer giderleri kapsamlı gelir tablosunda giderleştirecektir. Ayrıca sözleşme ile ilgili faiz giderlerini de ilgili dönemlerde sonuç hesaplarına aktaracaktır. İtimat Ticaret A.Ş., 1 Ocak 2013 tarihinde, aşağıdaki faiz itfa tablosunu hazırlayacaktır.

Tablo 5. Faiz itfa tablosu (1 Ocak 2013 tarihinde, USD cinsinden)

	I	II	III ($VI_{(t-1)} * \%10$)	IV ($II_{(t)} - III_{(t)}$)	V ($V_{(t-1)} - III_{(t)}$)	VI ($I_{(t)} - V_{(t)}$)
	Borç (brüt)	Ödeme	Faiz	Anapara	Ertelenmiş faiz	Kalan (Net borç)
01.Oca.13	30.000,00	-	-	-	5.131,48	24.868,52
31.Ara.13	20.000,00	10.000,00	2.486,85	7.513,15	2.644,63	17.355,37
31.Ara.14	10.000,00	10.000,00	1.735,54	8.264,46	909,09	9.090,91
31.Ara.15	-	10.000,00	909,09	9.090,91	0,00	-
<i>t: Bu dönem</i>						
<i>t-1: Bir önceki dönem</i>						

İtimat Ticaret A.Ş., faiz itfa tablosunu hazırlandıktan sonra, 1 Ocak 2013 tarihindeki dolar kuru olan 1,80 ile bu kiralama işleminin muhasebeleştirilmesi yapılacaktır. (30.000 USD = 54.000 TL; 24.868,52 USD= 44.763,34 TL; 5.131,48 USD = 9.236,66 TL)

Bu işlemin muhasebeleştirilmesi Tekdüzen Hesap Planı'ndaki hesaplara göre yapılmış, ancak tutarsal olarak örneğin daha kolay incelenebilmesi amacı ile finansal kiralama borcunun ve ertelenmiş borçlanma maliyetinin uzun vadeli-kısa vadeli ayrımı yapılmamıştır.

1 Ocak 2013

260. HAKLAR	44.763,34	
<i>260.01.001. Finansal kiralama ile elde edilen taşıt</i>		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)	9.236,66	
<i>302.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR		54.000,00
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>Sözleşme yapıldığındaki kayıt</i>		

İtimat Ticaret A.Ş., 31 Aralık 2013 tarihinde 3 yıl üzerinden amortisman hesaplayacaktır. Bu varlık için normal amortisman yöntemi kullanılacaktır (44.763,34 TL / 3 = 14.921,11 TL).

31 Aralık 2013

770. GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	14.921,11	
<i>770.01.001. Finansal kiralama ile elde edilen taşıta ait itfa</i>		
268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		14.921,11
<i>268.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>Finansal kiralama ile elde edilen varlığa ait itfa (1. yıl)</i>		

31 Aralık 2013 tarihinde İtimat Ticaret A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2013 tarihinde dolar kuru 2,00'ye yükseldiğinden, önce borç ve ertelen-

miş borçlanma maliyeti ölçülür (değerlemesi yapılır). Kurlardaki değişim nedeni ile 30.000 USD tutarındaki borç, 6.000 TL ($30.000 \text{ USD} * (2,00-1,80) = 6.000 \text{ TL}$); 5.131,48 USD tutarındaki ertelenmiş borçlanma maliyeti ise 1.026,30 TL ($5.131,48 \text{ USD} * (2,00-1,80) = 1.026,30 \text{ TL}$) arttırılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı gideri (kambiyo zararı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2013

656. KAMBİYO ZARARLARI (-)	4.973,70	
<i>656.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)	1.026,30	
<i>302.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR		6.000,00
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>Kambiyo zararının muhasebeleştirilmesi</i>		

Ödenen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2013

301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR	20.000,00	
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
102. BANKALAR		20.000,00
<i>102.01.001. Merkez Şube</i>		
<i>1. taksidin ödenmesi (10.000,00 USD*2,00)</i>		

Tablo 5'te görülen 2013 dönemine ait gerçekleşen 2.486,85 USD tutarındaki faiz gideri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2013

780. FİNANSMAN GİDERLERİ	4.973,70	
780.01.001. Hızır Filo Kiralama		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)		4.973,70
302.01.001. Hızır Filo Kiralama		
<i>1. yıla ait faiz giderinin muhasebeleştirilmesi (2.486,85 USD*2,00)</i>		

İtimat Ticaret A.Ş., 31 Aralık 2014 tarihinde amortisman giderini kaydedecektir.

31 Aralık 2014

770. GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	14.921,11	
770.01.001. Finansal kiralama ile elde edilen taşıta ait itfa		
268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		14.921,11
268.01.001. Hızır Filo Kiralama		
<i>Finansal kiralama ile elde edilen varlığa ait itfa (2. yıl)</i>		

31 Aralık 2014 tarihinde İtimat Ticaret A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2014 tarihinde dolar kuru 2,50'ye yükseldiğinden, önce borç ve ertelenmiş borçlanma maliyeti ölçülür. Kurlardaki değişim nedeni ile 20.000 USD tutarındaki borç, 10.000 TL (20.000 USD * (2,50-2,00) = 10.000 TL); 2.644,63 USD tutarındaki ertelenmiş borçlanma maliyeti ise 1.322,31 TL (2.644,63 USD * (2,50-2,00) = 1.322,31 TL) arttırılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı gideri (kambiyo zararı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2014

656. KAMBİYO ZARARLARI (-)	8.677,69	
<i>656.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)	1.322,31	
<i>302.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR		10.000,00
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>Kambiyo zararının muhasebeleştirilmesi</i>		

Ödenen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2014

301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR	25.000,00	
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
102. BANKALAR		25.000,00
<i>102.01.001. Merkez, Şube</i>		
<i>2. taksidin ödenmesi (10.000,00 USD*2,50)</i>		

Tablo 5'te görülen 2014 dönemine ait gerçekleşen 1.735,54 USD tutarındaki faiz gideri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2014

780.FİNANSMAN GİDERLERİ	4.338,84	
780.01.001.Hızır Filo Kiralama		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)		4.338,84
302.01.001. Hızır Filo Kiralama		
2. yıla ait faiz giderinin muhasebeleştirilmesi (1.735,54 USD*2,50)		

İtimat Ticaret A.Ş., 31 Aralık 2015 tarihinde amortisman giderini kaydedecektir.

31 Aralık 2015

770. GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	14.921,11	
770.01.001. Finansal kiralama ile elde edilen taşıta ait itfa		
268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		14.921,11
268.01.001. Hızır Filo Kiralama		
Finansal kiralama ile elde edilen varlığa ait itfa (3. yıl)		

31 Aralık 2015 tarihinde İtimat Ticaret A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2015 tarihinde dolar kuru 2,30'a düştüğünden, önce borç ve ertelenmiş borçlanma maliyeti ölçülür. Kurlardaki değişim nedeni ile 10.000 USD tutarındaki borç, 2.000 TL (10.000 USD * (2,30-2,50) = 2.000 TL); 909,09 USD tutarındaki ertelenmiş borçlanma maliyeti ise 181,82 TL (909,09 USD * (2,30-2,50) = 181,82 TL) azaltılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı geliri (kambiyo kârı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2015

301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR	2.000,00	
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)		181,82
<i>302.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
646. KAMBİYO KÂRLARI		1.818,18
<i>646.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>Kambiyo kârının muhasebeleştirilmesi</i>		

Ödenen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2015

301. FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR	23.000,00	
<i>301.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
102. BANKALAR		23.000,00
<i>102.01.001. Merkez Şube</i>		
<i>3. taksidin ödenmesi (10.000,00 USD*2,30)</i>		

Tablo 5'te görülen 2015 dönemine ait gerçekleşen 909,09 USD tutarındaki faiz gideri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2015

780. FİNANSMAN GİDERLERİ	2.090,91	
<i>780.01.001.Hızır Filo Kiralama</i>		
302. ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA BORÇLANMA MALİYETLERİ (-)		2.090,91
<i>302.01.001. Hızır Filo Kiralama</i>		
<i>3. yıla ait faiz giderinin muhasebeleştirilmesi (909,09 USD*2,30)</i>		

4.2. Yabancı Para Cinsinden Finansal Kiralama İşleminin Muhasebeleştirilmesi: Kiraya Veren Kayıtları

Hızır Filo Kiralama A.Ş., Tablo 5'teki faiz itfa tablosunu, alacak ve faiz gelirlerini gösterecek şekilde hazırlayacaktır. Bu tablo, İtimat Ticaret A.Ş.'nin hazırlamış olduğu faiz itfa tablosunun aynısı olacaktır, ancak bu tabloda borç yerine alacak, faiz gideri yerine faiz gelirleri gösterilecektir. 1 Ocak 2013 tarihindeki dolar kuru olan 1,80 ile bu kiralama işleminin muhasebeleştirilmesi yapılacaktır. (30.000 USD = 54.000 TL; 24.868,52 USD= 44.763,34 TL; 5.131,48 USD = 9.236,66 TL)

Hızır Filo A.Ş., finansal kiralama şirketi değildir, dolayısıyla bu örnekte Finansal Kiralama Şirketleri Tekdüzen Hesap Planı kullanılmamış; işlemler Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ndeki Tekdüzen Hesap Planı'nına göre muhasebeleştirilmiştir. Tutarsal olarak örneğin daha kolay incelenebilmesi amacı ile finansal kiralama alacağının ve kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirlerinin uzun vadeli-kısa vadeli ayrımı yapılmamıştır.

1 Ocak 2013

120.ALICILAR	54.000,00	
<i>120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
254.TAŞITLAR		44.763,34
<i>254.02.078.Kiraya Verilen Varlıklar</i>		
124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)		9.236,66
<i>124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
<i>Sözleşme yapıldığındaki kayıt</i>		

31 Aralık 2013 tarihinde Hızır Filo Kiralama A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2013 tarihinde dolar kuru 2,00'ye yükseldiğinden, önce alacak ve kazanılmamış finansal kiralama faiz geliri ölçülür. Kurlardaki değişim nedeni ile 30.000 USD tutarındaki alacak, 6.000 TL ($30.000 \text{ USD} * (2,00-1,80) = 6.000 \text{ TL}$); 5.131,48 USD tutarındaki kazanılmamış finansal kiralama faiz geliri ise 1.026,30 TL ($5.131,48 \text{ USD} * (2,00-1,80) = 1.026,30 \text{ TL}$) arttırılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı geliri (kambiyo kârı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2013

120.ALICILAR	6.000,00	
<i>120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)		1.026,30
<i>124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
646.KAMBIYO KÂRLARI		4.973,70
<i>646.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
<i>Kambiyo kârının muhasebeleştirilmesi</i>		

Tahsil edilen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2013

102. BANKALAR	20.000,00	
<i>102.01.001. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
120.ALICILAR		20.000,00
<i>120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
<i>1. taksidin tahsil edilmesi (10.000,00 USD*2,00)</i>		

Tablo 5'te görülen 2013 dönemine ait gerçekleşen 2.486,85 USD tutarındaki faiz geliri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2013

124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)	4.973,70	
<i>124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
642.FAİZ GELİRLERİ		4.973,70
<i>642.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
<i>1. yıla ait faiz gelirinin muhasebeleştirilmesi (2.486,85 USD*2,00)</i>		

31 Aralık 2014 tarihinde Hızır Filo Kiralama A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2014 tarihinde dolar kuru 2,50'ye yükseldiğinden, önce alacak ve kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirleri ölçülür. Kurlardaki değişim nedeni ile 20.000 USD tutarındaki alacak, 10.000 TL ($20.000 \text{ USD} * (2,50-2,00) = 10.000 \text{ TL}$); 2.644,63 USD tutarındaki kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirleri ise 1.322,31 TL ($2.644,63 \text{ USD} * (2,50-2,00) = 1.322,31 \text{ TL}$) arttırılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı geliri (kambiyo kârı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2014

120.ALICILAR	10.000,00	
<i>120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)		1.322,31
<i>124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
646.KAMBIYO KÂRLARI		8.677,69
<i>646.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>		
<i>Kambiyo kârının muhasebeleştirilmesi</i>		

Tahsil edilen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2014

102. BANKALAR	25.000,00		
<i>102.01.001. İtimat Ticaret A.Ş.</i>			
	120.ALICILAR		25.000,00
<i>120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>			
<i>2. taksidin tahsil edilmesi (10.000,00 USD*2,50)</i>			

Tablo 5'te görülen 2014 dönemine ait gerçekleşen 1.735,54 USD tutarındaki faiz geliri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2014

124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)	4.338,84		
<i>124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>			
	642.FAİZ GELİRLERİ		4.338,84
<i>642.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.</i>			
<i>2. yıla ait faiz gelirinin muhasebeleştirilmesi (1.735,54 USD*2,50)</i>			

31 Aralık 2015 tarihinde Hızır Filo Kiralama A.Ş., kur farklarının etkisi ile ilgili olarak gerekli muhasebe kayıtlarını yapacaktır. 31 Aralık 2015 tarihinde dolar kuru 2,30'a düştüğünden, önce alacak ve kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirleri ölçülür. Kurlardaki değişim nedeni ile 10.000 USD tutarındaki alacak, 2.000 TL ($10.000 \text{ USD} * (2,30 - 2,50) = 2.000 \text{ TL}$); 909,09 USD tutarındaki kazanılmamış finansal kiralama faiz geliri ise 181,82 TL ($909,09 \text{ USD} * (2,30 - 2,50) = 181,82 \text{ TL}$) azaltılacaktır. Aradaki fark ise kur farkı gideri (kambiyo zararı) olarak muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2015

656. KAMBİYO ZARARLARI (-)	1.818,18	
656.01.001. İtimat Ticaret A.Ş.		
124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)	181,82	
124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.		
120.ALICILAR		2.000,00
120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.		
<i>Kambiyo zararının muhasebeleştirilmesi</i>		

Tahsil edilen kiralama taksidi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir (KDV ihmal edilmiştir).

31 Aralık 2015

102. BANKALAR	23.000,00	
102.01.001. İtimat Ticaret A.Ş.		
120.ALICILAR		23.000,00
120.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.		
<i>2. taksidin tahsil edilmesi (10.000,00 USD*2,30)</i>		

Tablo 5'te görülen 2015 dönemine ait gerçekleşen 909,09 USD tutarındaki faiz geliri, TL'ye çevrilip muhasebeleştirilecektir.

31 Aralık 2015

124.KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ (-)	2.090,91	
124.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.		
642.FAİZ GELİRLERİ		2.090,91
642.02.002. İtimat Ticaret A.Ş.		
<i>3. yıla ait faiz gelirinin muhasebeleştirilmesi (909,09 USD*2,30)</i>		

5. SONUÇ

Son yıllarda önem kazanan finansal kiralama, taksitli satın alma olarak da tanımlanabilen bir finansman tekniğidir. Bir kiralama işleminin finansal kiralama veya faaliyet kiralaması olarak tanımlanması, sözleşmenin özelliğine göre belirlenir. Kiralama işleminde kiralama süresince fayda ve risklerin önemli ölçüde kiracıya devredildiği durumda bu işlem finansal kiralama olarak adlandırılır. Finansal kiralama işleminde finansal kiralama konusu varlık, kiracının bilançosunda raporlanır. Kiracı ve kiraya veren, kira ödemelerini faiz ve anapara olarak ayırarak muhasebeleştirir. Kiracı bu işleme dair faiz giderini; kiraya veren ise faiz gelirini muhasebeleştirir. Kiralama konusu varlığa ilişkin amortisman, sigorta ve benzeri giderler kiracı tarafından muhasebeleştirilir.

Türkiye’de finansal kiralama işlemlerinin önemli bir kısmı yabancı para cinsinden yapılmaktadır. Yabancı para cinsinden yapılan finansal kiralama işlemlerinin Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında muhasebeleştirilmesinde TMS 17 ve TMS 21’in birlikte dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışma ile yabancı para cinsinden finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi TMS 17 ve TMS 21 kapsamında bir örnek yardımı ile açıklanmıştır.

Finansal kiralama işleminin yabancı para cinsinden olması halinde, sözleşme anında, kira ödemeleri yabancı para cinsinden iskontolanmalı, faiz itfa tablosu da yabancı para cinsinden hazırlanmalıdır. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan kur farkları ise kiralama konusu varlık ile ilişkilendirilmeyecek, kâr veya zararda muhasebeleştirilecektir.

KAYNAKÇA

Barry J. Epstein, Eva K. Jermakowicz, **Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards**, Wiley & Sons, 2010.

Richard Lewis, David Pendrill, **Advanced Financial Accounting**, Prentice Hall, 7. Bası, 2004.

Curtis L. Norton, Michael A. Diamond, Donald P. Pagach, **Intermediate Accounting: Financial Reporting and Analysis**, Houghton Mifflin Company, USA, 2. Bası.

Veli Öztürk, Hasan Bal, Emine Çına Bal, “Finansal Kiralama ve İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Kullanılma Düzeyi”, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı: 2, Sayfa: 67-86.

Suat Yıldırım, Abdülkadir Albez, Orhan Küçük, “Kobilerde Finansal Kiralamadan (Leasing) Yararlanma Düzeyi: Bir Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2006, Sayı: 8, Sayfa: 361-376.

(Çevrimiçi) Leases—Joint Project of the FASB and the IASB, http://www.fasb.org/jsp/FASB/FASBContent_C/ProjectUpdatePage&cid=900000011123, 1 Kasım 2012.

(Çevrimiçi) <http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0 &bytContent Type=3&int PageNo=34 &strHitCountParam=21131012651735>, 12 Ağustos 2012.

TMS 17 Kiralama İşlemleri, 24/02/2006 tarih ve 26090 sayılı Resmi Gazete.

TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri, 31/12/2005 tarih ve 26040 sayılı Resmi Gazete.

SATICI HİLELERİ

Dr. Banu TARHAN MENGİ*

ÖZET

İşletmelerde ciddi zararlara neden olan hile olayları, işletmelerin çalışanları, yöneticileri, müşterileri ve satıcıları tarafından gerçekleştirilebilir. Satıcılar tarafından gerçekleştirilen hilelerde işletmeye satış yapan taraf, işletmeye karşı gerçekleştireceği hileyi kendi başına yapabilmekte ve işletmeye zarar verebilmektedir. Bunun dışında satıcılar aynı hileleri, işletme içinden bir çalışan ile işbirliği gerçekleştirerek de hayata geçirebilmekte ve işletmelere çok büyük çaplı zararlar verebilmektedirler. İşletme çalışanının satıcıya yardım etmesi sonunda elde edeceği menfaat beklentisi, satıcı tarafından gerçekleştirilen hilenin hem daha kolay gerçekleştirilmesini hem de sonrasında, iyi gizlenmesini sağlamaktadır. Satıcı hileleri, işletmeye yüksek -şişirilmiş- faturalama yapılması, anlaşılan maldan daha düşük kaliteli bir malın teslim edilmesi, aynı satış işlemine ilişkin birden fazla kez faturalama yapılması, faturada belirtilen malın eksik teslim edilmesi ve gerçekte sipariş edilmemiş veya sevk edilmiş mallar için fatura düzenleyerek işletmeye gönderilmesi şekillerinde gerçekleştirilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hile, Satıcı Hileleri

Vendor Fraud

ABSTRACT

Fraudulent acts may be initiated by a corporation's employees, managers, customers, and vendors. Fraudulent acts by vendors may either be committed individually or in cooperation with employees of an enterprise. An employee receiving a personal benefit on such a fraud act may facilitate a vendor commit fraud and hide any trace of such act. Such frauds give even more damage to an enterprise. Several potential ways of a fraudulent activity performed by a vendor is sending inflated invoices to a customer enterprise, delivering goods having quality lower than previously agreed upon, sending multiple invoices for a single transaction, delivering goods in smaller amounts than specified on invoice, and preparing invoice for goods that haven't been ordered or delivered.

Keywords: Fraud, Vendor Fraud

* Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Öğretim Görevlisi

1. GİRİŞ

Son yıllarda ortaya çıkan işletme skandalları ile birlikte denetçilere hile konusunda önemli görevler yüklenmiştir. Özellikle SAS No.82'nin ortaya çıkışı ile birlikte denetçilerin sorumluluk alanları genişletilerek, finansal tablolarda yer alan önemli hataları belirleme yükümlülüğünün dışına çıkmış ve denetçiye bir görev daha yüklenmiştir. İşletmenin mali tablolarının hileli işlemlerden etkilenip etkilenmediğini de belirlemek. Denetçilerin sorumluluk alanlarının genişlemesine neden olan bu yeni görev, hile konusunda yapılan çalışmalarda artış gerekliliğini de beraberinde getirmiş ve bu nedenle denetçilerin ortaya çıkarmaları gereken hile türlerine ilişkin çalışmalar hız kazanmıştır.

Hilelerin ortaya çıkartılması sürecinde denetçiler, hileli işlemlerin taraflarca tek başına yürütülüyor olma ihtimalinin yanında, işletme çalışanlarının işbirliğiyle yürütüyor olma ihtimali de göz önünde bulundurmak durumundadırlar. İşbirliği ile gerçekleştirilen hilelerin, tek taraflı gerçekleştirilen hilelere oranla çok daha yüksek tutarlı zararlara neden olacağı belirtilmelidir. Bu çalışmanın amacı, işletmelere çok ciddi zararlar veren satıcı hile türlerinin açıklanması, bu hile türlerine ilişkin kırmızı bayrakların belirtilmesi, bu tür hilelerin engellenmesi ve ortaya çıkarılması hakkında bilgi verilmesidir.

Çalışmada ele alınan satıcı hilelerinin ortak noktası, hilenin satıcı tarafından gerçekleştirilmesi, işbirliğinin sözkonusu olması durumunda ise hileye ilişkin teklifin satıcıdan gelmesi, işletme çalışanının da satıcıya, gerçekleştirilecek hile konusunda bir menfaat karşılığında yardım etmesidir. İşletme çalışanları tarafından gerçekleştirilen, satıcıların verilerinin olduğu şekilde ya da değiştirilerek, bilgisi dışında kullanıldığı durumlar ve işletme çalışanlarınca hayali satıcı-

lar yaratılarak işletmeden gereksiz kaynak çıkışına neden olunan türdeki hileler çalışan hilesi kapsamında bulunduğundan bu tür hilelere çalışma içerisinde yer verilmeyecektir.

Satıcılar hileli işlemlerini bir işin alınması sırasında -ihale süreci içerisinde- gerçekleştirebildikleri gibi, işin alımı ile birlikte yapılan anlaşmalar ardından da gerçekleştirebilmektedirler. Çalışma, işin alımı sırasında-ihale sürecinde gerçekleştirilen hileleri kapsamamaktadır.

Ayrıca belirtilmelidir ki, işletmelerde satıcılar tarafından gerçekleştirilen hileli eylemlerin tamamı kamu kurumlarına da yönlenebilmekte ve kamu kurumları için de bir tehdit oluşturmaktadır. Ancak çalışmanın içerisinde bu hile türünde kurban olarak adlandırılan taraf "işletme"dir.

Bu amaçlara yönelik olarak, çalışmanın ikinci bölümünde hile kavramı ve türleri kısaca açıklandıktan sonra satıcı hilelerinin kapsamına odaklanılmıştır. Üçüncü bölüm satıcıların işletme içerisinden herhangi bir çalışan ile işbirliğine girerek veya yalnız olarak gerçekleştirebilecekleri hile türlerinin açıklanmasına ayrılmış, her bir durumda ortaya çıkabilecek kırmızı bayraklar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmadaki üçüncü bölümde satıcı hilelerinin mümkün olduğunca azaltılabilesi için alınması gereken önlemler üzerinde durulmuş, dördüncü bölümde ise satıcılar tarafından gerçekleştirilen hilelerin ortaya çıkarılması sürecinde yapılması gereken çalışmalar açıklanmıştır.

2. Hile Kavramı ve Satıcı Hileleri

Hile, kasıtlı biçimde ve gizlice sürdürülen, hile yapan kişinin kendisine bir yarar sağlama esasına dayalı, kurbanın bir şekilde aldattıldığı ve zarar gördüğü eylem olarak tanımlanabilir.¹

¹ Bozkurt, Nejat, **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009, s. 60.

Hilenin türleri incelendiğinde ise karşımıza temel beş tür hile çıkmaktadır. *Çalışan hileleri*, işletme çalışanlarının işletmenin varlıklarına el koyarak veya kuraldışı kullanarak işverene zarar vermesidir. *Yönetim hileleri*, işletmenin mali tablolarının olduğundan farklı gösterilmesi ile ortaya çıkan hilelerdir. *Yatırım hileleri*, yatırımcıların değersiz veya hiç gerçekleştirilmeyen yatırımlara para yatırmasının sağlanması yoluyla yapılır. *Müşteri hileleri*, müşterilerin mal aldıkları işletmelere karşı yaptıkları hilelerdir. *Satıcı*

hileleri ise, mal ve hizmet satışı yapan işletmeler tarafından, bu mal veya hizmeti satın alan taraflara karşı işletme dışından gerçekleştirilen hileli eylemlerdir. Satıcı hileleri özel sektör işletmelerine yönelik olarak gerçekleştirilebildiği gibi tüm dünyada kamu kurumlarına karşı da sıkça gerçekleştirilen eylemlerdir.^{2,3} Hile türleri, bir tablo aracılığı ile hileyi yapan, hilenin kurbanı ve yapılış şekilleri açısından kısaca şu şekilde sınıflandırılabilir.⁴

HİLE TÜRÜ	KURBAN	HİLEYİ YAPAN	AÇIKLAMA
Çalışan Hileri	İşveren	Çalışanlar	Çalışanlar hırsızlık yaparlar.
Yönetim Hileleri	Mali Tablo İlgilileri	Tepe Yöneticileri	Mali tablolar olduğundan iyi veya kötü gösterilir.
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Gerçek olmayan yatırımlara para yatırılması sağlanır.
Satıcı Hileleri	Alım Yapan İşletmeler	Satıcılar	Alım yapan işletmelere zarar verilmesi hedeflenir.
Müşteri Hileleri	Satış Yapan İşletmeler	Müşteriler	Satıcıların aldatılması esasına dayanır.

² Bozkurt, Nejat, a.g.e., 2009, s. 64-66.

³ Silverstone, Howard ve Sheetz, Michael, **Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts**, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2007, s. 66.

⁴ Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., **Fraud Examination**, Thomson South-Western, USA, 2003, s.8.

Satıcı hilelerinin kapsamı oldukça geniştir. Satıcı hileleri işletmeye yüksek -şişirilmiş- faturalama yapılması, anlaşılan malın altında kaliteye sahip bir malın teslim edilmesi, aynı satış işlemine ilişkin birden fazla kez faturalama yapılması, faturada belirtilen malın eksik teslim edilmesi ve gerçekte sipariş edilmemiş veya sevkedilmemiş mallar için fatura düzenleyerek işletmeye gönderilmesi gibi şekillerde gerçekleştirilebilir. Hileli işlemlere karışan satıcılar mal ve/veya hizmet satacakları işletmenin kendi çalışanlarını da kendi gerçekleştirdikleri hilenin bir parçası konumuna getirerek işletmenin iç kontrol yapısının hileleri önleyici etkisini ortadan kaldırmayı hedefleyebilirler.⁵

O halde, satıcı hilelerinin, hileyi gerçekleştiren taraf sayısı dikkate alındığında iki şekilde ortaya çıktığı belirtilebilir. Bunlardan ilkinde satıcı hileyi tek başına tamamlamakta ikincisinde ise, işletme içerisinde bir çalışan ile işbirliği sürecine girmek suretiyle gerçekleştirilmektedir.^{6,7} Bir satıcının mal ve/veya hizmet sattığı işletmenin bir çalışanı ile işbirliği içerisinde girmesi, ilgili çalışana rüşvet vermesi ve böylelikle gerçekleştirmek istediği işlemde kendisine bir menfaat sağlaması, bu tarz hilelerin temelini oluşturur.⁸ Örneğin, bir işletme çalışanı satıcıdan aldığı rüşvete karşılık ilgili satıcı tarafından işletmeye

gönderilen gerçek dışı bir işleme ait faturanın, işletme tarafından ödenmesini sağlayabilir. İşletme çalışanları bu gibi işlemleri gerçekleştirebilmek için satıcılardan rüşvet olarak nakit para alabilecekleri gibi, biraz daha dolaylı biçimde, fiyatlar üzerinden indirim almak ve farkı kendi hesabına aktarmak, bir tanıdığını işe yerleştirmek, ilerleyen dönemlerde ilgili satıcı işletmede iş sözü almak, kendisine sunulan pahallı tatil imkanlarını değerlendirmek gibi şekillerde de fayda sağlayabilirler.^{9,10} Asli görevi, dürüst biçimde işletmeye her hangi bir mal veya hizmet alımında en iyi koşulları sağlamak ve işletmenin zarar görmesine engel olmak olan çalışan, rüşvetin işin içerisine girmesi ile satıcının gerçekleştirmek istediği eylemlere göz yumar hale gelebilmektedir. Bu durumda tek zarar gören taraf işletmedir ve^{11,12} satıcı hilelerinde bir işletmenin karşılaşabileceği en büyük zararlar, çalışanlarının satıcılar ile işbirliği içerisinde girdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır.¹³

Herhangi bir işletme çalışanın satıcıdan rüşvet alması durumu ilk bakışta işletme üzerinde çok fazla bir zarara neden olmuyor gibi görünse bile zaman içerisinde bu durum işletmeye çok ciddi zararlar verir. Satıcı ile dialog içerisinde bulunan ve satıcıdan rüşvetini de alan kişi, en iyi malı, en uygun fiyata, en uygun koşullarda

5 Olsen, William P., **Anti-Corruption Handbook : How to Protect Your Business in the Global Marketplace**, Wiley Hoboken, New Jersey, 2010, s.134.

6 Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., **Fraud Examination**, Thomson South Western, USA, 2003, s.10.

7 Regan, David O', **Auditor's Dictionary**, John Wiley & Sons Inc. Hoboken, New Jersey, 2004. s.122.

8 Singleton, Tommy ve Singleton, Aaron ve Bologna, Jack ve Lindquist, Robert, **Fraud Auditing and Forensic Accounting**, 3rd edition, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2006, s. 100.

9 Trainor, Charles K., "Vetting Your Vendors", **American School Board Journal**, Temmuz 2009, Vol. 196, Issue 7, s. 43.

10 Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., a.g.e., s. 437.

11 Coenen, Tracy, **Essentials of Corporate Fraud**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2008, s. 87.

12 Elder, Randal J. ve Beasley, Mark S. ve Arens, Alvin A., **Auditing And Assurance Services**, 13th edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2010, s. 347.

13 Schaeffer, Mary S., **Fraud in Accounts Payable: How to Prevent It**, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2008, s.201.

temin edebiliyor olsa da, işletme, çalışanın satıcıdan aldığı rüşvetin bedelini bir tarihte, bir şekilde mutlaka ödeyecektir. O halde satıcı hilelerinin verilebileceği zararlar açısından yapılacak değerlendirmede, satıcı hilelerinin işletme içerisinden bir kişi ile birlikte gerçekleştirdiği zaman işletmelere çok daha fazla zarar verebileceği söylenebilir.

Şu nokta da gözden kaçırılmamalıdır, gerçekleştirilen bu tarz işbirliklerinde, her iki taraf hilenin gerçekleştirilmesinde gönüllü olabileceği gibi satıcı tarafın masum olduğu durumlar da olabilir. Bazen işletme çalışanları satıcı işletmeden kanundışı biçimde rüşvet talep ederek veya farklı tür kanundışı eylemlere karışmaya zorlayarak satıcıyı hile olayına karışmaya mecbur bırakabilmektedirler. Satıcı işletme ticari ilişkilerinin zarar görmemesi için bu duruma karşı koymamaktadır. Böyle bir durumda, işletmenin satıcılarına hitaben yollayacağı ve işletmenin hertürlü hediye ve rüşvete ilişkin politikalarını açıklayan bir mektup, işletme personelinin rüşvet ve hediye talep etmesine ilişkin durumun işletme tarafından benimsenmediğinin satıcılara açıkça bildirilmesi için iyi bir yöntemdir. İşletmelerin politikalarını açıklayan bu mektuplar aracılığıyla işletme tarafından benimsenmeyen davranışları öğrenen satıcı hile olayına karışmaktan kurtulabilir hatta gerçekleştirilmiş hile

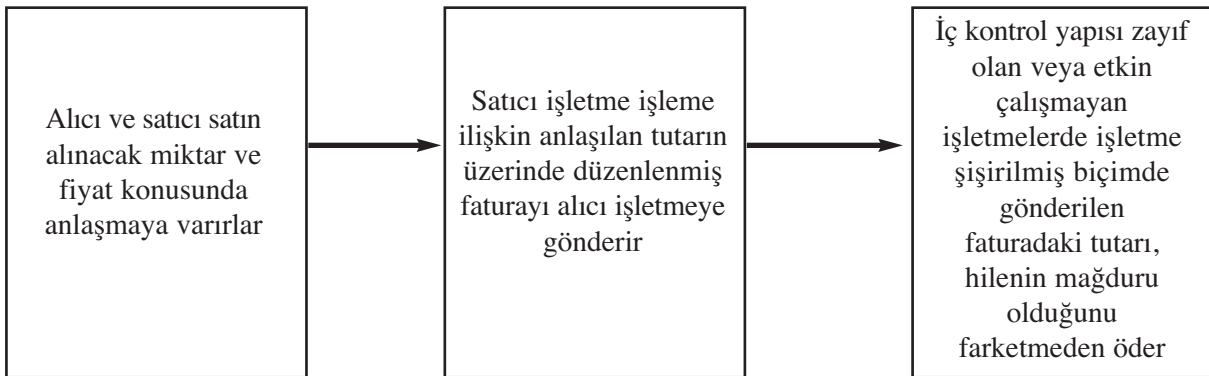
olaylarının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunabilir.¹⁴

3. Satıcılar Tarafından Gerçekleştirilebilen Hileler

Satıcılar tarafından mal ve/veya hizmet satın alan işletmelere karşı gerçekleştirilebilen hileler temelde beş şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar, satılan malın, önceden satıcı ile alıcı tarafından anlaşmaya varılan tutarın üzerinde faturalandırılması (faturanın şişirilmesi), anlaşmaya varılan kaliteden daha düşük kaliteli mal gönderilmesi, aynı satış işlemi için birden fazla kez faturalandırılma yapılması, satıcının faturada belirtilen malı eksik teslim etmesi ve gerçekte sipariş veya sevk edilmemiş mallar için fatura düzenlenmesidir.

3.1. Satılan Malı Yüksek Olarak Faturalandırma

Yüksek faturalama hilelerinde faturalar satıcılar tarafından özellikle şişirilerek (Kovacich, 2008, 117) mal ve hizmetler için, önceden alıcı işletme ile anlaşılmış olan fiyatın üzerinde bir tutar içeren faturanın kesilmesi ve işletmeye gönderilmesi şeklinde gerçekleşir. İşletme içi kontrolleri yetersiz olan alıcı işletme, yüksek tutarlı faturayı alır ve bir hilenin mağduru olduğunu farketmeden ödeme işlemini gerçekleştirir.

¹⁴ Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., a.g.e., s. 94-95.

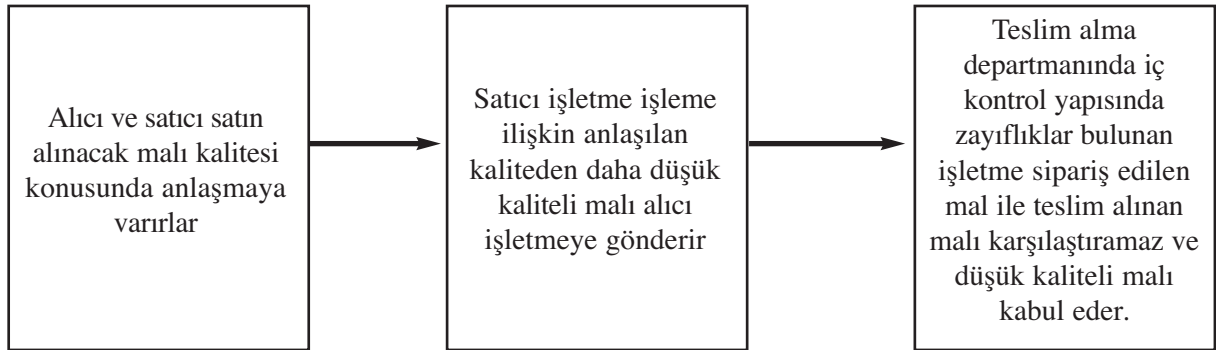
Bir diğer yöntem de önceden bir sözleşme ile fiyatı belirlenmiş olan malların gönderimi sırasında satıcının malları partiler halinde yollayarak sözleşmede yer alan fiyatın dışında fiyatlandırma yapılmasıdır.¹⁵

Mala ilişkin fiyat artışlarının dört yıl üst üste %30'un üstünde olması satıcının sattığı malı yüksek faturalamasına ilişkin bir kırmızı bayrak olarak kabul edilebilir.¹⁶

3.2. Düşük Kaliteli Mal Gönderme

Alıcı ile satıcı gerçekleştirdikleri anlaşma ile mal/hizmet alım satımına ilişkin şartları ortaya koyarlar. Bu şartlar arasında satıcının alıcıya sunacağı mal/hizmete ilişkin kalite bilgisi de yer almaktadır. Ancak satıcı gerçekleştireceği hile ile üzerinde anlaşmaya varılan kalitedeki maldan daha düşük kalitedeki malı alıcı işletmeye gönderir.

Satıcının daha önce yapılmış anlaşmada yer alan şartlara uymayarak düşük kalitede mal veya hizmet sunması doğal olarak satıcının karlılığını arttırmaktadır. Mal veya hizmeti satın alan işletme için mal veya hizmetlerinin kalitesi işletmenin bilgisi dışında düştüğünden, durum son derece zarar vericidir.¹⁷

Satıcıya geri iade edilen malların sayıca, tutarsal olarak ve ilgili satıcıdan satın alınan toplam mallara olan oranının yüksek olması, satıcıların düşük kaliteli mal gönderdiğine ilişkin kırmızı bayrak olarak kabul edilebilir.¹⁸

3.3. Aynı Satış İşlemini Birden Fazla Kez Faturalandırma

İşletmenin satıcılardan almış olduğu mal/hizmete ilişkin satıcılar tarafından birden fazla kez fatura kesilip her seferinde sanki yeni bir işlem yapılmış gibi işletmenin tekrar ödeme yapmasına neden olma şeklinde gerçekleştirilir.

¹⁵ Greene, 2003, <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294967859> Erişim Tarihi:18.11.2012.

¹⁶ Albrecht, Conan C. ve Albrecht, W. Steve ve Dunn, J. Gregory, "Conducting a Pro-Active Fraud Audit: A Case Study", *Journal of Forensic Accounting*, June-December 2000, Vol. 2, s. 207.

¹⁷ Coenen, Tracy, a.g.e., s. 88.

¹⁸ Albrecht, Albrecht, Dunn, a.g.e., s. 207.

Böyle bir durum herhangi bir ödemenin ertelenmesi durumunda, satıcı tarafından yanlışlıkla ikinci bir fatura gönderilmesi ve her ikisinin de ödenmesi ile hemen hemen her işletmede ortaya çıkabilir. Bu durum tamamen hatadan kaynaklanır. Sonuçta da durumun farkedilmesinin ardından fazla yapılan ödeme hemen alıcı işletmenin hesabına geri iade edilerek işlem düzeltilir.¹⁹

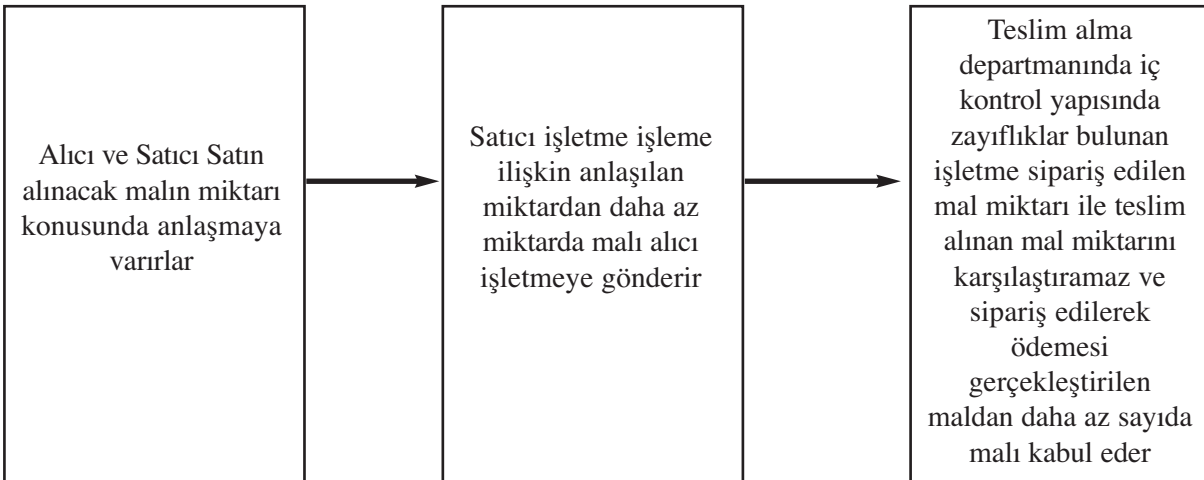
Ancak satıcılar tarafından gerçekleştirilen bu işlem kasıtlı biçimde haksız bir kazanç elde etme amacı ile de yapılmakta ve bu durum hileyi ortaya çıkarmaktadır.

Aynı sıra numarasına ait birden fazla fatura bulunması, aynı güne ilişkin aynı tutarda aynı satıcıya ait belgeler bulunması, aynı mal tanımına

ilişkin çok sayıda fatura bulunması bu tip hilelerde kırmızı bayraklardır.²⁰

3.4. Satıcının Faturada Belirtilen Malı Eksik Teslim Etmesi

Satıcı ile alıcı arasında yapılan sözleşme içeriğinde, satıcının alıcıya teslim edeceği malların miktarı belirtilmektedir. Faturalama sürecinde alıcı tarafından ödenecek tutar ise sözleşmede belirtilen tutar ve miktar bilgisine dayalı olarak ortaya çıkacaktır. Bu şekilde gerçekleştirilen hilede, satıcı önceden üzerinde anlaşmaya varılan mal miktarından az miktarda malı işletmeye gönderir. Ancak işletmeden mala ilişkin tahsil ettiği tutar göndermesi gereken mal miktarı üzerinden hesaplanan tutardır.

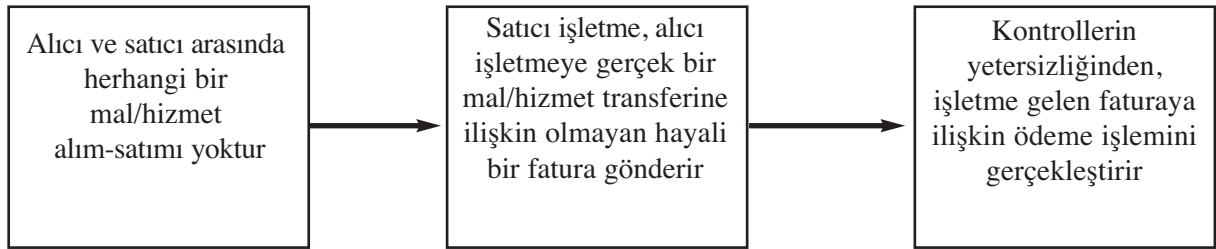
¹⁹ Silverstone, Howard ve Davia, Howard R., **Fraud 101 Techniques and Strategies For Detection**, 2nd edition, John Wiley and Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2005, s. 72-73.

²⁰ Albrecht, Albrecht, Dunn, a.g.e., s.207.

Kalite açısından bir problem yaşanmadığı durumda, malın satın alınması için ödeme yapılan tutar, satın alma işlemi sonrasında işletmeye gönderilen malların değerinden yüksek ise malların eksik teslim edildiğine ilişkin bir kırmızı bayrağın mevcut olduğu söylenebilir.²¹

3.5. Sipariş veya Sevkedilmemiş Mallar İçin Fatura Düzenleme

Gerçek anlamda mevcut olmayan bir satış işlemine ait hayali bir faturanın ödenmek üzere alıcı konumundaki işletmeye gönderilmesi ve bu işleme bağlı alıcı işletmenin bir ödeme yapmasının sağlanması şeklinde gerçekleştirilen bir hiledir.²²

Özellikle satıcıdan gelen faturaların sıra numarasının birbirini takip eden niteliğinin bulunması gerçek anlamda bir mal gönderimi yapılmadan yalnızca fatura gönderiliyor olmasına ilişkin bir kırmızı bayrak olarak kabul edilebilir.²³ Sıra numaralarının birbirini takip etmesi, satıcının alıcı işletme dışında hiçbir müşterisi bulunmaması ve fatura göndermesini gerektirebilecek başka işlem yapmamış olması anlamına gelmektedir.

4. Satıcı Hilelerine Karşı Alınabilecek Önlemler

İç kontrol yapısının zayıf olması, eleman alımında dürüstlük ve bağlılığın dikkate alınmıyor olması, çalışanların finansal amaç ve hedefler doğrultusunda baskı altına sokulması sonucu iyi yönetilememesi ve işletmenin bulunduğu sektörün bu tip hilelere ilişkin bir geçmişinin olması, işletmeleri bu tip hilelere daha açık hale getirir. Bunların dışında, çalışanların üstesinden gelemedikleri finansal sorunların bulunması da işletmelerde hileye olan yatkınlığı artırıcı niteliktedir.²⁴

Bu noktada alınabilecek en kilit önlemler işletmenin iç kontrol yapısı ile ilgili olacaktır. İç kontrol yapısı içerisinde görevler çalışanlar arasında, işletme büyüklüğü dikkate alınarak meydana gelebilecek hata ve hileleri ortaya çıkarabilecek biçimde dağıtılmalıdır.²⁵ İşletmenin satın alma süreci içerisinde bazı çalışanların satıcılar ile işbirliği içerisinde girerek hile olayına karışma ihtimalini azaltabilmek için işlet-

²¹ Albrecht, Albrecht, Dunn, a.g.e., s.207.

²² Kovacich, Gerald L., **Fighting Fraud**, Elsevier Academic Press, USA, 2008, s.117.

²³ Albrecht, Albrecht, Dunn, 2000, s. 207.

²⁴ Singleton, Tommy ve Singleton, Aaron ve Bologna, Jack ve Lindquist, Robert, a.g.e.,s.65-66.

²⁵ Bozkurt, Nejat, **Muhasebe Denetimi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000, s.127.

mede satın alma talebini gerçekleştiren, satın alma işlemini onaylayan, malların teslim alınmasını gerçekleştiren ve ödeme işlemlerini gerçekleştiren kişilerin birbirinden farklı kişiler olması önemlidir.²⁶ Satıcılar ile direkt ilişki içerisinde bulunan işletme çalışanlarının hileli işlemlere ilişkin eğitilmiş olmaları önemlidir. Bu eğitim verilirken hile yapan kişilerin işletmelerden çalmak için sık kullandığı hile yöntemlerine karşı bilinç kazandırılması önemlidir.²⁷ Ayrıca tüm çalışanların işletmenin satın alma prosedürleri hakkında bilgi sahibi olduğuna ilişkin bir belge imzalaması ve yılda bir kez satıcılar ile ilişkilerini açıklamaları beklenmektedir. Bir işletme politikası olarak satıcılardan gelen tüm hediyelerin yasaklanması ve işletmede hile olaylarının asla hoşgörü ile karşılanmayacağını tüm çalışanlara bildirilmesi gereklidir.²⁸

Satın alma sürecinde hile potansiyeli yüksek noktalarda sıkı kontrollerin bulunması satıcılar tarafından gerçekleştirilecek hilelere en büyük engeli teşkil ederler. Aşağıdaki şekilde de gösterildiği gibi²⁹, satıcılar tarafından gönderilen malların işletmeye ulaşması üzerine işletmenin gelen mallara ilişkin sevki irsaliyesinin, satın alma talepleri ile karşılaştırılması, gerçek anlamda işletmenin sipariş etmediği malların işletme tarafından teslim alınmasının önüne geçilmesi açısından önemli bir kontroldür. Bu aşamada bir satın alma talebine istinaden mallar sevk edildiği

se, gelen malların niteliği, miktarı ve kalitesi incelenir. Bu şekilde bir talebin bulunmaması durumunda malların satıcıya geri yollanması gereklidir. İkinci kontrol ise teslim alınan mallara ilişkin miktar bilgisinin sisteme girilmesi noktasındadır. Bilgisayara dayalı çalışan sistemlerde malları teslim almadan sorumlu kişinin, satıcı tarafından gönderilen mal miktarının sisteme girişini gerçekleştirirken, satın alma talebinde kaç birim mal sipariş edildiğini görmeden, sisteme gelen mal miktarını girmesi de önemli bir kontroldür. Bu kontrol teslim alma noktasında çalışan kişiye yönelik konular ve kişinin teslim aldığı mal miktarını saymasını ve miktar hakkında emin olmasını gerektirir. Bu noktaya kadar bir sorun yoksa bu noktadan sonra işlem muhasebe departmanına gider.

Pek çok işletmedeki temel süreçte bilgiler üç farklı kaynaktan gelmektedir. Bunlar, satın alma departmanından gelen satın alma talebi, teslim alma departmanından gelen, teslim alma belgeleri ve satıcıdan gelen faturadır. Muhasebe departmanı bu üç belgeyi karşılaştırarak ödemenin yapılmasında bir sakınca olup olmadığını incelemelidir. Bu üç belgenin birarada bulunduğu tek nokta muhasebe departmanı olduğundan, ödeme yapılmadan önce bu karşılaştırmanın hassasiyetle gerçekleştirilmesi önemlidir.³⁰ Eğer karşılaştırma sonucunda bir farklılık ile karşılaşılmıyor ise ödeme işlemi gerçekleştirilir.

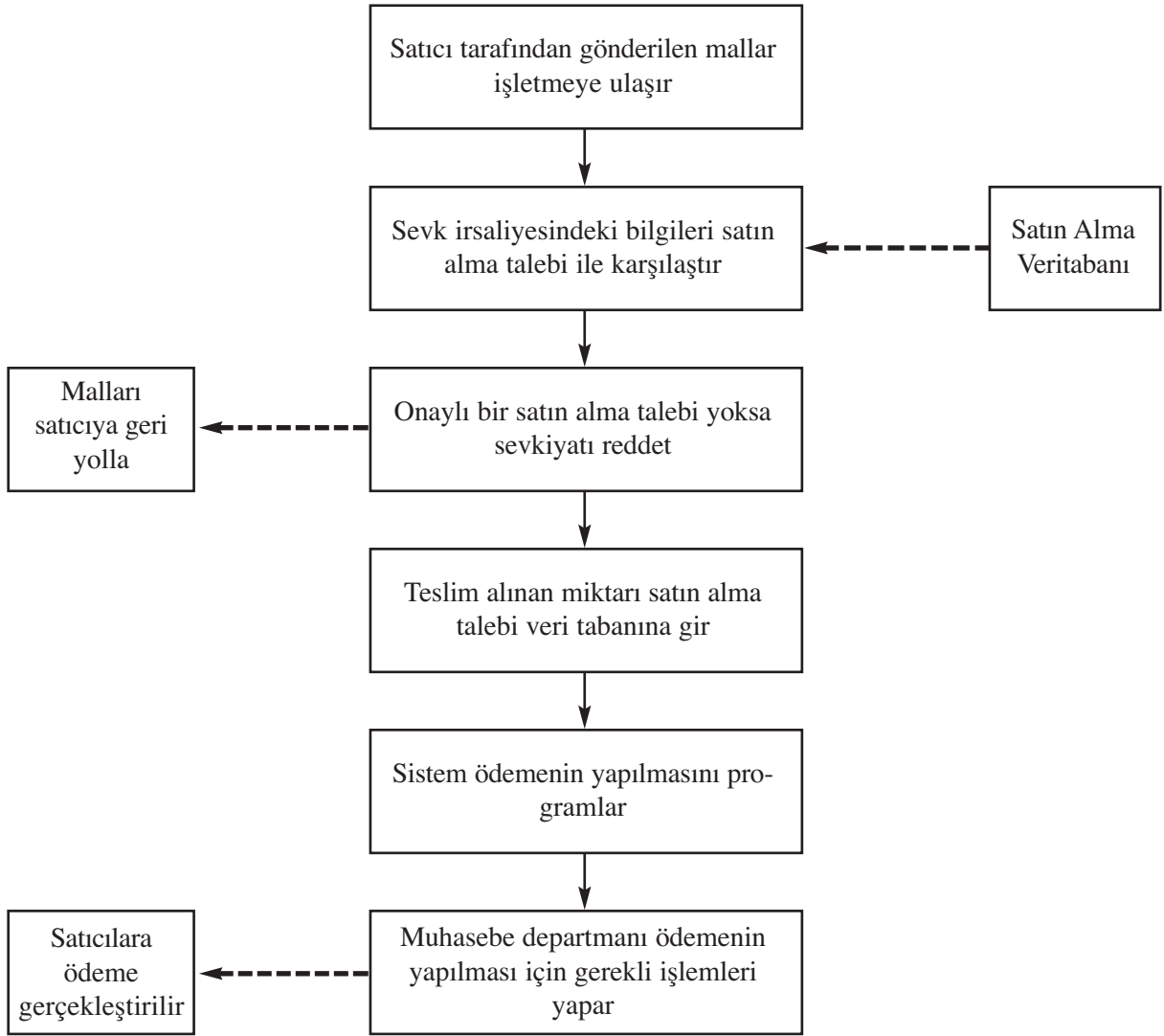
²⁶ Bozkurt, a.g.e., 2009, s.242-243.

²⁷ Goldmann, Peter D. ve Kaufman, Hilton., **Anti-Fraud Risk and Control**. Wiley Hoboken, New Jersey, 2009, s. 105 ; Gordon, Kathryn ve Miyake, Maiko, "Business Approaches to Combating Bribery: A Study of Codes of Conduct", **Journal of Business Ethics**, December 2001, Volume 34, Issue 3-4, s. 172)

²⁸ Tackett, James A., Bribery and Corruption, **The Journal of Corporate Accounting & Finance**, Mayıs-Haziran 2010, Vol 21, Issue 4, s. 7.

²⁹ Bragg, Steven M., **Accounting Best Practices**, 6th edition, John Wiley&Sons Inc, Hoboken, New Jersey, 2010, s.24.

³⁰ Bragg, Steven M., **Accounting Best Practices**, 6th edition, John Wiley&Sons Inc, Hoboken, New Jersey, 2010, s.19.

İşletmelerin satıcı hileleri nedeniyle mağdur olmamak için, potansiyel satıcılarını önceden tanıyabilmesi, satıcı tarafından sağlanan mal veya hizmetlere ilişkin özellikleri ve tam tanımları bilmesi gereklidir. İşletmenin satın alacağı malların teslim tarihleri, her ürün ve hizmet için fiyat bilgileri, satıcının resmi adı, adresi, satıcının iş geçmişi ve finansal durumuna ilişkin bilgi ve

satıcı firmaya bağlı taşeronlar varsa herbirine ilişkin bilgiye sahip olunması, işletmenin zarar görmesinin önüne geçilebilmesi açısından önemlidir.³¹

Bunun dışında, özellikle fiyatlandırma konusunda satıcılarca gerçekleştirilecek hilelerin engellenebilmesi için alınabilecek bir önlem daha bu-

³¹ Zack, Gerard M., **Fraud and Abuse in Nonprofit Organizations: A Guide to Prevention and Detection**, Wiley Hoboken, New Jersey, 2003, s.130.

lunmaktadır. Bu da işletmelerin kendilerine mal satan işletmeleri denetletmesidir. Bu yöntem işletmenin çalışanlarından herhangi birisinin satıcılardan rüşvet aldığına ilişkin belirtilerin satıcı işletmenin kayıtlarında görülebilme ihtimaline karşı oldukça iyi bir yöntemdir. Alıcı işletmedeki çalışana rüşvet olarak verilen tutarlar çoğu zaman satıcı işletmenin kayıtlarında danışmanlık hizmeti olarak yer alır.³² Denetim süreci, bir satıcı ile bir alıcının maliyet üzerine belirli bir oranda kar koyarak fiyatlandırma yapılması konusunda anlaşmış olmaları durumunda, satıcının, alıcıya gönderilmek üzere ürettiği malların maliyetlerini doğru olarak hesaplandığına ve bu konuda alıcının bir hilenin kurbanı olmadığına karar verilebilmesi açısından önemlidir. Ancak burada bu denetimin gerçekleştirilebilmesi için, satıcı bir işletmenin böyle bir denetime izin vermesinin sağlanması gereklidir. Bu izin süreci, sözleşme yapılırken, alıcının böyle bir denetim hakkının bulunduğu dair maddeyi içeren sözleşmenin satıcıya imzalatılması ile aşılabilir.^{33,34}

Hileye ilişkin satıcının onaylanması sürecinde alınabilecek maliyet açısından nispeten düşük tedbirler hilelerdeki fırsat unsurunu azalttığından, hilenin ortaya çıkışının engellenebilmesi açısından önemlidir.³⁵ Onaylı satıcı listesi oluşturulması, mallarda fiyat ve miktar değişiklikleri bulunması durumunda satıcıdan yazılı açıklama-

malar talep edilmesi önemli ipuçları sunacaktır. İşletmelerde satın alım süreçlerini inceleyebilecek iç denetçilerin bulunması da oldukça caydırıcıdır.³⁶ Ayrıca yeni bir satıcının siteme girişinin yapılması sırasında ve satıcı dosyasında güncelleme yapıldığı esnada, uygun kontroller ve görevlerin ayrılığı ilkesinin uygulanması ile birlikte hilenin meydana gelme olasılığı azaltılacaktır.³⁷ Mevcut satıcıların da işletmeye ait bazı satın alma kurallarına uymasının sağlanması gerekmektedir. Örneğin satıcının işletmenin gönderdiği mallara ilişkin gelen sevk irsaliyesine, siparişe ilişkin satın alma sipariş formunun numarasını yazmasının sağlanması teslim alma departmanının çalışması açısından büyük bir fayda sağlayacaktır.³⁸

Bir diğer yöntem de satıcılara gerçekleştirilecek olan ödemenin satıcılardan gelen faturaya değil satın alma talebine göre şekillendirilmesidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için işletmenin sistemlerinin satıcı tarafından faturada yer verilecek her türlü vergiyi de hesaplayabilir nitelikte olması gerekmektedir.³⁹

5. Satıcı Hilelerinin Ortaya Çıkarılması

Satıcı hilelerine ilişkin kırmızı bayraklar genel olarak incelendiğinde, faturalar üzerinde dikkat çeken çeşitli anormallikler bulunur. Burada çoğu zaman orijinal belgeler yerine fotokopi belgeler sisteme dahil edilmiştir. Faturaların kesiliş-

³² Wells, Joseph T., "Corruption: Causes and Cures", Journal of Accountancy, Nisan 2003, Vol. 195, Issue 4, s.51.

³³ David G., "Vendor Fraud: Finding Deals Gone Awry", The White Paper, Vol. 16, No.5, Eylül-Ekim 2002. <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294968224&Site=ACFEWEB> (Erişim Tarihi: 22.12.2012)

³⁴ Turner, Leslie ve Weickgenannt, Andrea, **Accounting Information Systems: Controls and Processes**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2009, s.86.

³⁵ Trainor, Charles K., 2009, 43.

³⁶ Tackett, James A., 2010, 7.

³⁷ Schaeffer, Mary S., **Fraud in Accounts Payable: How to Prevent It**, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2008, s.107.

³⁸ Bragg, Steven M., a.g.e., s.24.

³⁹ Bragg, Steven M., a.g.e., s.25.

günlerine ilişkin bir süreklilik durumu mevcut ise bu durum dikkat çekicidir. Satın alınan ürüne ilişkin tanımda ve miktar bilgisinde belirsizlik olması ve bir satın alma işlemine ilişkin çok sayıda fatura kesilmesi de inceleme yapılmasını gerektiren bir durumdur. İşletmede satıcıya ilişkin herhangi bir kayıt bulunmaması, satın alınan mala ilişkin bir satın alma emri, teslim belgesi düzenlenmemiş olması ya da fatura tarihinden sonra düzenlenmiş olması, satıcı tarafından faturalanan miktarın, satın alma emrindeki miktardan yüksek olması gibi hususlar dikkate alınmalıdır.⁴⁰ O halde satıcı hileleri konusunda araştırma yapan kişiler öncelikle belgeleri incelemelidirler. Belgelerde eksiklik olup olmadığı ve kayıp belgelerin bulunup bulunmadığı ve belgeler üzerinde değişiklik bulunup bulunmadığı konularında çalışmalıdırlar. Tarihler ile ilgili bir karışıklık bulunup bulunmadığına dair inceleme de yapılmalıdır.⁴¹

İhbar hatları da satıcı hilelerinin ortaya çıkartılması konusunda önemli bir rol üstlenir.⁴² İşletmenin çalışanları, satıcı ile işbirliği yaptığı düşünülen kişi veya kişileri ihbar ederek olayın önce işletme içerisindeki kısmının ortaya çıkmasını buradan hareket ile satıcı ile ilgili olan kısmının da yakalanmasını sağlayabilirler.

Hilelerin ortaya çıkarılabilmesi için denetçilerin işlemlere ilişkin rakamlara göz gezdirmeleri önemlidir. 5, 10, 25 ve 100'ün katları olan yuvarlak rakamlar dikkat çekicidir. Bu tip tutarların şansa dayalı biçimde ortaya çıkma olasılıkları var olsa da, bu oran düşüktür. Böyle yuvarlak

rakamlar ya makul fiyatlandırma kararlarının sonucunda ortaya çıkmakta ya da gerçekleştirilmiş hileli işlemlere işaret etmektedir.⁴³

Bu tip hilelere karşı işletmeler, satıcılara ilişkin dosyaları adres benzerliklerine karşı tarayarak aynı adresin iki farklı satıcıya ait olup olmadığını inceleyebilirler. İşletme kendi çalışanlarının isimleri ile benzerlik gösteren satıcı ismi olup olmadığını araştırabilir. Doğrulama işlemlerine yüksek önem verilerek, satın alma emirleri eksik olmasına karşın faturası bulunan işlemler ve bu işlemlere ilişkin kayıtlar incelemeli, satıcılardan gelen faturaların çift olup olmadığını, birbirini takip eder nitelik taşıyıp taşımadığı, varsa aynı tarih ve tutarlı işlemleri içerip içermediği incelenmelidir.⁴⁴

İşletmenin satıcılarına ve satış hacimlerine ilişkin kayıtların sınıflandırılması ile işletme herhangi bir satıcıdan gerçekleştirilen alımlarda ciddi bir değişim olup olmadığını gözlemleyebilir. Toplam satın alım işlemleri azalıyor olmasına karşın, satıcılardan herhangi birisine ilişkin alımlarda artış gözlemleniyor ise durum dikkat çekici olarak nitelendirilmeli, olası bir hileye ilişkin bir kırmızı bayrak olarak kabul edilmeli ve araştırılmalıdır. Bunun dışında ilgili satıcının işletmeye satışını gerçekleştirdiği ürünün fiyatının diğer işletmelerin ürünlerinin fiyatlarından çok daha hızlı artış göstermesi de bir kırmızı bayrak olarak kabul edilebilir. Tüm bu hile belirtilerine bir de ilgili satıcının göndermiş olduğu ürünlere ilişkin şikayetlerin de eklenmesi durumun ciddiyetini ortaya koyacak belirtiler-

⁴⁰ Vona, Leonard W., **Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program**, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2008, s. 24-25.

⁴¹ Coenen, Tracy, a.g.e., s. 90-91.

⁴² Tackett, James A., a.g.e., s.7.

⁴³ Lanza, Richard B., **Proactively Detecting Occupational Fraud Using Computer Audit Reports**, The IIA Research Foundation, Florida, 2003, s. 23. ; Coderre, a.g.e, s.68.

⁴⁴ Olsen, William P., a.g.e, s. 134.

dir. Bir işletme çalışanının satıcı ile anlaşarak bir hile olayına karışması satın alma işlemi üzerindeki kontrolü işletmenin elinden alarak satıcıya verir. Satıcının bu kontrolü ele geçirmesi, işletmenin satın aldığı ürün fiyatlarındaki artış, ilgili satıcıya ilişkin satış hacminde kalitesinde bir düşüş ile sonuçlanır. Bu noktada bu değişimler yalnızca birer kırmızı bayraktır. Bunların bulunması işletmede çalışan herhangi birinin satıcıyla birlikte hile yaptığına ilişkin kesin kanıt oluşturmaz yalnızca incelenmesi gerekli bir durumun varlığını gösterir.⁴⁵

İşletmede çalışanın rüşvet aldığına ilişkin en büyük ipuçları ise genellikle mallarında kalite, fiyat ve performans açısından problemi olmamasına karşın sürekli malları reddedilen oldukça kızgın satıcılardan gelir. Çalışanın satıcılar ile anlaşmalı olduğu ve bunun sonucunda rüşvet aldığına ilişkin bir diğer belirti de çalışanın yaşam koşullarında meydana gelen artıştır. Çalışanın aldığı ücretin ve ailesel kaynaklarının ötesinde bir yaşam sürdürmeye başlaması ve satıcılar ile iyi sosyal ilişkiler içerisinde bulunması rüşvete ilişkin belirtiler arasındadır. İşletmenin satın aldığı mal veya hizmetler için normalin üstünde fiyatlar ödüyor olması, satıcının gönderdiği ürünlerin standardın altında olmasına karşın ticari ilişkilerin devam etmesi, alıcı tarafından teslim alınan malların gözden geçirilme işleminden kaçınılması amacıyla sevkiyat işlemlerinin küçük gruplar halinde gerçekleştiriliyor olması ve işletmenin mal veya hizmet alımlarının büyük bir kısmının tek bir satıcıdan gerçekleştirili-

yor olması gibi durumlar işletme çalışanları ile satıcıların işbirliği içerisinde olma ihtimallerini arttırmaktadır. Rüşvete ilişkin ortaya çıkarma süreci, iş rotasyon programları sayesinde ve görevlerin ayrılığı ilkesinin uygulanması ile satıcıyı kabul ederek sözleşmeleri yapma faaliyeti ile faturaları onaylama işlevlerinin birbirinden ayrılması şeklinde gerçekleştirilebilir.^{46,47,48,49}

6. SONUÇ

Satıcı hileleri, özellikle iç kontrol yapısı yetersiz olan ve/veya etkin çalışmayan işletmelere ciddi zararlar verebilmektedir. İşletmenin dışından gerçekleştirildiklerinden ortaya çıkarılmaları da pek kolay olamamaktadır.

Satıcı hilelerinin önlenmesi için işletmenin bir satıcıyı kayıtlı satıcı listesine dahil etmeden önce satıcı işletmenin etik kurallara ilişkin bir politikası bulunup bulunmadığını incelemesi, satıcı işletmenin çalışanların hileli eylemlere katılma ihtimalini ölçümleyebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bunun dışında belirli bir süre faal olmayan satıcıların da satıcı listelerinden çıkarılması işletmede ortaya çıkabilecek karmaşıklık önleyecek hilelerin ortaya çıkabilmesi için istenen zemini ortadan kaldıracaktır.

Satıcı hilelerinin büyük bir çoğunluğu iyi kurulmuş bir muhasebe bilgi sistemi ve iç kontrol yapısı ile önlenbilir. İç kontrol yapılarında işletmenin alım sürecindeki kontrollerin iyi tasarlanması durumunda satıcılar tarafından hile gerçekleştirilmesi ihtimali azalacaktır. Mal siparişine

⁴⁵ Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., a.g.e., s.144-145.

⁴⁶ Singleton, Tommy ve Singleton, Aaron ve Bologna, Jack ve Lindquist, Robert, a.g.e., s.21.

⁴⁷ Singleton, Tommy ve Singleton, Aaron ve Bologna, Jack ve Lindquist, Robert, 2006, s.135.

⁴⁸ Tackett, James A., a.g.e., s.6.

⁴⁹ Christensen Jo Ann ve Byington, J. Ralph, "The Computer: An Essential Fraud Detection Tool", **The Journal of Corporate Accounting & Finance**, Temmuz-Ağustos 2003, Volume 14, Issue 5, s.25.

ilişkin bilgilerin (manuel ya da bilgisayar aracılığı ile işleyen sistemlerde) teslim alma departmanı tarafından mal mevcudu belirlendikten sonra görüntülenebilmesi ve gereken karşılaştırmanın sağlanması, satıcının malı eksik veya olması gerekenin altında bir kalitede gönderdiği durumda işletme tarafından teslim alınması engellenecektir. Hiç sipariş edilmemiş ve işletmeye sevk edilmemiş mallara ilişkin teslim alma departmanına bir bilgi gelmeyeceğinden bu malların teslim alındı onayı bulunmayacağından, işletmenin bu tip gerçeğe dayalı olmayan faturalara ilişkin ödeme yapmasının önüne geçilir. İşletme ile satın alma süreci öncesinde yapılan anlaşmalarla kabul edilen birim fiyat ve alınacak miktar bilgilerinin, satıcıya ödeme yapılmadan önce gelen faturada yer alan bilgiler ile uyumlu olup olmadığının karşılaştırması da yapılmalı, şüphilmiş olarak gönderilen faturaların işletmelerce farkında olunmadan ödenmesinin önüne

geçilmesi gereklidir. Ayrıca muhasebe bilgi sistemindeki yapılanma satıcılara yapılan ödemelerin hemen kayıt altına alınarak, satıcılar tarafından hileli biçimde mükerrer ödeme alma amacıyla aynı satış işlemine ilişkin gönderilen faturaların tekrar tekrar ödenmesine engel olacak biçimde işletilmelidir.

Tüm bu kontrollerin konmasının dışında işletme çalışanlarının satıcılar ile işbirliği yaparak hileli eylemlere karışması durumuna karşı işletmede tüm çalışanlarca onaylaması ve benimsenmesi gereken kurum kültürü ve etik politikalar oluşturulmalı ve bu politikalar işletmenin satıcıları ile paylaşılmalıdır. Böyle bir uygulama satıcılar da işletme yönetimince benimsenen kurallar konusunda bir farkındalık yaratacak ve hilelerin bir kısmının önüne geçilmesi konusunda fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Albrecht, W.Steve ve Albrecht, Chad O., **Fraud Examination**, Thomson South Western, USA, 2003.
- Albrecht, Conan C. ve Albrecht, W. Steve ve Dunn, J. Gregory, “Conducting a Pro-Active Fraud Audit: A Case Study”, **Journal of Forensic Accounting**, June-December 2000, Vol 2., s. 203-218.
- Banks, David G., “Vendor Fraud: Finding Deals Gone Awry”, The White Paper, Vol. 16, No.5, Eylül-Ekim 2002. <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294968224&Site=ACFEWEB> (Erişim Tarihi: 22.12.2012)
- Bozkurt, Nejat, **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009.
- Bozkurt, Nejat, **Muhasebe Denetimi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000.
- Bragg, Steven M., **Accounting Best Practices**, 6th edition, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey, 2010.
- Christensen Jo Ann ve Byington, J. Ralph, “The Computer: An Essential Fraud Detection Tool”, **The Journal of Corporate Accounting & Finance**, Temmuz-Ağustos 2003, Volume 14, Issue 5, s. 23–27.
- Coderre, David, **Fraud Analysis Techniques Using ACL**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2009.
- Coenen, Tracy, **Essentials of Corporate Fraud**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2008.
- Elder, Randal J. ve Beasley, Mark S. ve Arens, Alvin A., **Auditing And Assurance Services**, 13th edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2010.
- Goldmann, Peter D. ve Kaufman, Hilton., **Anti-Fraud Risk and Control**. Wiley Hoboken, New Jersey, 2009.
- Gordon, Kathryn ve Miyake, Maiko, “Business Approaches to Combating Bribery: A Study of Codes of Conduct”, **Journal of Business Ethics**, December 2001, Volume 34, Issue 3-4, s. 161-173.
- Greene, Craig L., Audit Those Vendors, The White Paper, Mayıs-Haziran 2003, Vol.17, No.3, <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294967859> (Erişim Tarihi:18.11.2012).
- Kovacich, Gerald L., **Fighting Fraud**, Elsevier Academic Press, USA, 2008.
- Lanza, Richard B., **Proactively Detecting Occupational Fraud Using Computer Audit Reports**, The IIA Research Foundation, Florida, 2003.
- Magal, Simha R. ve Word, Jeffrey, **Integrated Business Processes with ERP Systems**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2012.
- Olsen, William P., **Anti-Corruption Handbook : How to Protect Your Business in the Global Marketplace**, Wiley Hoboken, New Jersey, 2010.
- Regan, David O’, **Auditor’s Dictionary**, John Wiley & Sons Inc. Hoboken, New Jersey, 2004.
- Silverstone, Howard ve Davia, Howard R., **Fraud 101 Techniques and Strategies For Detection**, 2nd edition, John Wiley and Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2005.
- Silverstone, Howard ve Sheetz, Michael, **Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts**, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2007.
- Singleton, Tommy ve Singleton, Aaron ve Bologna, Jack ve Lindquist, Robert, **Fraud Auditing and Forensic Accounting**, 3rd edition, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2006.
- Schaeffer, Mary S., **Essentials of Accounts Payable**, John Wiley & Sons Inc, New York, 2002.
- Schaeffer, Mary S., **Accounts Payable : A Guide to Running an Efficient Department**, Institute of Management and Administration (IOMA), Wiley Hoboken, New Jersey, 2004.
- Schaeffer, Mary S., **Fraud in Accounts Payable: How to Prevent It**, John Wiley & Sons Inc Hoboken, New Jersey, 2008.

Tackett, James A., Bribery and Corruption, **The Journal of Corporate Accounting & Finance**, Mayıs-Haziran 2010, Vol 21, Issue 4, s. 5-8.

Trainor, Charles K., "Vetting Your Vendors", **American School Board Journal**, Temmuz 2009, Vol. 196, Issue 7, s. 42-43.

Turner, Leslie ve Weickgenannt, Andrea, **Accounting Information Systems: Controls and Processes**, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2009.

Vona, Leonard W., **Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program**, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2008.

Wells, Joseph T., "Corruption: Causes and Cures", **Journal of Accountancy**, Nisan 2003, Vol. 195, Issue 4, s.49-52.

Zack, Gerard M., **Fraud and Abuse in Nonprofit Organizations: A Guide to Prevention and Detection**, Wiley Hoboken, New Jersey, 2003.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN KOŞULLARI

- 1- Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- 2- Dergide basılması önerilecek yazılar, derginin biçim kurallarına kesinlikle özen gösterilerek hazırlanmalı ve değerlendirme sürecine girmek üzere Yayın Kurulu'nun yazışma adresine gönderilmelidir. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Bu kurallara uygun olan yazılar, Yayın Kurul'nca ilk değerlendirilmesi yapıldıktan sonra hakeme / hakemlere gönderilecek, hakemden / hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.
- 3- Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

- 1- Yazılar, Microsoft Windows Word veya Mac OS QuarkXPress programla yazılmalı ve CD - DVD veya Flash diske kaydedilerek dergiye gönderilmelidir.
- 2- Yazılar 3 kopya olarak, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne 1.5 aralıkla, Times karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
 - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
 - ii. Başlığın sağ alt tarafında yazarın ünvanı ve adı gösterilmelidir.
 - iii. Yazarın bağlı bulunduğu kuruluş, varsa yazarın e-posta adresi sayfanın dipnotunda gösterilmelidir.
 - iv. İlk sayfada, makelenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) özetleri yer almalıdır.
 - v. Özetlerin altında anahtar sözcükler (key words) bulunmalıdır.

- 4- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır.
- 5- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 6- Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynak bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.
- 7- Kaynakların gösterilmesinde, yayın bilgileri metnin sonunda, **KAYNAKÇA** başlığı altında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir.

Lucey, Terry, **Costing**, 4th Edition, DP Publications Ltd. London, 1993.

Gavens, John J. ve Robert W. Gibson, “An Australian Attempt to Internationalize Accounting Professional Organizations”, **The Accounting Historians Journal**, December 1992, Volume19, Number 2, s. 79-103.

Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, Kanun No: 3568, 13 Haziran 1989 tarih ve 20194 sayılı Resmi Gazete.

- 8- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
- 9- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için “basıla” verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
- 10- Çalışma bir dilekçe ile birlikte gönderilmelidir. Dilekçe de iletişim adresi, T.C.Kimlik no, telefon bilgileride yer almalıdır.

Yazışma Adresi

Ali E. DOĞANOĞLU

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi

Şehit Gönenc Sk. No:28/3 06570 **Anıttepe/ANKARA**

Tel : (0.312) 230 04 51 - 52

Faks : (0.312) 230 04 97

e-posta : alid@turmobil.org.tr